

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

**ŞEHZADE MUSTAFA'NIN HAYATI
(1515 – 1553) VE TÜRBEŞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Semra GÜLER

BURSA - 2011

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

**ŞEHZADE MUSTAFA'NIN HAYATI
(1515 – 1553) VE TÜRBEŞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Semra GÜLER

**Danışman:
Prof. Dr. Osman ÇETİN**

BURSA – 2011

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

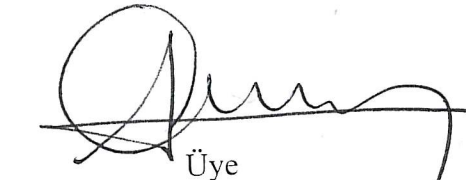
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslâm Tarihi Bilim Dalı'nda 700922006 numaralı **Semra GÜLER**'in hazırladığı "**Şehzade Mustafa'nın Hayatı (1515-1553) ve Türbesi**" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, 20 / 07 / 2011 günü 14:00 - 15:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **başarılı** olduğuna **oybirliği** ile karar verilmiştir.

Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof.Dr. Osman ÇETİN
Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof.Dr. Mustafa KARA
Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç.Dr. Ali İhsan KARATAŞ
Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

...../...../ 20.....

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Semra GÜLER
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı : İslam Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : x + 121
Mezuniyet Tarihi : / / 2011
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Osman ÇETİN

ŞEHZADE MUSTAFA’NIN HAYATI (1515 – 1553) VE TÜRBESİ

Kanunî Sultan Süleyman dönemi coğrafi sınırların genişlediği, Osmanlı Devleti’nin gücüne güç kattığı ve bununla birlikte sanatta “Klasik Devir” olarak nitelendirmesine varan bir sürecin yaşandığı bir yüzyıldır.

Kanunî Sultan Süleyman’ın “ekber evlat” sıfatıyla tahta geçmesi beklenen Şehzade Mustafa’nın taht mücadelesine kurban gitmesinin ardında Hürrem Sultan ve Rüstem Paşa’nın entrikalarının olduğu bilinmektedir.

Asker, halk, ulema ve sanat çevrelerinde oldukça sevilen Şehzade Mustafa’nın öldürülmesi toplumda büyük bir tepkiye neden olmuştur. Dönem şairleri yapılan haksızlığa tepki göstermişler ve korkusuzca padişahı, Hürrem Sultan ve Rüstem Paşa’yı suçlayan mersiyeler yazmışlardır. Şehzade Mustafa’ya olan benzerliğinden faydalanan Düzmece Mustafa, yanına 40.000 kişi toplamış ve isyan etme cesaretinde bulunmuştur.

Kanunî Sultan Süleyman’ın oğlunu affetmediği ve onun hain olduğuna olan inancının devam ettiğini, şehzadenin cenazesinin Bursa’ya defnedilmesinden, şehzadenin annesi Mâhidevran Sultan’ın yaşadığı sıkıntılı günlerden ve türbenin kardeşi II. Selim tarafından yaptırılmasından anlaşılmaktadır.

Muradiye Türbeleri’nden biri olan Şehzade Mustafa Türbesi, 16. yüzyıl mimari ve süsleme özelliklerini taşıırken, bulunduğu bölge olan Muradiye Türbeleri ile de bütünlük sağlar. Türbenin bugünkü durumu fotoğraflarla belgelenirken, bozulma paftalarıyla durum tespiti yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Şehzade Mustafa	Türbe	Kanunî Sultan Süleyman	Hürrem Sultan
Rüstem Paşa	Mersiye	Mâhidevran Sultan	Muradiye Türbeleri

ABSTRACT

Name and Surname : Semra GÜLER
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : İslamic History And Arts
Branch : İslamic History
Degree Awarded : Master
Page Number : x + 121
Degree Date : / / 2011
Supervisor (s) : Prof. Dr. Osman ÇETİN

ŞEHZADE MUSTAFA'S LIFE (1515 – 1553) AND HIS TOMB

Kanunî Sultan Süleyman era was a century in which Ottoman Empire extended its borders and got stronger and stronger. In addition, this period was also called the “Classical Era” because of the developments in arts.

It was known that Hürrem Sultan and Rüstem Pasha were involved in the assassination of the crown prince Şehzade Mustafa, the son of Sultan Süleyman, who was also called “ekber evlat”.

The murder of Şehzade Mustafa, who was loved by the public, military, religious and arts people caused a huge reaction among the society. The poets of the era showed their reactions to this injustice without any fear by writing verses blaming Sultan Süleyman, Hürrem Sultan and Rüstem Pasha. Moreover, a fake Mustafa making use of his look-alike with Şehzade Mustafa dared to start a rebellion to the governor by gathering a 40.000 people with him.

We can infer Sultan Süleyman never forgave his son from the fact that the crown prince was buried in Bursa, that his mother Mâhidevran Sultan experienced very stressful times, and that his mausoleum was built by his brother II. Selim.

Şehzade Mustafa Tomb is one of the Muradiye Tombs, which bear the properties of 16th century architecture and decoration. It is a complementary architecture to Muradiye Tombs in which it is located. The current condition of the tomb is being documented by photographs, and deformation threads.

Keywords:

Şehzade Mustafa	Tomb	Kanunî Sultan Süleyman	Hürrem Sultan
Rüstem Pasha	Poem	Mâhidevran Sultan	Muradiye Tombs

ÖNSÖZ

Osmanlı tarihi, özellikle de Kanunî Sultan Süleyman dönemi, hem yerli hem yabancı tarihçilerin her zaman ilgi odağı olmuş, imparatorluğun sınırlarının zorlandığı bu dönemin ardındaki başarının sebepleri hep merak edilmiştir. Böyle bir yüzyılın arka planında kalan Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi, bu dönemi daha iyi anlayabilmek adına önemli bir olaydır.

Şehzade Mustafa hakkında daha önceden yapılan çalışmalar ya çok sınırlı kalmış ya da belirli bir alanda yoğunlaşmıştır. Mesela, 1969 yılında İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nde bitirme tezi olarak hazırlanan '*Şehzade Mustafa*' isimli tez, şehzadenin hayatıyla ilgili bilgileri ana hatlarıyla vermekten öteye geçemez. Şehzade Mustafa olayı edebiyat tarihi araştırmalarına, ölümü sonrasında yazılan mersiyelerle konu olmuştur. Mersiyelerin sanatsal yönüne ağırlık veren bu tür çalışmalarda, olayın tarihi yönü ya arka planda kalmış ya da giriş bölümüyle sınırlandırılmıştır. Sonuç itibarıyla yapılan tüm bu çalışmalar, Şehzade Mustafa olayını bütünüyle kavramaktan uzak kalmışlardır.

Şehzade Mustafa'nın hayatına mercek tutma ve dönemi farklı açılardan görebilme gayretiyle hazırlanmış bu tezde, şehzadenin öldürülmesiyle birlikte olayın yankıları aktarılmaya çalışılmış, maktul şehzadenin ölümünden ancak 20 yıl sonra yaptırılan türbesi incelenmiştir.

Tezin birinci bölümü Şehzade Mustafa'nın hayatını içermektedir. Her şehzade gibi Şehzade Mustafa da büyük bir titizlikle yetiştirilmiştir. Bu bölüme daha çok orijinal vesikalar kaynak oluşturmuştur. Topkapı Sarayı Arşivi'nden alınan belgeler Ekler bölümünde sunulmuştur. Şehzade Mustafa'nın şehzadeligi dönemine denk gelen bu belgelerin bir kısmı daha önceden Türkçe'ye çevrilmiştir. Okuma hatalarından dolayı, bu belgeler yeniden gözden geçirilerek verilmiştir. Manisa Şer'iyye Sicili'nde yer alan mektupları M. Çağatay Uluçay "*Kanunî Sultan Süleyman ve Ailesi İle İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar*" isimli makalesinde, matbu Osmanlıca metin haline getirmiş, günümüz Türkçesine aktarmamıştır. Bu çalışmada, mektupları çevirme ihtiyacı doğmuştur.

İkinci bölümde, Şehzade Mustafa'nın ölümünden sonra yaşananlar ele alınmıştır. Halkın ve yeniçerilerin tepkisi yabancı seyyahların gözünden aktarılırken, şairlerin tepkisi iki mersiye ile anlatılmaya çalışılmıştır. Kendisi de şair olan ve şairler tarafından sevilen Şehzade Mustafa hakkında çok sayıda mersiye yazılmıştır. Bunlar arasında biri asker, diğeri bir kadın tarafından yazılmış olan iki mersiye kaynak olarak kullanılmıştır. Şehzade Mustafa'nın öldürülmesiyle oldukça zor günler geçiren annesi Mâhidevran'ın durumu Bursa Şer'iyye Sicilleri'ne yansımış ve bu belgeler Kamil Kepecioğlu'nun "*Bursa Kütüğü*" isimli kitabından alınmıştır. Şehzade Mustafa olayı minyatür sanatında da karşımıza çıkar. Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nden bulunan minyatür örnekleri Ekler bölümüne yerleştirilmiştir.

Üçüncüde bölüm Şehzade Mustafa'nın türbesinin inşasını, plan özelliklerini, süslemelerini ve türbenin sanat tarihi açısından değerini ortaya koymaya çalışılmıştır. Türbenin inşasıyla ilgili Mühimme defterlerinde yer alan belgeler Hikmet Turhan Dağlıoğlu'nun "*On Altıncı Asırda Bursa (1558 – 1589)*" isimli kitabından aktarılmıştır. Okuma hataları olmasına rağmen alıntı olduğundan dolayı aynen verilmiştir. Türbeyle ilgili plan ve çizimler, Albert Gabriel'in "*Bir Türk Başkenti Bursa*" isimli kitabından alınmış ve metnin içine yerleştirilmiştir. Türbenin 2011 yılına ait bozulma ve kalemişi dönem paftaları Bursa İl Özel İdaresi İmar ve Yapı İşleri Daire Başkanlığı'ndan temin edilmiş ve tezin sonunda gösterilmiştir. Tez çalışması türbenin bugünkü durumunu yansıtan fotoğraflarla tamamlanmıştır.

Bu tez çalışmasının, hâlâ toplum vicdanını sızlatan "Şehzade Mustafa Olayının" aydınlatılmasında katkısı olacağını umut ve temenni ediyorum. Bu vesile ile tez konusunun seçiminden başlayarak bütün araştırma boyunca teşvik ve yardımlarını esirgemeyen çok değerli hocam Prof. Dr. Osman ÇETİN'e ve her zaman yanımda olan aileme teşekkürü borç bilirim.

Bursa 2011

Semra GÜLER

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	ix

GİRİŞ

I. KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN'IN SALTANATI (1520 – 1566)	1
II. OSMANLI – İRAN İLİŞKİLERİ	3

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEHZADE MUSTAFA'NIN HAYATI (1515 – 1553)

I. ŞEHZADE MUSTAFA'NIN ÇOCUKLUĞU	5
II. SANCAKBEYLİĞİ.....	10
A. Manisa Sancakbeyliği	10
B. AMASYA SANCAKBEYLİĞİ	14
III. ŞEHZADE MUSTAFA'NIN VELİAHTLIĞI	15
A. Saltanat Mücadelesinin Aktörleri: Mustafa, Bayezid ve Selim	15
B. Kanunî Sultan Süleyman'ın Tercihlerinde Hürrem Sultan Etkisi	18
C. Hürrem Sultan ve Rüstem Paşa İşbirliği	20
IV. ŞEHZADE MUSTAFA'NIN ÖLDÜRÜLMESİ.....	24
A. Kanunî Sultan Süleyman'ın Nahçıvan Seferi	24
B. Şehzade Mustafa'nın Öldürülmesi	25
C. Şehzade Mustafa'nın Kişiliği	29
D. Şehzade Mustafa'nın Çevresinde Yer Alan Bilginler ve Sanatçılar.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEHZADE MUSTAFA'NIN ÖLÜMÜ ÜZERİNE DUYULAN İNFİAL

I. YENİÇERİLERİN TEPKİSİ	32
--------------------------------	----

A. Yeniçerilerin ve Halkın Tepkisi	32
B. Rüstem Paşa'nın Azli	33
C. Düzmece Mustafa Olayı	34
II. AİLESİNİN DURUMU	35
A. Oğlu Şehzade Mehmet'in Öldürülmesi	35
B. Annesi Mâhidevran'ın Durumu	37
III. ŞAİRLERİN TEPKİSİ	39
A. Şehzade Mustafa Hakkında Yazılan Mersiyeler	39
B. Taşlıcalı Yahya Bey'in Şehzade Mustafa Mersiyesi	42
IV. MİNYATÜRLERDE ŞEHZADE MUSTAFA OLAYI	63
V. ŞEHZADE MUSTAFA OLAYININ BATI VE DOĞUDAKİ YANKILARI ..	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEHZADE MUSTAFA TÜRBESİ

I. MURADİYE TÜRBELERİ	67
II. ŞEHZADE MUSTAFA TÜRBESİ	71
A. İnşası	73
B. Plan Özellikleri	75
C. İnşâ Malzemesi ve Teknik	77
D. Süslemeler	77
E. Son Dönemde Türbe ile İlgili Yapılan Çalışmalar	81
F. Türbenin Bugünkü Durumu	81
G. Türbenin Sanat Tarihindeki Yeri	82
SONUÇ	84
KAYNAKLAR	86
EKLER	93
ŞEHZADE MUSTAFA TÜRBESİ BOZULMA PAFTALARI	102
RESİMLER	106

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayanlar
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
R.	: Resim
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ts.	: Tarihsiz
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ter.	: Tercüme
y.y.	: Yeri Yok

GİRİŞ

16. yüzyılı Osmanlı Devleti'nin her yönüyle '*Muhteşem*' dönemi olarak addeden ve Sultan Süleyman'a '*Kanunî*' unvanı veren tarih kitapları, bu dönemin belki de en dramatik olaylarından biri olan Şehzade Mustafa'nın öldürülmesini ya göz ardı etmişler ya da üzerinde fazla durmamışlardır. Bunun nedeni, kardeş katli ya da isyan eden şehzadelerin ve çocuklarının hemen öldürülmesinin Osmanlı devlet geleneğinde sıkça rastlanan bir olgu olmasıdır. Ancak, Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi olayında durum biraz daha farklıdır. Batılı ve yerli kaynaklar, bu olayın sebebi olarak Hürrem Sultan ile Rüstem Paşa'nın entrikalarını gösterirler.

Hazırlanan bu tezde, Şehzade Mustafa'nın hayatı, öldürülmesi, bunun toplumun farklı kesimlerindeki yankıları, Bursa'ya defnedilmesi ve türbesindeki dönem etkileri ile türbenin sanat tarihindeki yeri araştırılmıştır. Yaşanan bu elim olayın, hem arka planı hem de sonrasında yaşananlar, durumun hakikatini ortaya koymak adına ayrıntılarıyla ele alınmıştır.

Ancak konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Şehzade'nin yaşadığı dönem, hiç olmazsa Kanunî'nin politikaları ve Osmanlı-İran ilişkileri hakkında bazı bilgilere ihtiyaç vardır.

I. KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN'IN SALTANATI (1520 – 1566)

Osmanlı Devleti'nin onuncu padişahı ve en kudretli hükümdarlarından olan Kanunî Sultan Süleyman 46 yıl süren saltanatı boyunca devleti öyle bir noktaya taşımıştır ki, sadece siyasî başarılarla değil, sanatsal ve ilmî faaliyetlerin de zirveye çıktığı '*muhteşem*' bir yüzyıl yaşanmıştır. Bu sebeptendir ki batılılar Kanunî'yi '*Muhteşem Süleyman*' lakabıyla anmışlardır.

Yavuz Sultan Selim'in Hafsa Sultan'dan olan oğlu Sultan Süleyman, 1494 yılında Trabzon'da doğmuş, ilk eğitimini Trabzon sarayında kendisine tahsis edilen hocalardan alarak, sancak beyliğine çıkma yaşı olan 15 yaşına kadar burada kalmıştır.

Sultan Süleyman annesi Hafsa Sultan, hocası ve lalasıyla birlikte önce Kefe'ye gitmiş, babasının 1512'de tahta çıkışıyla birlikte İstanbul'a çağırılmıştır. 1513 yılında

sancak beyi olarak Manisa'ya gönderildiğinde yanında annesi, kız kardeşi, hocası Hayrettin, lalası Kasım, 458 hizmetli, cariyesi Mâhıdevran, arkadaşı ve sonrasında vezîriâzam yapacağı İbrahim'in bulunduğu bilinmektedir.¹ Sultan Süleyman, babasının vefatına kadar Manisa'da kalmıştır.

1520 yılında tahta geçen Sultan Süleyman'ın hakkaniyet ve adaleti esas kabul eden tavrı, kendisinin bugün isminden çok Kanunî unvanıyla anılması sonucunu doğurmuştur. Bu sıfat ilk defa XVIII. yüzyılda Boğdan Voyvodası Dimitri Kantemir'in Osmanlı Tarihi'nde geçmiş, daha sonra Osmanlı tarihçileri tarafından da kabul görmüştür.

Kanunî'nin ilk seferi, Fatih Sultan Mehmet devrinde alınamayan Belgrad (1521) üzerine olmuştur. İstanbul'a dönüşünde şehzadeleri Murat, Mahmud ve bir kızının vefat haberleriyle, padişahın sevinci gölgede kalmıştır.²

1522 yılında Rodos'un zapt edilmesiyle Sultan Süleyman, Osmanlı memleketinin bütün kadılarına, Kırım Hanı'na, Mekke Şerîfi'ne zafernâmeler göndermişti. Rodos'un fethine Hıristiyan hükümetlerinden yalnız Venedik tebrikleriyle karşılık vermişti. Doğuda ise Şah İsmail, cülûstan beri ilk defa Rodos fethinden dolayı memnuniyetlerini bildiren bir mektubu, elçisiyle yollamıştı.³

Belgrad'ın fethedilmesi ile Budin yolu açılmış ve Batı'ya karşı güç mücadelesine girişilmişti. 1526 yılındaki Mohaç Savaşı sonucunda Macar Krallığı'nın ortadan kaldırılmasıyla, Kanunî Sultan Süleyman Viyana kapılarına kadar dayanmıştı. Başarısızlıkla sonuçlanan Viyana'nın fethi girişiminin ardından İstanbul'a dönen padişah, haftalarca sürecektir olan bir şenlikle oğullarının sünnet düğünlerini yaptırmıştı.

Batı'da bu gelişmeler yaşanırken, Doğu'da meydana gelen olaylar üzerine yönünü Doğu'ya çeviren Kanunî buradaki sükûneti sağladıktan sonra yeniden Batı'ya döndü. Batıdaki başarılarının sonucu olan Avusturya ile imzaladığı İstanbul Antlaşması (1533), Osmanlı Devleti'nin kendini Avrupa'ya ispatlaması açısından bir dönüm noktası olmuştur. Kanunî Sultan Süleyman'ın validesi Hafsa Sultan'ın vefatı ile Şehzade Mustafa'nın Saruhan Sancak Beyliği'ne verilmesi de bu tarihlere rastlamaktadır.

¹ Feridun Emecen, "I. Süleyman", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, C. 38, İstanbul, 2010, s. 62.

² M. Tayyip Gökbilgin, "Süleyman I", **M.E. B. İslam Ansiklopedisi**, C. 11, İstanbul, 1979, s. 102.

³ Purgstall Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 3, Üçdal Hikmet Neşriyat, İstanbul, ts, s. 25.

1536 yılında yaşanan önemli bir başka olay ise, padişahın en yakın arkadaşı İbrahim Paşa'nın görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle idam ettirilmesidir.

Kazanılan zaferlerle Akdeniz'i bir Türk Gölü haline getiren Hayrettin Paşa, padişahın emriyle 1543 yılında Fransa'nın Nice kentine sefer düzenledi. 1551 yılında Hint Denizi'ne düzenlenen donanmanın başında bu defa Piri Reis vardı, ancak hakkında yapılan şikâyetler, kendisinin idam edilmesine sebep oldu.

Kanunî Sultan Süleyman 1558 yılında çok sevdiği eşi Hürrem Sultan'ı kaybetmiş ve bu üzüntünün etkisinden uzun süre kurtulamamıştı.

Sokullu Mehmet Paşa ile planladığı Zigetvar Seferi sırasında hastalığı iyice artan padişah, 1566 yılında kalenin alındığını göremeden vefat etmişti. İlk önceleri saklanan ölüm haberi II. Selim'in Belgrad'a gelmesiyle resmen ilan edildi.

Osmanlı tarihinde yarım asra yaklaşan hükümdarlık dönemiyle tahtta en uzun süre kalan padişah unvanını taşıyan Sultan Süleyman, devletin fizikî sınırlarını genişletmekle kalmamış, sosyal, askerî ve sanatsal anlamda da klasik bir devir yaşatmıştır. Ancak tüm bunların yanında, taht uğruna entrikaların bu denli yoğun ve karmaşık yaşanması dönemin ihtişamına gölge düşürmüştür.

II. OSMANLI – İRAN İLİŞKİLERİ

Osmanlı Devleti ile Safeviler arasındaki mücadele sadece askerî bağlamda kalmamış, Osmanlı Devleti Safeviler'e karşı Sünnî İslam'ın koruyuculuğu misyonunu da üstlenmiştir. Dinî hassasiyetlerin giderek artması siyasî eğilimlere neden olmuştur.

Dinî zıtlıkların etkisiyle Kanunî Sultan Süleyman muhtemelen Safeviler'i tamamen ortadan kaldırmayı düşünmüş, ancak İrakeyn Seferi olarak bilinen askerî harekât ona Safeviler'i umduğu kadar kolay bertaraf edemeyeceğini göstermiştir.⁴

1548'de Şah Tahmasb'a isyan edip İstanbul'a gelen İran Şehzadesi Elkaz Mirza'nın geri dönmesiyle İran Savaşları yeniden başladı. Kanunî bizzat sefere çıkarak Erzurum ve Adilcevaz üzerine yürüdü. Aras'ın güneydoğusunda bulunan toprakları fethetti, ancak ordunun kışın burada kalmasını uygun görmediği için geri çekilme kararı aldı. Daha sonra

⁴ Emecen, a.g.m. , s. 67.

ikinci vezir Kara Ahmet Paşa Gürcülerin taarruzu üzerine Gürcistan'a girdi ve bazı kaleleri zapt etti. Bunun üzerine Şah Tahmasb yeniden harekete geçme ihtiyacı duymuş, doğudaki kaleleri ele geçirmeye başlamıştı. Bütün bu gelişmeler Kanunî Sultan Süleyman'ın Nahcivan Seferi'ne çıkmasıyla sonuçlandı.

Osmanlı Devleti ile İran arasındaki çekişmelerin Şehzade Mustafa ile Şehzade Bayezid'in öldürülmeleri olaylarında da büyük bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Sonraki bölümlerde bu konu detaylı olarak incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEHZADE MUSTAFA'NIN HAYATI (1515 – 1553)

I. ŞEHZADE MUSTAFA'NIN ÇOCUKLUĞU

Şehzade Mustafa, babası Kanunî Sultan Süleyman'ın Manisa sancakbeyliği sırasında 1515 (H.921) yılında doğmuştur. Annesi, Kanunî'nin ilk baş kadını Mâhidevran Hatun'dur. Bazı kaynaklarda adı Bosfor yahut Gülbahar şeklinde geçse de doğru olmadığı anlaşılmaktadır.¹ Bursa'da yaşadığı sıralarda yazılan vesikalarda '*Sultan Mustafa Validesi*' olarak belirtilmiş, ismi kullanılmamıştır. Ancak türbesinde mevcut sanduka üzerine konan levhada Abdullah kızı Mâhidevran yazılı olduğu² için daha sonraki vesikalarda da bu isimle anılmıştır.³ Avusturya elçisi Ogier Ghiselin de Busbecq, Mâhidevran'ın Kırımli olduğunu söylese de⁴, daha sonraki vesikalarda baba adı Adürrahman, Abdülmennan ve Abdullah olarak geçtiğinden dolayı kendisinin cariye olduğu anlaşılmaktadır.⁵ Şehzade Süleyman'ın Kefe ve Manisa'da sancak beyi iken maiyetine dair vesikalardan birinde, şehzadenin haremindeki cariyelerden biri olarak Mâhidevran'ın da adı geçmektedir.

Şehzade Mustafa Sultan Süleyman'ın tahta geçmesinin ardından annesi ile birlikte Manisa Sarayı'ndan İstanbul'a gelmişti. Kanunî'nin başka bir cariyeden olma ve Mustafa'dan önce doğan kardeşleri Mahmut ve Murat, Kanunî'nin Belgrad Seferi dönüşünde on gün arayla vefat etmişler, Sultan Selim'in Türbesi'ne defnedilmişlerdi.⁶ Bu ölümler üzerine büyük şehzade olarak Mustafa sarayda itina ile yetiştirilmeye başlandı.

¹ M. Çağatay Uluçay, **Padişahın Kadınları ve Kızları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985, s. 35.

² A. Memduh Turgut Koyunoğlu, **İznik ve Bursa Tarihi**, Bursa Vilayet Matbaası, Bursa, 1935, s. 150.

³ Topkapı Sarayı Arşivi D. 5290, Bkz. Ekler 1.

⁴ Ogier Ghiselin de Busbecq, **Türkiye'yi Böyle Gördüm**, Haz. Aysel Kurtoğlu, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, ts, s. 37.

⁵ Kamil Kepecioğlu, "Bursa'da Şer'i Mahkeme Sicillerinden ve Muhtelif Arşiv Kayıtlarından Toplanan Tarihî Bilgiler ve Vesikalar", **Vakıflar Dergisi**, Ankara, 1942, s. 405.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s. 401.

Şehzade Mustafa, dönemin meşhur müderrislerinden Mustafa Muhyiddin ve Sürûfî Mustafa Efendi'lerden ders alarak yetişmiş, La'li Çelebi gibi nedimlerden faydalanarak şiir yazmaya başlamıştı.⁷ Gelibolulu olan Sürûfî Mustafa Efendi 1548 yılında hatt-ı hümayun ile Şehzade Mustafa'ya hoca oldu.⁸ La'li Çelebi ise Üsküplü'dür ve ayyaş bir şair olarak kayıtlara geçmiştir.⁹

1530 yılında Kanunî Sultan Süleyman, Şehzade Mustafa ile Hürrem Sultan'dan olan oğulları Mehmed ve Selim'in sünnet düğününü gösterişli bir törenle kutladı. Bu törene Hıristiyan hükümdarları ile İran delegeleri de katıldılar ve padişaha kıymetli hediyeler sundular. Büyük bir sofraya hazırlanan törende, padişahın sağında Müftü Kemal Paşazade Ahmed Şemseddin Efendi ve Kazasker Kadri Çelebi, solunda ise Muhuddin Çelebi oturmuşlardı. İkinci masa vezirlere, üçüncüsü paşalara, dördüncüsü ise bilginlere ayrılmıştı. Geri kalan sivil ve askerî memurlar da mevkilerine göre sofralara yerleşmişlerdi. Yabancı elçiler için de ayrı bir masa kurulmuştu.¹⁰

Kanunî Sultan Süleyman'ın zevcesi olan ve kendisine dört erkek şehzade dünyaya getiren Hürrem Sultan'ın padişah üzerindeki etkisi, 1533 yılında Hafsa Sultan'ın vefatıyla iyice arttı. Şehzade Mustafa'nın Saruhan (Manisa) Sancakbeyliği'ne gönderilmesi de bu tarihlere rastladığından bazı tarihçiler, Hürrem Sultan'ın Şehzade Mustafa'yı merkezden uzaklaştırmak için Saruhan'a gönderttiğini söylese de, bu bilgi doğru değildir. Çünkü Osmanlı Devlet teşkilatı geleneğinde, zaten şehzadeler belirli bir yaşa geldiklerinde sancağa gönderiliyorlardı.¹¹ Manisa, Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinden itibaren şehzade sancağı olarak kullanılmıştır.¹²

Şehzade Mustafa sancağa çıkmadan önce babası tarafından merasimle Divân'da kabul edilmiş ve gelenek olduğu üzere padişah el öptürmüştür. Sadrazam İbrahim Paşa ile ikinci vezir Ayas Paşa'nın hazır bulunduğu bir mecliste kendisine kumaşlar, hilatler ve

⁷ M. Çağatay Uluçay, "Mustafa", **M.E.B İslam Ansiklopedisi**, C. 8, İstanbul, 1979, s.690.

⁸ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, Haz. Nuri Akbayar, C. 5, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1556.

⁹ A.g.e. , Cilt 3, s. 898.

¹⁰ Dimitri Kantemir, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi 2**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s. 90.

¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 117.

¹² Mustafa İsen, "Osmanlı Şehzade Sancakları", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 125.

hediyeler verilerek kürk giydirilmiştir. Saray çıkışında ise şehzadeye vezirler eşlik etmiş, halkın huzurunda kendisine kılıç kuşandırmış, vezirlerden biri şehzadenin atının üzengisini tutarken diğeri tören kaftanını tutmuştur.¹³

3 Mayıs 1533'te (H. 8 Şevval 939)¹⁴ Şehzade Mustafa 400.000¹⁵ akçe tahsisat ile Saruhan sancakbeyliğe atanmıştı. Şehzadelerin sancağa çıkma geleneği gereğince annesi Mâhidevran'ı yanında götürmüştü.

Topkapı Sarayı Arşivi 2699 numaralı belgeye göre, Şehzade Mustafa'ya sancağa çıkarken verilen eşyalar şunlardır:¹⁶

'Sultan Mustafa tâle bekâhu hazretlerine verilen esvaptır ki zikr olunur.

Cinsi	Miktarı
Nakid	Dört Yüz Bin Akçe
Şemşir bâ bend-i zer	Bir kıt'a
Belik mükemmel bâ bend-i zer	Bir kabza
Cânehâ-i Mirahurî Beş Sevb	
An kadife ve çatmai frengi duhoy sengîn-i	
An kadifei duhoy-ı frengî-i sade bâ	
Âlâ bâ bitane-i kemha-i ¹⁷ frengî sâde	
Atlas frengî-i sâde bâ?	
Zer-i müşebbek ¹⁸	Bir Sevb
Zer-i sâde	Bir Sevb
An seraser-i ¹⁹ yezdî bâ bitane-i atlas-ı frengî	Üç Sevb
Cânehâ-i Hıl'at An Kadife-i Bursa On Beş Sevb	

¹³ Hammer, **Devlet-i Osmaniye Tarihi**, Terc. Mehmed Ata Bey, İstanbul, 1330 (1912), s. 128.

¹⁴ Nejat Göyünç, "Tarih Başlıklı Muhasebe Defterleri", **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, C. 10, İstanbul, 1990, s. 22.

¹⁵ A.g.m. , s. 23.

¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri", **Belleten**, C. 39, nr. 159, Ankara, 1975, s. 685.

¹⁷ İpek kumaş, havsız kadife.

¹⁸ Küçük tahta parçalarından yapılmış altın oymalı kafes.

¹⁹ İpekli ve altın gümüş işlemeli kıymetli kumaş, büyüklere giydirilen kürkler bu kumaştan yapılırdı.

Çatma ²⁰	Beş sevb
Benek ²¹	Beş sevb
Akmeşe-i Mütenevvia	
Kadife-i duhoy frengî	Müzehhep İki Tak
Atlas-ı frengî	Müzehhep Üç Tak
Kadifei çatmai müzehheb-i Bursa	Beş Tak
Benek-i Bursa-i müzehheb	Beş Tak
Kemha-i Bursa	Beş Tak
Kadife-i rişte ²²	Beş Tak
Peşurî	On beş Tak
Avani-i nukre	
Çuha-i ıskarlat ²³	Beş
Kıt'a kırmızı	İki Kat
Mor	Üç Kat
Sini	Bir
Şamdan	İki
Liğençe Maa İbrik	İki
Kotaz bâbend-i nukre	Bir
Zeneirha-i Licam	
An zer	Bir Kıt'a Dört Yüz Dirhem
An nukre	Dört Kıt'a
Aba-i An Kadife-i Frengî Sade	İki Kıt'a
İki kıt'a	Beş Yüz Yirmi Dirhem
İki kıt'a	Dört Yüz On Üç Dirhem
Otakha ve Haymehu ve Gayrühu	
Otag-ı Hümayun Doksanar Başlı	İki Kıt'a
Münakbaş Cardak (sayeban)	İki Kıt'a

²⁰ Kumaş türü.

²¹ Atlas zemin üzerine sırma işlemeli bir tür kumaş.

²² İplik, tire.

²³ Selanik çuhası, bir tür kumaş.

Hazineli Divanhane Çadırı Bir Kıt'ası 30 Hazineli Bir Kıt'ası 26 Hazineli	İki Kıt'a
26 Hazineli Baş Çadırı	Bir Kıt'a
26 Hazineli Kiler Çadırı	Bir Kıt'a
20 Hazineli Hazine Çadırı	İki Kıt'a
Sarachane Çadırı Biri 26 Hazineli Biri 16 Hazineli	İki Kıt'a
Matbah Çadırı Bir Kıt'ası 26 Hazineli Bir Kıt'ası 18 Hazineli	İki Kıt'a
Sokak	On İkişer Hazineli Yirmi Dört Kıt'a
Kapu Ağası Çadırı	On Altışar Hazineli İki Kıt'a
Kılarcı Baş Çadırı	On Altışar Hazineli İki Kıt'a
Hassa Çadırı	On Altışar Hazineli Dört Kıt'a
Hassa Oğlanlar Çadırı	On Altışar Hazineli İki Kıt'a
Hazine Oğlanları Çadırı	On Altışar Hazineli İki Kıt'a
Kılâr Oğlanları Çadırı	On Altışar Hazineli
Hayme Mehterleri Çadırı	On Dört Hazineli Dört Kıt'a
Mehterbaşı Çadırı	On İki Hazineli Bir Kıt'a
Terziler Çadırı	On Altı Hazineli Bir Kıt'a
Etmekçiler Çadırı	On Dört Hazineli İki Kıt'a
Helvacılar Çadırı	On Dört Hazineli Kıt'a
İç Mehteri Çadırı	On İki Hazineli Bir Kıt'a
Sakalar Çadırı	On İki Hazineli Bir Kıt'a
Kasaplar Çadırı	On İki Hazineli Bir Kıt'a
Yoğurtçular Çadırı	On İki Hazineli Bir Kıt'a
Âb-ı germ İki Kıt'ası On İki Hazineli	Yirmi Dört Kıt'a

İki Kıt'ası On Hazineli
Yirmi Kıt'ası Sekizer Hazineli

Kanunî Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan olan oğlu Şehzade Mehmed'in Manisa sancağına çıkarken verilen eşya listesiyle, Şehzade Mustafa'nın listesi karşılaştığı zaman anlaşılıyor ki, Hürrem Sultan Şehzade Mehmed'i bir hükümdarın maiyeti kadar kalabalık bir memur ve asker sınıfıyla sancağa göndermiştir.²⁴

II. SANCAKBEYLİĞİ

A. Manisa Sancakbeyliği

Bütün şehzadeler için hem bir eğitim hem de devlet tecrübesi kazanma aşaması olan sancakbeyliği sırasında Şehzade Mustafa'ya verilen tek görev, Kanunî Sultan Süleyman İrakeyn Seferi'ne (1534) giderken onun yerine kaymakam olarak bırakılmasıdır. Bu sırada, 1.300 yaya ve 300 atlı kızılbaşın isyan etmesi üzerine Amasya sancakbeyi Mehmet Paşa bu asilerin başlarını kestirmiş ve kesilen başları Şehzade Mustafa'ya göndermişti.²⁵

Şehzade Mustafa'nın Manisa sancakbeyliği dönemine ait belgede, şehzadenin aldığı aylığa dair bilgiler bulunmaktadır.²⁶

“Sultan Mustafa Tâle bekâhu hazretlerinin aylığıdır ki zikr olunur.

Et yevmi (günde)	50 Akçe	Pirinç Ayda	17 Kile
Yağ yevmi	33 Vukiye (okka)	Bal Ayda	22 Vukiye
Şeker	18 Vukiye	Kızık Üzüm	12 Vukiye
Kara Üzüm	12 Vukiye	Nardeng	12 Vukiye
Erik	7 Vukiye	Zerdali	7 Vukiye
Badem	5,5 Vukiye	İçyağı	20 Vukiye
Balmumu	40 Adet	Tuz	3 Kile

²⁴ A.g.m. , s. 687.

²⁵ Uluçay, a.g.m. , s. 691.

²⁶ Topkapı Sarayı Arşivi E. 7073 Bkz. Ekler 2

Şehzade Mustafa'nın Manisa sancakbeyliği dönemi esnasında babası Kanunî Sultan Süleyman ve İbrahim Paşa ile iletişim halinde olduğu görülmektedir. Manisa Mahkeme-i Şer'iyeye Sicilleri No.1'deki, Şehzade Mustafa'nın babasına yazdığı mektupta;

“Sultan Mustafa'dan Padişaha Mektup

Ba'de ez takbîl dergâh-ı iktidar ve tebcîl-i bargâh-ı zıllullah-ı 'âlem-i medâr ki kible-gâh-ı selâtin-i nâmdar ve secde-gâh-ı havakîn-i rûzgarder ma'rûz-i bî-mikdâr ve zerre-i bî-kader-i hâkisâr oldur ki; hâliyen bu bendeleri padişah-ı 'âlem-penah hazretlerinin zamîr-i münîr-i 'âlem aralarına hafî değıldir. Sultanımın hâk-i paylarından dû olalı iftirâk-ı hicrile mehcûr ve nâr-ı iştîyak ile mahrûr olan kullarından bir muktezâ-yı hark-ı mühr-i şefkat ve katre-i bahr-i 'âtîfet mütereşşih buyurulur ise sultan-ı felek-irtifâ'un eyyâm-i sa'adetlerinde tahsîl-i 'ulûm-i rabbâni ve tekmîl-i mevâdd-ı devlet-i sübhânîye müdavîm olup Cenâb-ı Hakk 'izzet-i berekâtından müsted'âdır ki padişah-ı sa'adet-i encâm hazretlerinin rızâ-yı şerifleri üzre farzı olan bendeleri silk-i münselik olmak müyesser olmuş evvelâ ve tâife-i mülâhidenin ilhâdından diyâr-ı şarkda tebdîl olan âyin-i İslam ve tefir-i süneni seyr'ül-enâm ihyâ olmak ehem-i vâcibâtdan olduğu sebepten çün 'inâyetü'l-mülki'l-menâm ilâ ahri'd-duhûr ve'l-izmân ibkâ buyrulan müsâra'a-i mesâfe-i ba'ideden vâki' olan âlâm-ı kerd giyar elhamdulillahî iktimâl çeşm-i bendegân oldu elhamdulillah 'alâ âlâye-i ve's-şükr 'alâ ni'mâye ve bu bende, sultanumun âsitân-ı felek-fersâlarından mesyen 'ale'l-vech varup hâk-i azîzine 'uzârum sürüp edâ-i 'özü tehniye itmek farz-i 'ayn ve 'ayn-i farz idi. Lâkin bu zerre-i bî-mikdâr, nev'an icâzet buyrulmaduğı ecilden varaka-i ruyet-i birle i'tizâr olundu”²⁷ diyerek ilim tahsiliyle uğraştığını, babasını özlediğini ve görmek istediğini ancak izin verilmediği için, kulluğunu yazarak ifade etmekle yetindiğini bildirmektedir. Görüşmeye izin verilmemesinde her ne kadar Hürrem Sultan'ın etkisi olduğu düşünülse de bu, aslında şehzadenin mecbur kalmadıkça payitahta gelmemesi şeklinde gelenekselleşen bir kuraldan kaynaklanmaktadır.

²⁷ M. Çağatay Uluçay, “Kanunî Sultan Süleyman ve Ailesi İle İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar”, **Kanunî Armağanı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1971, s. 255 – 256.

Topkapı Sarayı Arşivi E.5036'da²⁸ bulunan ve tarihsiz olan bir belgenin, Şehzade Mustafa'nın Manisa sancakbeyliği dönemine ait olduğu ve başlığındaki 'Serasker Lalam' hitabından İbrahim Paşa'ya gönderildiği anlaşılmaktadır. Manisa'daki tımarların mukataaya tahvili ile bazı ulûfe sahiplerinin sıkıntıya uğramaları sebebiyle meselenin hallini isteyen bu yazının sağ alt yanında şehzadenin '*Mustafa Muhibb ü Mübtela*' şeklinde düzenlenmiş alâmeti görülmektedir.

İbrahim Paşa'nın da Şehzade Mustafa'ya mektup yazdığı görülmektedir. Şöyle ki;

“İbrahim Paşa'dan Sultan Mustafa'ya

Ol hazret-i mülk-i ref'at-i mülk-i rütbetin turâb-ı âsitân-ı ve âsumân mekânlarına yüz sürmeden sonra inhâ ve i'lâm olunan oldur ki hâliyen Cenâb-ı muhlislerine nâme-i sa'adet bahş irsâl buyurub deryâya müte'allık ba'zı ahvâl-i ihbâr ve iş'âr olunmasın ol babda her ne kim buyrulmuş ise ma'lum olub padişah-ı sahib-i Kur'an rub-ı mezkurun halledallah-u devlet ve sa'adeteu hazretlerinin azze huzûr-u sa'adet şî'arlarına 'arz olundu bu câniblerin ahvâlinden istihbâr buyrulur ise hazret-i padişah sahib-i Kur'an rub-ı meskûn sa'adet ve ikbalehu mahmiyei tebrîze vusûl bulub memâlik-i 'acem bil külliye şimşir-i aduv-gir ile zabt olunub kala ve beka Bi tamamihâ feth ve teshîr olundu Havf-ı sademat-ı sarsariyat-ı Kahrimanîden Şah kemterin diyâr-ı harab giriz-gâh idilüb 'inâyetullah ile anların def'-i dalâlet ve hüsrânları için sa'adet ve 'ikba Tebriz'den kalkub Irak-ı 'aceme teveccüh-i hümâyûn olundu inşaallahu'l-'az'an karîb ol kavm-i dalalet şî'ârûn vücûd-ı nâ-pâklarından diyâr-ı şark tathîr olunub reâyât-ı 'azze ve ikbâl muzahher fütûhat-ı layezal-i vâki' olub Hakk-ı subhâne ve teâlâ dergâhından mes'ûldur ki inşaallah vâhibu'ı-müte'al-i mübarek cemâl-i şerîfiniz ile mu'tenim ve mesrûr oluruz. Padişah-ı sâhib-i Kur'an rub-ı meskûn hazretlerinin kulları olub ol hazret-i felek ref'atın dahi bendeleri yüz-ı bâkî zulûl-i 'âlî müvid-i muhalled bâd birabbî'l 'ibâd.

El-Fakîr El-Za'îf İbrahim”²⁹

²⁸ Bkz. Ekler 3.

²⁹ A.g.m. , s. 256 – 257.

Şehzade Mustafa'nın annesi Mâhidevran'ın Kanunî Sultan Süleyman'ın kız kardeşi ve Veziriazam İbrahim Paşa'nın eşi olan Hatice Sultan'a yazdığı mektupta şunlar yazmaktadır;

“İbrahim Paşa Hatununa Sultan Mustafa Validesinin İrsâl Ettiği

Bî hazret-i mülkü'l-mekân hurî saffât-i tâcu'l-'ilm ve's- sa'adet fâtihatü'l-menâmin ve'l-hayrât el-mahsüset ve'l-mevsûfe bi-'inâyeti'l-meliki'l- arzi ve's-semâvât bi-hakk-ı tahiyyât-ı sâfiyyât ve taraf-ı teslîmât-ı vafiyât ki mahzı safayıcan ve yenabiyi cenândan cârî ve seylân olur kavâfil-i muhalasat ve revâhil-i musadakât-ı birle inhâ ve ihdâ kılındıktan sonra i'lâm-ı muhibbe-i muhlisa oldur ki eğer ol zât-ı şerîf ve 'unsur-ı latîfin keremleri deryası temevvüc idüb hemşerlik ve karındaşlık ve sıdk-ı ihlâsa olan dostluk lutfu ve merhamet-i şefkat-i cuş ve huruş idüb bu müştâka tarafından keyfiyet-i ahvâl istifsâr buyurulur ise bi-mennehi sıhhatiniz ile sahn-ı sıhhatde olub evsâf-ı hamideniz ve ahlâk-ı kerimeniz zikrine ve devâm-ı devlet ve 'izzet-i senâsına bi-sıdk ve'l-iclâs müdâvim ve muvâzıb bulunub cemâl-i şerîfe ve kemâl-i latîfe müşahedesine eşvâkıyye fevka'l-had müştâk-ı 'azîm mûlahaza buyrula”³⁰

Bu mektuplaşmalar, İbrahim Paşa ve eşi Hatice Sultan ile Şehzade Mustafa ve annesi Mâhidevran Sultan'ın iyi ilişkiler içerisinde olduklarını göstermektedir.

Manisa sancakbeyliği sırasında kendisini halka ve özellikle orduya sevdiren Şehzade Mustafa'nın bu durumu Hürrem Sultan'ın gözünden kaçmamıştır. Hürrem Sultan'ın Şehzade Mustafa'ya olan yakınlığından dolayı düşmanlık beslediği İbrahim Paşa aleyhinde Kanunî Sultan Süleyman'a telkinde bulunduğu bilinmektedir. Gelişen olaylar ve Hürrem Sultan'ın etkisiyle 1538 yılında bir zamanların 'Makbul İbrahim Paşa'sı, saltanata göz dikmek suçuyla idam ettirilerek 'Maktul İbrahim Paşa' olmuştur.

İbrahim Paşa'nın öldürülmesinin ardından Hürrem Sultan'ın Kanunî Sultan Süleyman üzerindeki etkisi iyice artmış ve 1541 yılında payitahta yakınlığı dolayısıyla Şehzade Mehmed Manisa'ya sancakbeyi olarak tayin edilmiş, Şehzade Mustafa ise Amasya'ya nakledilmiştir. Şehzade Mustafa 16 Haziran 1541 (H. 21 Safer 948) tarihinde³¹, Manisa'dan ayrılmıştır.

³⁰ A.g.m. , s. 257.

³¹ Şerafettin Turan, “Mustafa Çelebi”, **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, C. 31, İstanbul, 2006, s. 290.

B. Amasya Sancakbeyliği

Kanunî Sultan Süleyman, Şehzade Mustafa'nın Amasya'ya nakli hakkında ferman çıkarmıştı.³² Padişah bu fermanla, çıkacağı Macar Seferi sebebiyle İran tarafından gelebilecek bir taarruz ihtimaline karşılık Amasya civarının düşman saldırılarına yakın bulunması dolayısıyla oğlunun orada olmasının bölge güvenliği için daha uygun olduğunu belirtmiş ve oraya hemen gitmesini emretmişti. Ayrıca, Sadrazam Süleyman Paşa'nın bir miktar yeniçeri ve ilave kuvvetlerle bölgeye doğru yola çıkarıldığı, civar sancakbeylerinin de o tarafa doğru gelmekte olduklarını bildirmişti.

Kanunî Sultan Süleyman Mart 1548'de (H. 955) Van üzerinden İran Seferi'ne giderken Sivas'tan geçmiş, Şehzade Mustafa da babasını ziyaret için Amasya'dan kalkıp Sivas'a gelmişti. Birkaç gün sonra yine babasının izniyle Amasya'ya döndü. Bu sırada, şehzadenin vefat eden hocası Merzifonî Hayreddin Efendi'nin yerine padişahın emri ile Sururî Mustafa Efendi atandı. Aynı tarihte şehzadenin nişancısı Hamdî Hamdullah Çelebi, defterdarı Lutfullah Lutfî Bey, dîvan kâtibi de Fazlî Çelebi idi. Kadı Kâmî Muhammed Efendi, Tabib-zâde Lutfî Efendi, Seyrek-zâde Edâyî Beğ, Zemânî Mahmud Çelebi ve Emânî Muhammed Çelebi de musahipleri arasında bulunmaktaydı. Lalası Cafer Paşa olmakla birlikte, daha sonra Rüstem Paşa bu zatı İstanbul'a çağırmış, yerine Köstendil Sancakbeyi Ahmet Paşa'yı tayin etmişti.³³

1554 senesi Nisan ayı başlarında Amasya'da bulunan yabancı seyyah Hans Dernschwam, şehzadenin yaşadığı sarayın son derece mütevazı bir yapı olduğundan ve Kanunî Sultan Süleyman'ın şehzadenin idamından sonra Nahcıvan Seferi dönüşünde Anadolu'daki durumu kontrol etme düşüncesiyle bir süre burada kaldığından söz etmektedir.³⁴

Şehzade Mustafa, tıpkı Manisa'da olduğu gibi burada da kısa zamanda kendini sevdirmişti. Fakat buna rağmen bir takım hoş olmayan durumlar da yaşandı. Mesela 1543 yılında Mehmed Paşa Camii Vâizi Şeyh Sinan Efendi şehzadenin hallerine itiraz ettiğinden istifaya mecbur olarak Çeribaşı Mahallesi üstündeki mevkiine çekildi ve bu mahalleye

³² Topkapı Sarayı Arşivi E. 5221-5. Bkz. Ekler 4.

³³ Hüseyin Hüsamettin, **Amasya Tarihi**, C. 3, Necm-i İstanbul Matbaası, İstanbul, 1927, s. 303 – 304.

³⁴ Hans Dernschwam, **İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü**, Ter. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 284 – 285.

'Şehre Küstü' dendi. Yine 1545 yılında vefat eden Amasya Müftüsü Sinan Efendi yerine atanan Sahn-ı Seman Müderrislerinden Akşehirli Sa'dî Efendi, her şeye muhalefet ettiği için azledilerek yerine yine Sahn müderrislerinden Molla Cürcan denmekle meşhur Muhyiddin Muhammed Efendi getirildi.³⁵

Bu döneme ait kayıtlar arasında Şehzade Mustafa'nın, babasına yazdığı bir mektup da bulunmaktadır. Mektup Şehzade Mustafa'nın Amasya Sancakbeyliği dönemine aittir. Mektupta geçen;

“Dergâh-ı Muallâya ve Barigâh-ı âlâya arz-ı bende-i fakr oldur ki bu bendelerine hükm ü şerif varîd buyrulup mazmun-ı dürer-bârında müberrah (?) oğluna bu mahalde mukayyet olmayasun amma el alttan tecessüs idüb göresin eğer anın gibi isyânı var ise dergâh-ı muâllâma arz edesin deyü ferman buyurulmuş mezkûrun isyânı gün gibi rûşendür. Fursat el verürse emr-i pâdişâhî ne vechile buyurulursa hükm-i şerîf inâyet buyrula, isti'câl üzre emr-i ferman dergâh-ı muallânındır.

El- Fakîrû'l-hakîr Mustafa"³⁶

ifadelerden, Şehzade Mustafa'nın isyan eden bir şahıs hakkında harekete geçmek için babasından izin istediği anlaşılmaktadır.

III. ŞEHZADE MUSTAFA'NIN VELİAHTLIĞI

A. Saltanat Mücadelesinin Aktörleri: Mustafa, Bayezid ve Selim

Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatının Osmanlı Devleti'nin en güçlü dönemlerinden biri olduğu ortadadır. Ancak bu dönemde yönetimdeki bazı aksaklıklar halk arasında bir takım hoşnutsuzluklar meydana getirmiş ve şehzadelerin taht kavgasına girişmesi için uygun bir ortam hazırlamıştır.

Ümit Burnu yolunun ve Amerika kıtasının keşfinden sonra, dünya ticaret yollarında meydana gelen değişiklik ve ticaretin Akdeniz'den Atlantik'e kayması yüzünden 15. yüzyıldan başlayarak Anadolu'nun dış ticaretinde bir dengesizlik oluştuğu görülmektedir.

³⁵ Hüsamettin, a.g.e. , s. 307.

³⁶ Topkapı Sarayı Arşivi E. 11195 Bkz. Ekler 5.

Kanunî Sultan Süleyman döneminde henüz bunaltıcı bir durum yaşanmamış olmakla birlikte, bu dengesizliğin ekonomik yapı üzerindeki etkileri hissedilmeye başlanmıştır.³⁷

Bu sosyo-ekonomik olumsuzlukların bir sonucu olarak tımarlı sipahilerin paralarını alamamaları, siyasal olaylara karışmamakla birlikte suhte denen medreselilerin istihdam problemi yaşamaları, Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatına karşı olumsuz bir hava oluşturdu.³⁸ Böyle bir ortamda hemen hemen her sınıf ve grup kendi durumlarının düzeleceği umuduyla artık yaşlanmış olan padişahın tahttan çekilmesini dilemeye başlamıştı. Gerek halk ve ulema gerekse asker tarafından oldukça sevilen Şehzade Mustafa işte böyle bir atmosferde tarih sahnesinde yer almıştır.

Şehzade Mustafa'nın her kesimden bu denli itibar ve destek görmesi Hürrem Sultan'ın rahatsızlığını daha da arttırmıştı. Hürrem Sultan, Şehzade Mustafa'nın tahta geçmesi halinde kendisinin ve çocuklarının boğularak idam edileceği düşüncesiyle damadı Rüstem Paşa ile birlikte şehzadeyi bertaraf etmek için çalışmaya başladı.

Şehzade Mustafa'nın Amasya sancakbeyliğine nakliyle, Manisa'ya Şehzade Mehmed yerleştirildi. Çünkü padişahın ölümü halinde İstanbul'a en kısa zamanda varacak olan şehzade tahta oturacaktı. Fakat Şehzade Mehmed'in 1543 yılında vefat etmesi üzerine, Hürrem Sultan hırsı ve hilekârlığı gibi karakteristik özellikleriyle en çok kendisine benzeyen oğlu Şehzade Bayezid'i tahta veliaht olarak hazırlamaya başladı.³⁹

Hürrem Sultan ve Rüstem Paşa'nın entrikaları sonucunda boğdurulan Şehzade Mustafa'nın 6 Ekim 1553 (H. 27 Şevval 960) günü idamının ardından⁴⁰ oldukça hassas bir yapıya sahip olan Şehzade Cihangir, bu olaydan çok etkilendi ve 1553 yılında vefat etti. Aynı zamanda kambur olan Şehzade Cihangir'in hiçbir zaman saltanatta gözü olmadığını 1550–52 yıllarında İstanbul'da bulunan Venedik Balyosu Bernardo Navagero aktarmaktadır. Hatta şehzadenin babası Kanunî Sultan Süleyman'a sık sık '*Kim istiyorsa sizin yerinize o geçsin, beni üzmeyecek, çünkü benden korkmayacak*' diye düşüncelerini ilettiği kaydedilmektedir.⁴¹

³⁷ Şerafettin Turan, **Kanunî Süleyman Dönemi Taht Kavgaları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997, s.19.

³⁸ A.g.e. , s. 32.

³⁹ İbrahim Peçevî, **Peçevî Tarihi**, Çev. Murat Uraz, Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1968, s. 162.

⁴⁰ Geniş bilgi için bu tezin 'Şehzade Mustafa'nın Öldürülmesi' başlığına bakınız.

⁴¹ Turan, a.g.e. , s. 24.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Hürrem Sultan, oğlu Bayezid'in tahta geçmesini istiyordu. Şehzade Bayezid da çekingen, zevk ve sefaya düşkün kardeşi Selim'i kendisine ciddi bir rakip olarak görmüyordu, hatta Şehzade Bayezid'in Selim'i ciddiye almadığı ve ona peçe ve çarşaf gibi kadın kıyafetleri yolladığı bilinmektedir.⁴² Kanunî Sultan Süleyman ise aradaki rekabetin artmaması için şehzadelerin sancaklarını değiştirmiş, Şehzade Selim'i Manisa'dan Konya'ya, Şehzade Bayezid'i ise Kütahya'dan Amasya'ya tayin etmişti. Şehzade Selim emre hemen itaat ederek Konya'ya gittiyse de, Bayezid uzun süre direndi. Kanunî Sultan Süleyman şehzadelere geçimsizlikte ısrar etmeleri durumunda, her ikisini de tahttan mahrum bırakacağını, saltanatı kız kardeşinin oğlu Osman Şah Bey'e vereceğini bildirdi.⁴³

Kanunî Sultan Süleyman'ın Şehzade Selim'i desteklemeyi tercih etmesine karşılık Şehzade Bayezid asker toplamayı kendini savunma bakımından zarurî görüyordu. Bu mücadelede vezirler de yer aldı. Lala Mustafa Paşa'nın Bayezid'i asi göstermek için büyük çaba gösterdi ve sonunda bu yolda başarıya ulaştı. Padişahın gözünde Şehzade Bayezid'i kendi tahtına göz diken bir isyancı durumuna düşürdü.⁴⁴

Şehzade Bayezid babasının kendisini asi kabul edip katline dair fetva⁴⁵ aldığını öğrenince savaşmaktan başka yol kalmadığını düşündü. Önce Konya'da 1559 yılında kardeşi Selim'le savaştı fakat bu savaş kendisinin yenilgisiyle sonuçlandı. Şehzade Bayezid'in babasına kendisini affetmesini isteyen mektuplar yazdı, ancak bu isteğin babası tarafından geri çevrildi.⁴⁶

İşlerin kötüye gittiğini gören Şehzade Bayezid İran'a sığındı. Şah Tahmasb ilk zamanlar şehzadeyi iyi karşılamış hatta şehzadeyi affetmesi için Kanunî'ye elçiler

⁴² İbrahim Peçevî, **Tarih-i Peçevî**, Dersaadet Sah. , C. 1, 1281 (1864), s. 385.

⁴³ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. 2, s. 406.

⁴⁴ Peçevî, a.g.e. , s. 390.

⁴⁵ M.Ertuğrul Düzdağ, **Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asırda Türk Hayatı**, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1972, s. 191.

⁴⁶ Şehzade Bayezid'in; '*Ey seraser âleme sultan Süleymanum baba, / Tende canum canımın içinde cananum baba, / Bayezidina kıyar mısın benüm canum baba? / Bi-günahum, hak bilür, devletlü sultanum baba*' kütasıyla başlayan mektubuna Kanunî Sultan Süleyman aynı vezinde bir şiirle cevap vermiş ve mektubuna şöyle başlamıştır: '*Ey dem-â-dem mazhar-ı tuğyân u isyânım oğul / Takmayan boynuna hergiz tavk-ı fermânım oğul / Ben kıyar mıydım sana ey Bâyezîd Hân'im oğul / Bi-günâhım deme bâri tevbe kal cânım oğul*'

göndermişti. Ancak sonradan hem Şah Tahmasb'ın tavır değiştirmesi hem de Şehzade Selim'in girişimleriyle, Şehzade Bayezid affedilmedi.⁴⁷

Kazvin'de Şah Tahmasb tarafından yirmi yedi ay boyunca tutuklu bulunan Şehzade Bayezid 23 Temmuz 1562 günü Osmanlı elçilerinin karşısına çıkarıldı. Çavuşbaşı Ali Ağa tarafından teslim alınan şehzade, hemen orada katledildi. Şehzadenin Orhan, Mehmed, Abdullah ve Mahmud adındaki dört oğlu da aynı akıbete uğramış, boğdurulmuşlardı.⁴⁸

Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinden sonra kardeşi Bayezid etrafında toplanıp, onu ayaklanmada destekleyen gruplar Bayezid'in de öldürülmesiyle hem Anadolu'da hem de Rumeli'de birçok karışıklığın çıkmasına neden oldular. Bu karışıklıklar en sonunda Celali Ayaklanmaları'na kadar uzandı.

Kanunî Sultan Süleyman dönemindeki taht kavgaları devletin yönetiminde de bir takım değişikliklere gidilmesi sonucunu doğurmuştur. Kanunî Sultan Süleyman Anadolu'da bozulan asayişin sağlamak ve bundan böyle şehzadelerin ayaklanmalarını ortadan kaldırmak için yeniçerileri korucu olarak Anadolu'ya yayılmalarını sağlamıştır.⁴⁹

Sonuç olarak, Şehzade Mustafa Olayı ve arkasından Bayezid ile Selim arasındaki taht mücadelesi ilk önce büyük çapta bir iç savaşa daha sonrasında geniş çapta bir karışıklığa yol açmıştı. İki oğlunu, onların ailesini ve yandaşlarını öldürmek için fetva alan Kanunî Sultan Süleyman, İran Şahı'na da küçümsenmeyecek ödünler vermek zorunda kaldı.

B. Kanunî Sultan Süleyman'ın Tercihlerinde Hürrem Sultan Etkisi

Batılı tarihçilerce Roxelane, Rossa, Roza, Rosanne ve Rvziae gibi isimlerle anılan Hürrem Sultan'ın çeşitli kaynaklarda Rus, Leh, Fransız, İtalyan veya Çerkez olduğu öne sürülmüştür. Galiçya'da Lipa Nehri üzerindeki Robotyn (Rogatino) kasabasından fakir bir papazın kızı olduğu, Yavuz Sultan Selim devrinde Kırım Türkleri'nin Dnester Nehri boyunda veya Ukrayna ve Galiçya'ya kadar uzanan akınları sırasında esir alınarak Osmanlı Sarayı'na getirildiği rivayet edilmektedir.⁵⁰

⁴⁷ Mehmet Akman, **Osmanlı Devleti'nde Kardeş Katli**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 97.

⁴⁸ Turan, a.g.e. , s. 134 – 135.

⁴⁹ A.g.e. , s.150 – 153.

⁵⁰ M. Tayyip Gökbilgin, "Hürrem Sultan", **M.E.B. İslam Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul, 1977, s. 593.

Güzelliğinden ziyade, zekâsı ve sevecenliği ile dikkat çeken Hürrem Sultan neşeli tavırlarından dolayı bu ismi almıştır. Kısa zamanda padişahın gözdesi haline gelen Hürrem Sultan'ın kendisini padişaha ne kadar sevdirdiği, Kanunî Sultan Süleyman'ın ona nikâh kıymasından anlaşılmaktadır. Yıldırım Bayezid'in Timur'a esir düşmesi ve karısının uğradığı hakaretlerden dolayı, ondan sonra gelen padişahların bu olayı unutmuyarak eşlerine resmî nikâh kıymadıkları görülmektedir.

Padişaha erkek evlatlar vermesiyle birlikte iyice güçlenen Hürrem Sultan ile Kanunî Sultan Süleyman arasındaki ilişkiyi anlamak için birbirlerine yazdıkları mektupları incelemek oldukça önemlidir. Hürrem'in mektuplarından güzel yazdığı ve konuştuğu, mektuplarında çekici ve akıcı bir üsluba sahip olduğu görülmektedir.⁵¹ Hürrem Sultan'ın mektuplarında dikkati çeken bir diğer nokta Sultan Süleyman'ı din yoluyla etkilemeye çalışmış olmasıdır. Bunun sebepleri; padişahın fazla dindar oluşu, o dönemin dinî telkinleri ya da Kanunî'yi kendi dindarlığından şüpheye düşürmemek için yazmış olması olabilir. Hürrem Sultan ayrıca mektuplarında çocuklarının sağlık durumlarını ve şehirdeki olayları padişaha bildirmiş, ilk mektuplarında yalvaran, inleyen bir ruh halini yansıtırken, daha sonrakilerde sultanın kocasına akıl veren ifadeler kullanmaya başladığı görülmektedir. Kanunî Sultan Süleyman da gittiği yerlerden Hürrem Sultan'a kumaş, kürk, para, bazen de sakalından bir tel göndererek onu hediyelere boğmuş, ona olan bağlılığını bu şekilde ifade etmiştir.⁵²

Kanunî Sultan Süleyman Hürrem'e bu kadar bağlıyken, 1532 ile 1540 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde yaşayan Luigi Bassano, Hürrem Sultan ve çocuklarının halk tarafından sevilmediğini anlatmaktadır:

“ Süleyman ona öyle bir aşk besliyor ve tüm tebaasını öyle şaşırıyor ki, onun sultanı büyülediğini ileri sürüyorlar; bu yüzden kendisine cadı diyorlar. Yeniçeriler ve bütün saray halkı ondan da, çocuklarından da nefret ediyor. Ama sultan onu sevdiği için kimse düşüncesini açıklamaya cesaret edemiyor. Ondan ve çocuklarından herkesin hep kötü söz ettiğini duydum, sultanın ilk doğan oğlu ve gözden düşen annesi hakkında ise iyi konuşuluyor.”⁵³

Busbecq de Kanunî Sultan Süleyman'ın nasıl bir padişah olduğunu aktarırken, Hürrem'e olan sevgisini bir kusur olarak görmektedir.

⁵¹ M. Çağatay Uluçay, **Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları**, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1950, s. 82.

⁵² M. Çağatay Uluçay, **Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları**, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001, s. 34.

⁵³ Leslie P. Pierce, **Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümler ve Kadınlar**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s. 84.

“O aşırılığı sevmeyen, kendini birçok zevklerden mahrum etmesini bilen, irade sahibi bir kimsedir. Gençliğinde bile ağırbaşlılıkla hareket ederdi, şarap içmezdi. Bütün kusuru, karısına olan aşırı düşkünlüğü ve dolayısıyla onun tesiri altında kalmasıdır. Bu yüzdendir ki oğlu Mustafa’yı öldürmek hususunda acele verilmiş bir kararı yerine getirmiştir. Halk, onun bu türlü hareketini, karısı tarafından yapılan büyü ile izah ediyor. Gerçekten Roxolana’yı meşru bir zevce mevkiine çıkardıktan sonra, hiçbir engel olmadığı halde herhangi bir cariye ile münasebet tesis etmeyişi bunu teyit eder mahiyettedir.”⁵⁴

Hürrem Sultan olayı gibi kadınların padişahlar üzerindeki etkisi sadece o döneme has bir durum olarak kalmamış, Osmanlı tarihinde valide sultanların saltanat üzerindeki hâkimiyetinin ileriki yüzyıllarda ciddi sorunlar oluşturacak boyutlara gelmesinin yolunu açmıştır.

C. Hürrem Sultan ve Rüstem Paşa İşbirliği

Rüstem Paşa’nın 1550’li yılların başında Saraybosna yakınlarında doğduğu rivayet edilmekte ve Hırvat asıllı olduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır. Bir şekilde Kanunî Sultan Süleyman’ın gözüne giren Rüstem Paşa, taşraya Diyarbakır beylerbeyi olarak çıktı, daha sonra Karaman Valisi oldu. 1539 yılında Şehzade Bayezid’in sünnet düğünü sürerken, padişahın Hürrem Sultan’dan olan kızı Mihrimah Sultan ile nikâhı kıyıldı. 1544 ise yılında sadrazamlığa getirildi.⁵⁵ Sadrazamlığa getirilmesinde Hürrem Sultan’ın etkisi olduğu bilinmektedir. Çünkü Hürrem Sultan, Şehzade Mustafa’yı bertaraf etme planlarında ona yardımcı olacak birine ihtiyaç duymuş, zekâsı ve hilekârlığıyla kendisine benzeyen aynı zamanda iyi bir asker olan damadı Rüstem Paşa’yı seçmişti.

Rüstem Paşa, Şehzade Mustafa’nın siyasî ve askerî bir başarı kazanıp öne çıkmaması için elinden geleni yapmıştı. Mesela, 1549 yılında Gürcüler Erzurum’a kadar ilerleyip Musa Paşa’nın başını keserek öldürdüklerinde, Şehzade Mustafa durumu İstanbul’a bildirerek yardım istemiş, ancak Rüstem Paşa bu yardımı engellemişti. Aynı şekilde şehzadenin hocası Muslihüddin Sürûrî Efendi’ye yazdırdığı 19 Muharrem 958 tarihli ‘Feryâdname’ sine cevap dahi vermemiştir.⁵⁶ Yine şehzadeyi takip ettirme amacıyla Boşnak Ahmed Bey’i beylerbeyi olarak Amasya’ya göndermişti. Ancak, Şehzade Mustafa’nın

⁵⁴ Busbecq, a.g.e. , s. 69.

⁵⁵ Erhan Afyoncu, “Rüstem Paşa”, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2008, s. 288 – 290.

⁵⁶ Hüsamettin, a.g.e. , s. 307.

büyük kızı Fatma Sultan'ı Ahmed Paşa'yla evlendirmesi üzerine bu durum Rüstem Paşa aleyhine dönmüştü.⁵⁷

Şehzade Mustafa'nın babası tarafından boğdurulmasına kadar giden süreci başlatan ve geliştiren Rüstem Paşa hakkındaki en büyük iddia, Şehzade Mustafa'nın mührünü kazıtıp onun adına İran Şahı Tahmasb'a mektup göndermesidir. Sadrazam bu konuda önce Vâstan Beyi Kürd Seyid Mehmed'ten sonra onun yerine gelen Zeynel Bey'den istifade etmiş ve Zeynel Bey'in iki adamı mektubu Şah'a ulaştırıp, şahın cevabını da Rüstem Paşa'ya götürmüşlerdi.⁵⁸

Başka bir iddia da Hürrem Sultan sahte bir mektubu Kanunî'ye göstererek, babasının oğluna olan güvenini iyice sarsmasıdır. Güya mektupta, Şehzade Mustafa İran Şahının kızıyla evlenmek istediğini şaha bildirmektedir.⁵⁹

Tüm bu olanlardan anlaşılacağı gibi, Hürrem Sultan ve Rüstem Paşa tarafından o sırada devlet düşmanı olarak görülen İran Şahı ile işbirliği yapmakla suçlanan Şehzade Mustafa, babasının gözünde bir vatan haini haline getirilmeye çalışılmıştır.

Şehzade Mustafa, Hürrem Sultan ve Rüstem Paşa'nın kendisiyle ilgili yürüttükleri bu entrikalardan ve planlardan haberdardı. Bir rivayete göre, Hürrem Sultan ile Rüstem Paşa Kanunî adına şehzadeye zehirli bir kaftan gönderlerdi. Tedbirli davranan şehzade bu kaftanı bir köleye giydirmiş, onun öldüğünü görünce durumu anlamıştır.⁶⁰

O dönemde Şehzade Mustafa Erzurum Beylerbeyi Ayas Paşa'ya mektup yazıp, ondan yardım istemişti. Aslen Arnavut olan Ayas Paşa, III. Murat'ın sadrazamlarından meşhur Sinan Paşa'nın ağabeyidir. Bağdat beylerbeyi iken vezaret payesini alarak Diyarbakır'a ve daha sonra Erzurum'a nakledilmişti. Şehzade Bayezid'in İran'a ilticası sırasında kendisine nal ve mih tedarik etmesi sebebiyle, Selim tarafından idam edilmiştir.⁶¹ Bu mektup şehzadenin bütün bu olanları ve babasıyla ilgili düşüncelerini anlama adına oldukça önemlidir.

⁵⁷ A.g.e. , s. 308 – 309.

⁵⁸ M. Tayyip Gökbilgin, "Rüstem Paşa Hakkındaki İthamlar", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, C.8, 1955, s. 25.

⁵⁹ Fairfax Downey, **Kanunî Sultan Süleyman**, Çev. Enis Behiç Koryürek, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1975, s. 241.

⁶⁰ Fairfax Downey, a.g.e. , s. 240.

⁶¹ Ahmet Atilla Şentürk, **Yahya Beğ'in Şehzade Mustafa Mersiyesi yahut Kanunî Hicviyesi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 55.

“Cenâb-ı sa’adet-meâb, devlet-nisâb, rıf’at-iktisâb lalam hazretleri, kâm-bîn (u) kâm-yâb, zâda’llâhu-te’âlâ envâe meâlihi ilâ-yevmi’l-cevâb,

Tehiyyât-ı sâfiyyât-ı vefiyyât-ı muhabbet-âyât ve tekrimât-ı hâlisât-ı sâdıkat-ı meveddet-gâyât ki mahz-ı muhabbet (u) vedâd ve fart-ı meveddet u ittihâddan sâdir ve mütebâdır olur, kavâfil-i ikrâm ve revâhil-i ihtirâm-birle müthâf ve mühdâ kıldıkdan sonra, zamîr-i münîr-i mekremet-meâbinıza inhây-i mühibbâne budur ki: Hazret-i nâsir u ilâh ve hâlik-i selâtin u sipâh, te’âlâ sultanuhu, devletli pâdişah-ı sa’adet-destgâh hazretlerinin ‘ömr-ü sa’adetlerine izdiyâd (ve) ferr ü şevketlerine imtidâd müyesser idüb a’dây-ı devletlerin mahzûl u makhûr ve a’vân-ı ‘izzetlerin muzaffer u mansûr eyleye. Fe-ammâ bu kâşâne-i fânide bir ferde bekâ ve bu dünyây-ı denîde ömr-i girân-mâyeye tezâyüd ü irtikâ olmayub, ‘Fe-izâ câe eceluhum lâ-yeste’hirûne saâten ve lâ-yestakdîmüne’ mucibince, va’de tamam olub ‘Küllü nefsin zâikatu’l-mevti’ muktezâsınca, her nefs câm-ı mevti nûş idüb, ‘Küllü şey’in yerciu ilâ-aslihi’ üzre, her ruh ta’allûk eylediği bedenden mufarakat ve aslına müracaat eylemek muhakkak ve mukarrerdir. Egerçi, müntehây-i murâdımız ve maksûd-ı fuâdımız, Sâhibkirân-ı rub’-ı meskûn, ebbeda’llâhu ilâ-yevmi yub’asun, hazretlerinin temâdiy-i eyyâmla ‘ömr ü devletleri muzaaf olub sâye-i inâyetlerinde âsûde hâl ve kenef-i devletlerinde fâriğu’lbâl olmaktadır; lâkin takdîr-i ilâhide ‘Elmü’minüne lâyemûtüne bel yenkulüne mi ne’d-dâri il’ed-dâr’ mefhûmunca sarây-ı bekâya vâsil olduktan sonra, bize birkaç gün mühlet müyesser olmuş ise, emr-i saltanata taleb-i hakk-ı şer’iden âtil ve mühimm-i hulâfete tedârik-i rey’i mer’iden gâfil olmamak mühimmât-ı dirâyet ve vâcibât-ı celâletden idüğü ma’lum-ı ‘ilm-i ulemâ ve mefhûm-ı ukalâdır. ‘Ve şaverehum fi’l-emri’ emrine intisâlen bu emr-i mu’azzamı bast-ı ta’alluk ile hâlisu’l-fuâd olan esdak-ı asdık ve kemâl-i teşevvuk ile sâfi’l -miâd olan ehabb-i ehîbbâ ile müşâvere ehemmi müfteridatdan olub (...?) ve vücûd-ı devletesâsınız, bu tarafa gâyet-i ihlâs ve nihâyet-i ihtisâs üzre olduğuna i’timâd-ı tamm ve i’tikad-ı tamâm olub anun gibi mahâlde her vechile her vechile mu’âvenet-i mühimsâz ve muzâheret-i muhlis-nuvâzınız ümmîd ü ricâ olunmagın, ahvâl-i zamîriniz intikadı ve bu hususda tedbir-i bî-nazîr üzre nasihat-ı dil-pezîriniz istimdâdı için kitâb-ı muhabbet-hitâb ve elkab-ı meclis-i sevâb-hubâb savbına irsâl olundu. Lehu’l-hamd, sâ’ir dâvay-ı verâset idenlerle bu muhibbinizde olan kabiliyet ve istidâd, ‘ilm-i şerîfinize rûşendir ve bu muhibbiniz garazi, eger Hak subhanehu ve te’âlâ mukadder idüb mu’avenet u ikdâm ve müzâheret u ihtimâmınızla devlet müyesser olur ise, bu tarafa muhibb u muhlis olub ol sebebden hakk-ı hizmetleri zâyî’ olanları aksây-ı merâmılarına irişdirüb ve âlâ ednânın mekâdiri bilinüb, ‘İnna’l-lâhe ye’muruhum en tûddu’l-emânâti ilâ-ehlihâ’ muktezâsınca ehline sevk olunub vüzerâ ve ümerâ ve züemâ ve sipâh ve bi’l-cümle asâkir-i zafer-penâh, ceddîm Sultân Selim Hân, aleyhi’rrahmeti ve’l-gufrân haslet-i mahmûdesi üzre envâ-ı riâyet ve ihsânla hoşnud ve râzı ve reâyâ ve berâyâ ‘Ve izâ hakimtum beyne’n-nâsi en tahkumu bi’l-‘adli’ muktezâsınca kemâl-i ‘adl u vedâdla cümle âlâmdan emîn ve sâlim esnâf-ı himâyetlerine mer’i ve mahmî kılınmaktadır. Bu tarafa sâbit ve muhakkak olub kemâl-i i’timâdımız olan eltâf u ihlâsınızdan me’mûl melhûzdur ki, ol bâbda bu muhibbinize lâyıq ve tahsîl-i devlete mutâbık olan tedbir-i dil-pezîr ve nasayih-i sa’adet-müş’îr ile bu muhibbiniz muğtenim kılınub zât-ı devlet-âyât-ı sa’adet-gayâtınızda olan kemâl-i ihlâs ve fart-ı ihtisâs iktizâsından ümmîd ve rica olunan mu’âvenet u murafakat ve mutavaat u müzâheret mertebesinin tahkîkini müş’îr ahidnâme-i şerîfinizi bu cânibe müşerref kılınmağa lutf-ı tâm erzâni buyurula ki vürûdi envâ-ı sürûr u behcet ve mucib-i esnâf-ı hubûr u ferhât olub âna göre ‘amel oluna. Ziyâde ne denile ki ilm-i ‘âlem-ârâ muhît olmaya? Hemvâre âfitâb-ı ikbâl ve mâhitâb-ı iclâl tâbân bâd.”⁶²

⁶² Bayezid Kütüphanesi Veliyüddîn Efendi 2735 numaralı Dizfulî Münşeati, vr. 100, Bkz. Ekler 6. (Mektubun transkripsiyonu için bkz. Turan, a.g.e. , s. 157 – 158.)

Mektuptaki ifadelerden anlaşıldığına göre Şehzade Mustafa, ‘ekber-i evlad’ olma sıfatıyla tahta geçmeyi bir ‘*hakk-ı şer’i*’ saydığı gibi kendisini ehliyet ve kabiliyet bakımından diğer kardeşlerinden üstün görmekteydi. Bununla birlikte, uzun müddet yaşamasına duacı olduğu babasını tahttan indirmeyi değil, onun ölümünden sonra tahta geçmeyi düşünmektedir. Şehzade Mustafa mektupta, Ayas Paşa’dan rica ettiği, umduğu yardımın ve yoldaşlığın nasıl, ne ölçüde yapılacağını anlatan bir ahidnâme göndermesini de dilemektedir. Bu yazılı belgeye, bir tür sözleşmeye karşılık olarak da, eğer yapılacak yardım ve desteklerle tahta çıkması nasip olursa, kendisine taraftar oldukları için haksızlığa uğrayanların dilediklerini yerine getireceğini belirtmektedir.

Ayas Paşa, Mustafa’nın yardım dileğine olumlu cevap vermişti. Öncelikle Allah’ın Cihan Padişahı Kanunî Sultan Süleyman’a uzun ömürler vermesini ve onun varlığından yoksun kalınmamasını dileyen paşa, kendi ömrünü padişah için feda etmeye hazır olduğunu belirtmiştir. Ancak her insan için ölümün kaçınılmaz olduğunu hatırlatarak, padişahın ölümünden sonra saltanat varisi olarak Şehzade Mustafa’nın ‘en layık ve en haklı’ olduğunu vurgulamıştır. Kendisinin ona hizmet etmek için hazır olduğunu ama Şehzade Mustafa’nın tahta çıktığında kendisini unutmamasını da dilemişti.

Sonuç itibariyle Hürrem Sultan ile Rüstem Paşa (arka planda da Mihrimah Sultan), Şehzade Mustafa’yı gözden düşürmek için her türlü entrikayı yapmaktan çekinmemişlerdi. Hürrem Sultan, Kanunî Sultan Süleyman’ın zaaflarından yararlanarak onu etkilemeye çalışırken, Rüstem Paşa da Hürrem Sultan’ın iddialarını destekleyen işleri yürütmüştü. Yerli ve yabancı kaynaklarda oldukça aç gözlü ve dünya malına düşkün bir kişilik olarak tasvir edilen Rüstem Paşa, aynı zamanda rüşveti meşru hale de getirmiştir. Bu iddiaları destekleyen ifadeler, Topkapı Sarayı Arşivi No.E 1122’te bulunan ve Kanunî Sultan Süleyman’a gönderilen imzasız mektupta da yer almaktadır.⁶³ Muhtemelen Şehzade Mustafa’nın ölümünden sonra yazılan bu mektup her ne kadar imzasız olsa da, verdiği bilgiler açısından dikkate değerdir. Mektupta Şehzade Mustafa’nın babasına karşı hıyanet edip, düşmanlık göstermek gibi bir niyetinin olmadığını ancak Rüstem Paşa ile birkaç kişiye karşı kuvvetli bir kin beslediğini, babasıyla görüşmesinde onları şikâyet edip haklarından gelmesini talep edeceğini açıkça ifade eden cümleler vardır. Ayrıca

⁶³ Gökbilgin, a.g.m. , s. 38.

şehzadenin babasına karşı herhangi bir itaatsizlik göstermeyeceğinin ısrarla vurgulandığı görülmektedir. Mektubun Şehzade Mustafa'nın hocası Sürûrî Efendi'ye ait olabileceği iddia edilmektedir.⁶⁴

Rüstem Paşa, Hürrem Sultan'ın her istediğini yerine getirmiş, Şehzade Bayezid'in tahta geçebilmesi için uygun ortamı sağlamaya çalışmıştır. Fakat Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi ve Hürrem Sultan'ın ölümünün ardından, Kanunî Sultan Süleyman'ın Şehzade Selim'i desteklemesi üzerine kendi kişisel çıkarları uğruna, tavrını Şehzade Bayezid aleyhine döndürmekten de çekinmemiştir.

IV. ŞEHZADE MUSTAFA'NIN ÖLDÜRÜLMESİ

A. Kanunî Sultan Süleyman'ın Nahcivan Seferi

Şah Tahmasb'ın saldırıları üzerine İran'la yeniden savaşmak durumunda kalınca, yaşlılığından dolayı sefere çıkmak istemeyen Kanunî Sultan Süleyman, ordunun başına Rüstem Paşa'yı getirmişti. Bunun üzerine Rüstem Paşa büyük bir orduyla Anadolu'ya gönderilmiş, Aksaray'a geldiği zaman Hürrem Sultan'ın da talimatıyla Şehzade Mustafa aleyhine işlerle meşgul olmuştu. Asker ve halk arasında dile getirilen Şehzade Mustafa'yı tahta geçirme şayiasını derhal Kanunî Sultan Süleyman'a iletmiş ve şehzadenin babasının yerine geçeceğine padişahı inandırmıştı. Daha önceden Osmanlı tarihinde Savcı Bey'in babası Murad Hüdavendigâr'a, Yavuz Sultan Selim'in de babası Bayezid'e isyan etmiş olması, Kanunî Sultan Süleyman'ın Rüstem Paşa'ya inanmasını kolaylaştıran bir etken olmuştur.⁶⁵ Ayrıca, Şehzade Mustafa'nın lihye (sakal) bıraktığı haberlerinin gelmesi padişahı iyice şüphelendirmişti. Çünkü Osmanlı şehzadeleri sultan oluncaya kadar sakal bırakmazlardı. Bir şehzadenin sakal bırakması saltanat davasına kıyam demektir.⁶⁶

Rüstem Paşa, padişaha yazdığı telhisi, Sipahiler Ağası Şemsi Ağa aracılığıyla İstanbul'a gönderdi. Şemsi Ağa, Şehzade Mustafa'nın babasına isyan hazırlığında olduğunu ve Şah Tahmasb'la ilişki kurduğunu söyledi. Ayrıca, askerler arasında yayılan

⁶⁴ A.g.m. , s. 26.

⁶⁵ İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. 2, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 281.

⁶⁶ Ziya Nur Aksun, **Osmanlı Devleti'nin Tahlili, Tenkildi Siyasi Tarihi**, C. 1, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 315.

padişahın artık sefere çıkamayacak kadar yaşlandığı ve Dimetoka Sarayı'na çekildiği dedikodularını da aktardı. İşte bütün bunlardan sonra Kanunî, Rüstem Paşa'yı geri çağırarak, gelecek baharda sefere bizzat kendisi çıkacağını ilan etti.⁶⁷

Tam bu sırada İran'dan gelen barış haberleri, Hürrem Sultan'ı planlarını gerçekleştiremeyeceğinden dolayı korkuttu. Fakat Hürrem Sultan padişahı etkilemeyi yine başarmış ve Kanunî Sultan Süleyman İran elçilerini geri yollayarak İran Seferi hazırlıklarına başlamıştı. Şehzade Cihangir'i de yanına alarak İstanbul'dan ayrıldı.⁶⁸

B. Şehzade Mustafa'nın Öldürülmesi

1553 yılı Ağustos ayında Nahçıvan Seferi'ne çıkan Kanunî Sultan Süleyman, Hürrem Sultan ve Rüstem Paşa'nın telkinleri sonucunda İstanbul'dan çıkmadan önce oğlunun öldürülmesine karar vermişti. Daha çok batılı kaynaklarda geçen bu görüşe göre, padişah dinî emirleri ihmal etmemek için Şeyhulislam Ebû's-suud Efendi'ye bir olay uydurarak, durumu dolaylı yoldan onun onayından geçirmeyi ihmal etmemiştir.

Busbecq'e göre, Kanunî Sultan Süleyman'ın uydurduğu olay şöyledir;

“İstanbul'da zengin bir tüccar, işi icabı uzak bir yere gideceği zaman ailesinin ve kendisinin bütün işlerini idareyi kölesine bırakırdı. Ona çok güveni vardı. Bu köle, efendisi gider gitmez kendine emanet edilen tüccarın karısı ve çocuklarını yok edip mallarını gasp etmeye ve başarabilirse efendisini de öldürmeye karar verdi. Süleyman müftüye sordu: ‘Bu kölenin şer’an cezası nedir?’, Müftü: ‘Ölüme hak kazanır’ dedi.”⁶⁹

Aldığı kararla İran Seferi'ne çıkan Kanunî Sultan Süleyman, Karaman Sancakbeyi Şehzade Bayezid'i tahtı koruması için Edirne'ye göndermiş, kendisi de 4 Ekim 1553'te (H. 25 Şevval 960) Konya Ereğlisi yakınlarındaki Aktepe (ya da Akhöyük) mevkiine ordugâhını kurmuştu. Padişah, Amasya'ya giden yol kavşağına vardığında çavuşlardan birkaçını Şehzade Mustafa'ya göndererek kendisini, İran Şahı Tahmasb'ın Erzurum yönünde girişeceği bir saldırıyı önlemek için göndermek istediği bahanesiyle ordugâhına çağırmıştı. Bunun üzerine Şehzade Mustafa, babasından aldığı bu mektubu güvendiği yakınlarına ve annesi Mâhidevran Sultan'a göstererek, onlara danışmış ve fikirlerini almıştı. Onlar, her ne olursa olsun şehzadenin ordugâha gitmemesi gerektiğini tavsiye

⁶⁷ Peçevî, a.g.e. , C. 1, s. 300 – 301.

⁶⁸ Hüsamettin, a.g.e. , s. 309.

⁶⁹ Busbecq, a.g.e. , s. 39 – 40.

etmişlerdi. Bütün bunlara karşın Şehzade Mustafa “*Her ne olursa olsun, babasının buyruğuna uymak istediğini söyleyerek, kaderin kendisini çekmekte olduğu yere doğru*”⁷⁰ gitmeye karar vermişti.

Şehzade Mustafa’nın dostu olan ikinci vezir Ahmed Paşa, şehzadeyi gitmemesi konusunda uyarmış ve başına gelecek tehlikeden haberdar etmek istemişti. Kararsız kalan şehzade, eğer giderse hayatını tehlikeye atacağını biliyor, diğer taraftan da gitmezse hakkındaki iddiaları destekleyen bir tavır içerisine girmiş olacağını düşünüyordu. Renzo Sertoli Salis’in iddiasına göre, karar vermekte tereddüt geçiren Şehzade Mustafa bu konu hakkında bir müftüye de danışmıştı. “*Daimî bir hıyanet şüphesi altında sıkıntı çekmektense ölümü tercih etmek acaba doğru değil mi?*” diye sormuş, müftüden “*Aziz bir hayat, bir dünya imparatorluğuna tercih edilebilir.*” cevabını almıştı.⁷¹

Kanunî Sultan Süleyman’ın şeyhülislama, Şehzade Mustafa’nın da müftüye danışmaları konusu daha çok batılı kaynaklarda karşımıza çıksa da, her ikisinin ruh hallerinin anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Bütün deliller ve kaynaklar da göz önünde bulundurulduğunda Şehzade Mustafa’nın tam bir tevekkül hali içinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Yine daha çok batılı kaynaklarda ısrarla tekrarlanan “*Eğer babamın benim hayatıma son vermek istediği hakikaten doğru ise, bana vermiş olduğu hayatı gene onun arzusu ile sona erdireceğim.*” sözü doğru olsun veya olmasın, olaya dışarıdan bakan yabancıların, şehzadenin bu mütevekkil duruşu hakkındaki yorumunu yansıtması bakımından dikkate değerdir. Bununla birlikte, Şehzade Mustafa’nın daha önceki yıllara ait mühründe, “*Sultan Süleyman’ın kulu olmayı vesile ederek Seçilmiş Peygamber’in rızasını arayan Mustafa*” ifadesi, daha sonraki yıllarda yerini dört tarafında “*Tevekkülî ‘âlâ Hâlıkî*” (Tevekkülüm beni yaratan Allah’adır.) yazan söze bırakması, hem babasına olan duygularının değişmesinin bir göstergesi hem de içinde bulunduğu durumun farkındalığına işaret etmesi bakımından önemlidir.⁷²

Şehzade Mustafa, Amasya’dan çok iyi donatılmış 5.000 kişilik bir kuvvetle hareket etti, Aktepe’ye vardığında otağını, padişahın otağından iki mil uzaklıkta bir mesafeye kurdu. Bu sırada, askerler arasından kendisine doğru ok ile bir kâğıtta babasının kendisini

⁷⁰ Turan, a.g.e. , s. 37.

⁷¹ Renzo Sertoli Salis, **Muhteşem Süleyman**, Çev. Şerafettin Turan, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963, s. 220.

⁷² Şentürk, a.g.e. , s. 87.

öldüreceği, bu sebepten dolayı padişahın huzuruna gitmemesini isteyen bir ifade yer almaktaydı. Şehzade Mustafa, babasıyla görüşmesine engel olmak istediği düşüncesiyle bu olayın arkasında da Rüstem Paşa olduğundan şüphelenerek bu olayı ciddiye almamıştı.

Ordugâha varışının ertesi günü gelenekselleşmiş bir saltanat uygulaması gereğince Şehzade Mustafa, vezirlerin ve beylerin ziyaretlerini kabul etti. Ortamın kötülüğünü hisseden yakın adamları, şehzadenin babasıyla herkesin görebileceği şekilde açık alanda at üzerinde konuşmasını tavsiye etmişler, otağ-ı hümayunda görüştüklerinde kendi adamlarından hiç kimse oraya giremeyeceği ve gerektiğinde yardım edemeyeceği için her türlü tehlikeye kolaylıkla maruz kalacağını hatırlatmışlardır. Bu ikazlara rağmen, Şehzade Mustafa babasının kendisini öldürtmesini haklı kılacak hiçbir kusur işlemediği, Rüstem Paşa ya da bir başkasının kendisi hakkında ölüm kararı verdirtecek derecede padişah üzerinde etkili olabileceğine asla inanmadığı yanıtını vermiş ve şunu da eklemiştir. “*Eğer, babamın benim hayatıma son vermek istediği gerçekten doğru ise, bana vermiş olduğu hayatı gene onun arzusu ile sona erdireceğim.*”⁷³

6 Ekim 1553 (H. 27 Şevval 960) günü, babasının yanına gitmeye kesin karar veren şehzade, suçsuzluğunu ve vicdanen saflığını göstermek için beyaz ipekli bir elbise giymişti.⁷⁴ Şehzadenin ayağında kırmızı çizmeleri, kavuğunda da beyaz turna tüyü sokuluydu.⁷⁵

Şehzade, babasına hediye olarak birkaç at ve kıymetli eşyalar göndermişti. Nejat Göyünç, makalesinde Şehzade Mustafa'nın otağ-ı hümayuna geldiğinde kendisine verilmek üzere hediyeler ve para (teşrif) hazırlandığını yazmaktadır. Lalası Sun‘ullah Bey, defterdarı Hamza Bey, hocası Sürûrî Efendi'ye de hilatler kumaşlar verilecektir. Fakat bunların hepsi iptal edilerek üzerine ‘*hazine mande*’ (hazinede kaldı) yazılmıştır. İki gün sonra da deftere Şehzade Mustafa'nın getirdiği pişkeşler kaydedilmiştir. Altlarına da ‘*Merhum Sultan Mustafa*’ açıklaması eklenmiştir.⁷⁶

Şehzade Mustafa atına binerek askerlerin alkışları eşliğinde otağ-ı hümayuna doğru yola çıktı. Otağın önünde atından indiğinde çavuşlardan biri kendisini karşılayarak kılıcını

⁷³ Turan, a.g.e. , s. 38.

⁷⁴ Salis, a.g.e. , s. 221.

⁷⁵ Dernschwam, a.g.e. , s. 187.

⁷⁶ Göyünç, a.g.m. , s. 23.

ve hançerini istemesi üzerine, şehzade kılıcını ve hançerini teslim etmekten çekinmedi.⁷⁷ İçeri girdiğinde babası yerine dilsiz yedi cellâtle karşılaşan Şehzade Mustafa bir süre onlarla boğuştu, oldukça kuvvetli olan şehzade onların elinden kurtulmayı başardı ve babasının yanına doğru gitmeye yeltendi. Ancak saray hademelerinden Mahmud Ağa, şehzadenin arkasından yetişip, onu boğdu. Kanunî Sultan Süleyman, Mahmud Ağa'ya gösterdiği başarıdan dolayı 'Zal' lakabını vermiştir. Bu kişi sonradan vezir ve Osmanlı hanedanına damat olan ve Eyüp'te cami ve imaret yaptıran Zal Mahmud Paşa'dır.⁷⁸ Kanunî Sultan Süleyman tüm bu olanları bir perde arkasından seyretmiş, hatta bir ara cellâtları çabuk olmaları konusunda uyarmıştır.

Şehzade Mustafa'nın nâaşı otağın önüne bırakıldı ve devletine ihanet ettiği gerekçesiyle manidar bir şekilde İran halısı üzerine serildi.⁷⁹ Nâaşı burada teşhir edildikten sonra Ereğli'de cenaze namazı kılındı, sonra da Şehzade Mustafa Bursa'da Muradiye Türbesi civarına defnedildi.

Şehzade Mustafa'nın ordugâhta bulunan parasına ve mallarına el konulmuş, mirahuru ile birlikte yakın adamlarından bir kısmı da onun arkasından öldürülmüştür. Bunlar arasında Preveze Deniz Savaşı'nda esir düşen ve padişah tarafından Şehzade Mustafa'ya gönderilen, şehzadenin hizmetine girdikten sonra da Müslümanlığı kabul edip sancaktarlık görevini üstlenmiş olan Venedikli Michaele de bulunmaktadır.⁸⁰

Amasya Tarihi'nde Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinin ardından mirahuru Mahmud Ağa ile şehzadenin kızı Fatıma Sultan ile evli olan damadı Ahmed Paşa'nın da, Rüstem Paşa'nın kendisine olan kını nedeniyle hemen orada öldürüldüğü kaydedilmiştir. Amasya'daki Şehzadegân Türbesi'nde bulunan Mustafa oğlu Süleyman Çelebi'ye ait bir lahitten hareketle şehzadenin bu isimdeki oğlunun da o sırada boğularak idam edildiği öne sürülmektedir. Ancak, bu bilginin diğer kaynaklarda yer almaması ve Kara Ahmet Paşa'nın Rüstem'in kardeşi olduğu gibi tutarsız bilgiler vermesi sebebiyle bu kaynağın ihtiyatla değerlendirilmesi gerektiği sonucu çıkmaktadır.⁸¹

⁷⁷ Turan, a.g.e. , s. 38.

⁷⁸ Ahmed Refik, **Kadınlar Saltanatı (699–1027)**, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1914, s. 73.

⁷⁹ Salis, a.g.e. , s. 222.

⁸⁰ Turan, a.g.e. , s. 40.

⁸¹ Hüsamettin, a.g.e. , s. 310.

C. Şehzade Mustafa'nın Kişiliği

Şehzadenin şemâli ve kişiliği ile ilgili detaylı bilgiler, o dönemde yazılan seyahatnameler veya mektuplardan öğrenilmektedir. Dışarıdan bir bakış açısıyla ve halkın nabzını tutan gözlemlere dayanarak yazılan bu bilgilerin doğruluğundan şüpheye düşmemek gerekir.

Şehzade Mustafa'nın fiziksel olarak dedesi Yavuz Sultan Selim'e benzediği bilinmektedir. Tarihi kaynaklarda, şehzadenin uzun boylu, güzel siyah sakallı, çok yakışıklı ve diğer kardeşlerine nazaran daha dirayetli olduğundan bahsedilmektedir. Dernschwam halkın şehzadeyi çok sevdiğini, memleketin her yöresinin ona çok bağlı olduğunu, askerler arasında da çok sevildiğini, hatta ona sultan dendiğini yazmaktadır. Bu durumda padişahın ölümünden sonra, Mustafa'yı padişah yapacaklarına kesin gözüyle bakmakta, çünkü yeniçeriler istedikleri padişahı tahttan indirip, onun yerine istediklerini padişah yaptıklarını söylemektedir.⁸²

Busbecq'un anlattığına göre, Şehzade Mustafa '*doğuştan üstün yeteneklere*' sahip, sevimli haliyle askerlerin sevgisini kazanmış bir kişiliktir. Onun bu karakteri halk içinde kendisine karşı büyük bir sempati yaratmıştı.⁸³

Kendisi de orta derecedeki âlimlerden olan şehzade⁸⁴, ilime ve sanata da oldukça önem veren bir yapıya sahip olmasından dolayı Manisa ve Amasya Sancakbeyliği dönemlerinde etrafında birçok ilim adamı ve sanatçı toplanmıştı. Kendisi de Muhlisî ve Ahdî mahlasıyla şiirler yazmıştı. Kendisine ait bir gazel şöyledir;

*“Rif”at istersen eğer mihr-i cihan-ârâ gibi
Sür yüziin her dem yere eyle tenezzül mâ gibi
Hoş kaba yeldir değil bâkî bu nakş-ı rüzgâr
Fi'l-mesel dünya misâl-i âlem ru'yâ gibi
Sözün müjganlarından geçmedi dil riştesi
Yolda kaldım ey Mesihâ Îsâ gibi
Pehlivan-ı âlem olmuş kalb-i istiğna ile
Top-ı çerh dehr elinde oynadır elma gibi*

⁸² Dernschwam, a.g.e. , s. 187.

⁸³ Busbecq, a.g.e. , s. 37.

⁸⁴ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, s. 125.

*Katırdan kemdir vücudun "Mustafa" amma acib
Nazm edüb dürrler döker tab'ın senin deryâ gibi"*⁸⁵

Aynı zamanda hattat da olan şehzadenin nesih tarzda yazılmış Süleymânâme isimli eseri bugün Viyana Kütüphanesi Şark Yazmaları bölümündedir.⁸⁶

Amasya Sancakbeyliği sırasında yaşanan bir olay şehzadenin hoşgörüsünü ve ilim adamlarına verdiği değeri yansıtmaya bakımından ilginçtir. Maiyyetindeki ulemadan olan ve Şehzade Mustafa'nın aşırı harcamalarını eleştiren Molla Bahçızade Kemaleddin İbrahim Efendi, 'Mesârifü Beytü'l-mâl' isimli Arapça bir kitap yazıp şehzadeye sunmuştu. Bunun üzerine Şehzade Mustafa, Kemalettin İbrahim'i gazaba uğratmak yerine onu hediyelere boğmuştur.⁸⁷

Venedik balyosu Navagero'nun şehzade hakkındaki şu sözleri hem şehzadenin kişiliğini, halk arasında ve yeniçeri ocaklarında uyandırdığı sevgiyi hem de bir yabancıнын gözüyle şehzadenin konumunu anlamamız bakımından oldukça önemlidir:

*"Mustafa'nın imparatorluğun geleceğine egemen olma bakımından, bütün kardeşlerinden ne kadar çok sevildiği ve istendiği kolayca anlatılamaz. Yeniçeriler onu istiyorlar ve padişah yahut onun kulu olan sadrazam, aynı düşüncede ve eğilimde olmadıkları halde, bunu açıkça dile getiriyorlar. Çünkü imparatorluğun başına geçmek için kendisine hak tanıyan en büyük evlat olmaktan başka, yiğit, cömert ve dürüst bir insan olarak ün yapmış olması, herkes tarafından şiddetle istenmesine neden oluyor. Onun sancağından geçen yeniçeri ya da padişah kulları yoktur ki, armağan almış olmasın ve gördüğü büyük yakınlık karşısında çok memnun ve tatmin edilmiş olarak ayrılmasın. Böylece Mustafa büyük bir ün yapıyor. Yeniçeriler her gereksinimleri için ona başvuruyorlar ve onun yönetim bölgesinde iken Bâbüâli'yi hiç hatırlamıyorlar ve geri gelmiyorlar"*⁸⁸

Ayas Paşa'nın Şehzade Mustafa'ya cevaben yazdığı mektupta kullandığı 'vezirlerin, askerlerin, küçük-büyük herkesin kalpten eğilimlerini kazanmış parlayan bir güneş'⁸⁹ ifadesi de Navagero'nun yazdıklarını destekler mahiyettedir.

Şehzade Mustafa'nın kişiliğini ve karakterini her yönüyle ortaya koyan durum, öldürülmesinden önce yaşanan olaylar karşısındaki tavrıdır. Küçük yaşlardan itibaren aldığı yüksek terbiyenin bir gereği olarak gelişmeleri sabır ve tevekkülle takip etmesi,

⁸⁵ Abdulkerim Abdulkadiroğlu, **İsmail Belig Güldeste-i Riyaz-ı İrfan ve Vefeyat-ı Danışveran-ı Nadiredan**, Anıl Matbaa, Ankara, 1998, s. 60.

⁸⁶ Yılmaz Öztuna, **Kanunî Sultan Süleyman**, Bab-ı Ali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2006, s. 174.

⁸⁷ Hüsamettin, a.g.e. , s. 304.

⁸⁸ Turan, a.g.e. , s. 31.

⁸⁹ A.g.e. , s. 33.

babasına olan saygısı ve Allah'a olan teslimiyeti, şehzadenin yüksek karakterini ortaya koyan göstergelerdir.

D. Şehzade Mustafa'nın Çevresinde Yer Alan Bilginler ve Sanatçılar

Kendisi de şair olan Şehzade Mustafa'nın Manisa Sancakbeyliği döneminde Şikârî ve Senayî adlı şairler yanındaydı ve şair Senayî şehzadeyle birlikte Amasya'ya gitti. ⁹⁰ Manisa'da şair Levhî şehzadenin sır kâtipliğini, onun kardeşi olan ve güzelliği sebebiyle Sürmeli Kadın diye anılan Mustafa Çelebi ise mutfak kâtipliğini yapmıştı.⁹¹

Amasya Sancakbeyliği sırasında ise Senayî'den başka Zârî, Edirneli Zemânî, Edâyî ve Kara Fazlı gibi kimseler şehzadenin edebî muhitini oluşturan şairlerdir. Kara Fazlı, o devirde çok meşhur olan *Gül ü Bülbül* mesnevisini Şehzade Mustafa adına nazmetmiştir.⁹²

Amasya'da o devrin en değerli âlimlerinden Koca Hüsameddin Hüseyin, Molla Bahçızade Kemaleddin İbrahim Efendi, Köprücükzade Sinaneddin Yusuf, Seyid Muhyiddin, Muhammed, Cum'â ve Cafer Efendiler şehzadenin en çok sevdiği ve sohbetlerinden yararlandığı âlimler arasında yer almaktadır. Şehzadenin müsteşarı olan Cerbeze erbabının meşhurlarından Gümüşlü Hoca Sülümüş Çelebi ile Kapıcılar Kethüdası Gülâbî Hoca, Şehzade Mustafa'nın en çok danıştığı isimler olarak bilinmektedir.⁹³

Şiir ve sohbet erbabının yanı sıra şehzadenin çevresinde, kendilerinden feyz aldığı tarikat ve tasavvuf erbabından oluşan bir zümre daha bulunmaktaydı. Bunlar; Molla Şeyh denilmekle meşhur Şücâ'eddin İlyas ibni 'İsa-yı Saruhanî, İcadî denilmekle meşhur İmamzade Hayreddin Hızır Efendi ile 'Yamak Şeyh' lakabıyla meşhur Muhyiddin Muhammed Efendi'lerdi. Şücâ'eddin İlyas ibni 'İsa-yı Saruhanî, 'Câmi'ü'l-esrâr li-Ehlullahi'l-Mukarrebî ve'l-Ebrâr' isimli Türkçe mesnevisini şehzadenin Manisa Sancakbeyliği sırasında, adına telif ederek kendisine sunmuştur. Bu eserin bir nüshası bugün Fatih Millet Kütüphanesi Manzum 923'te yer almaktadır.⁹⁴

⁹⁰ Haluk İpekten, **Divan Edebiyatında Edebi Muhitler**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 179.

⁹¹ A.g.e. , s. 183.

⁹² Şentürk, a.g.e. , s. 45.

⁹³ Hüsametdin, a.g.e. , s. 304 – 305.

⁹⁴ Şentürk, a.g.e. , s. 46 – 47.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEHZADE MUSTAFA'NIN ÖLÜMÜ ÜZERİNE DUYULAN İNFİAL

I. YENİÇERİLERİN TEPKİSİ

A. Yeniçerilerin ve Halkın Tepkisi

Şehzade Mustafa'nın beklenmedik şekilde idamı orduda büyük bir şaşkınlık yaratmış ve öfke doğurmuştu. Bu olay üzerine sadece şehzadenin askerlerinin değil, bütün ordunun hüzne boğulduğunu Busbecq şu şekilde ifade etmiştir:

“Olayın duyulması üzerine bütün ordu mateme boğuldu. Bilhassa yeniçeriler bu hazin manzarayı gelip gördükleri zaman öyle derin bir üzüntüye kapılmışlardı ki o anda, kendilerine yol gösteren bir lider olsaydı yapmayacakları hiçbir hakaret kalmayacaktı. Kendisine ümit bağladıkları adamın yerde cansız yatması büyük bir darbe olmuştu onlar için. Kadere rıza göstermekten başka yapılacak iş olmadığını gördüler, başları eğik, gözleri yaşlı bir halde talihsiz şehzadenin haline ağlayarak Sultana, ‘ihtiyar bunak’ diye söylenerek çadırlarına çekildiler. Mustafa'nın üvey anasına, Rüstem'e lanetler yağdırdılar. Bu iki fesatçı, Osmanlı hanedanının en parlak yıldızını söndürmüşlerdi. Yeniçeriler o gün ağızlarına bir lokma koymadıkları gibi bazıları günlerce yemedi, içmedi. Ordu birkaç gün bu olayın yasını tuttu. Askerlerin bu büyük acısı hiç dinmeyecekmiş gibi görünüyordu.”¹

Kanunî Sultan Süleyman, sefer sırasında askerlerin muhalefeti ile karşılaşmak istemediğinden, Şehzade Mustafa taraftarları olan yeniçerilere ve tımarlılara karşı cephe almaktan çekinmişti. Batılı kaynaklara göre ise asker arasındaki bu hoşnutsuzluk, ileri boyutlara ulaşmaması için, askere büyük paralar dağıtılarak önlenmeye çalışılmıştır. Tüm bunlara rağmen şehzadenin haksız yere katlinin oluşturduğu öfke içten içe devam etmiştir. Padişahın en yakınları dahi bu olaydan duydukları üzüntüyü ifadeden çekinmemişler, Kanunî Sultan Süleyman'ın süt kardeşi olan Mehmed Çelebi, padişaha bu konuda ağır sözler sarf etmiş ve padişahla Mehmed Çelebi'nin arası açılmıştır.

¹ Busbecq, a.g.e. , s. 40 – 41.

Şehzadenin ölümü halk üzerinde de derin tesirler yaratmıştır. Dernschwam, halkın bu durum karşısındaki infialini şu satırlarıyla yansıtmıştır:

“Geçtiğimiz yollarda halkı üzüntülü ve kızgın bulduk. Bir kısmı Şehzade Mustafa'nın öldürülmüş olmasına, bir kısmı da, İran seferinin sürüp gitmesine üzülüyor. Zaten padişahın Kapadokya'da uzun zaman kalmasının sebebi de şurada burada huzursuzluk yaratan kimseleri tutuklatmak ve öldürmek içindir. Zira herkes Mustafa'yı övmekte ve padişah tahtından ayrılınca Türkiye'de huzursuzluğun artacağından ve başkaldırmalar çıkacağından korkuluyor. Geride kalan iki şehzadenin babaları gibi olamayacaklarına inanıyorlar.”²

Yeniçerilerin ve halkın tepkisi bu yönde iken, Dernschwam İstanbul'daki ortamla ilgili bilgiler de vermektedir. Padişahın ordugâhından sürekli haber ve değişik rivayetler geldiğinden dolayı, herkesin bir isyan çıkabilir endişesi taşıdığını ve bunun için Sinan Paşa'nın gece gündüz İstanbul'da dolaştığını bildirmektedir. Ayrıca, Hürrem Sultan ve Rüstem Paşa'nın zan altında buldukları için padişahın idam edilmesini ve oğullarından birinin tahta geçmesini istediklerinden söz etmektedir.³

B. Rüstem Paşa'nın Azli

Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinin baş sorumlusu olarak görülen Rüstem Paşa, yeniçerilerin hedef noktası olmuştu. Bunun üzerine askerleri biraz olsun yatıştırma, belki de damadının hayatını kurtarma düşüncesiyle Kanunî Sultan Süleyman, Rüstem Paşa'yı veziriazamlık görevinden almış, yerine askerinin sevdiği İkinci Vezir Kara Ahmed Paşa'yı göreve getirmiştir.

'Mekr-i Rüstem (Rüstem'in Hilesi)' olarak tarih düşülen Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi olayı üzerine Rüstem Paşa, gizlice İstanbul'a firar ederek Hürrem Sultan'ın yanına sığınmıştır. Venedik Balyosu Domenico Trevisano'ya Mustafa'nın ölümüne sebep olduğunu söylemekten çekinmemiş, mâzul kaldığı dönemde Üsküdar'daki konağında ikamet eden Rüstem Paşa, devlet işlerinde tesirli olmayı sürdürmüştür.⁴

Rüstem Paşa, Hürrem Sultan ve Mihrimah Sultan'ın aldatmacalarıyla veziriazam Kara Ahmed Paşa'nın idamı üzerine 1555 yılında yeniden sadrazamlığa getirilmiş, ölümüne kadar da bu görevi sürdürmüştür.

² Dernschwam, a.g.e. , s. 278.

³ A.g.e. , s. 86.

⁴ Şehabettin Altundağ - Şerafettin Turan, *'Rüstem Paşa'*, **M.E.B. İslam Ansiklopedisi**, C. 9, y.y. , ts. , s. 801.

Yeniçerilerin Rüstem Paşa'nın ikinci sadareti döneminde padişaha yazmış oldukları şikâyet mektuplarında hala Şehzade Mustafa'nın taraftarı oldukları anlaşılmaktadır. Bu mektuplarda yeniçeriler, '*Sultan Mustafa ölmekten biz kırıldık*', '*Ne devletsüz başımız var imiş ki Sultan Mustafa gidip biz kaldık*', '*Sultan Mustafa sağ olsa idi, iş başka türlü olurdu.*' şeklindeki serzenişleriyle padişaha durumlarını arz etmişlerdir.⁵

Yeniçeriler o tarihlere kadar her istediklerini ağalar ve vezirler vasıtasıyla padişaha arz edebiliyorken artık hiddetlerinden ve etkili olamadıklarını düşüncülerinden dolayı mektup yazmak suretiyle padişahı tehdit etmeye başlamışlardı. Rüstem Paşa ve ikinci vezir Semiz Ali Paşa aleyhindeki şikâyetlerini tehditvari bir üslupla ifade etmişlerdi. Ancak tüm bunlara rağmen yeniçerilerin ağaları Mustafa Ağa, Rüstem Paşa'nın ölümünden sonra beylerbeyliğine terfi etmek suretiyle değişmişti. Semiz Ali Paşa ise, Rüstem Paşa'nın Mihrimah Sultan'dan olan kızı Ayşe Sultan ile evlenmiş, Sokullu Mehmed Paşa'nın ölümünden sonra veziriazam olmuştu.⁶

C. Düzmece Mustafa Olayı

Şehzade Mustafa'yı tutan ve hatta onu teşvik eden tımar sahipleri, şehzadenin katli karşısında hemen harekete geçmemekle beraber Nahcivan Seferi'nde gönülsüz savaşarak padişaha olan memnuniyetsizliklerini gösterdiler.

Kanunî Sultan Süleyman, Nahcivan Seferi dönüşünde Şehzade Mustafa'nın sancağı olan Amasya'da konakladı, burada altı aydan fazla kaldı. Daha önceden Şehzade Mustafa'nın etrafında toplanmış olan bilginlere ve şehrin ileri gelenlerine iltifat edip, hediyeler vermek suretiyle onların gönüllerini almaya çalışmıştı. Askerleri memnun etmek için de onlara yüklü meblağlarda paralar vermişti. Kanunî Amasya'da bu tür önlemler alınırken, Rumeli'de Şehzade Mustafa adı altında bir ayaklanma baş göstermesine engel olamadı.

Fizikî olarak Şehzade Mustafa'ya çok benzemesinden cesaret alarak, kendisinin Şehzade Mustafa olduğunu iddia eden bu kişi, aslında şehzadenin öldürülmediğini ve yaşadığını söyleyerek birçok taraftar toplamıştı. Şehzade Mustafa'nın hem asker hem de

⁵ A.g.m. , s. 195.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Şehzade Mustafa'nın Ölümünde Medhali Olan Veziriazam Rüstem Paşa'nın İkinci Sadaretinde Yeniçeri Ağalarından Şikâyeti Hâvi Kanunî Sultan Süleyman İle Rüstem Paşa'ya Pek Ağır Mektupları", **Bellekten**, XXXI, 122, 1967, s. 194.

halk tarafından çok sevilmesi ve haksızlığa uğradığı düşüncesi, bu Düzmece Mustafa'nın işini kolaylaştırmış ve ilk aşamada Selanik ve Yenişehir yörelerinde 10.000'den fazla kuvvet toplamıştı. Kimi kaynakların verdiği rakamlara göre etrafındakilerin sayısı 40.000'e yaklaşınca yörede egemen olmaya ve Edirne'ye doğru ilerlemeye başlamıştı.

Kanunî Sultan Süleyman İran Seferi'ne giderken taht koruyucusu olarak Edirne'de Şehzade Bayezid'ı bırakmıştı. Şehzade Bayezid'in yaşanan bu durumu padişaha bildirmesi üzerine, padişah buraya bir miktar asker gönderdi ve Niğbolu sancakbeyi Dulkadirli Mehmed Han'ı bu ayaklanmayı bastırmak için görevlendirdi. Fakat Mehmed Paşa Edirne'ye varmadan Düzmece Mustafa ele geçirilmişti. Düzmece'yi önceleri gerçekten Şehzade Mustafa sanan düzmecenin sadrazamı Üveyl Tuğca, onun sahtekârlığını anlayınca, onu ele vermekten çekinmedi. Üveyl Tuğca, Düzme Mustafa'yı bir şekilde Mehmed Paşa'ya gönderdi. O da âsiyi Sokullu Mehmet Paşa'ya teslim etti. Bu şekilde İstanbul'a getirilen Düzme Mustafa, sorguya çekildikten sonra 18 Ağustos 1555 günü çengele asılmak suretiyle idam edildi. Halktan topladığı para ve eşya devlet hazinesine alındı, Üveyl Tuğca'ya da yardımından dolayı zeâmet verildi.⁷

II. AİLESİNİN DURUMU

A. Oğlu Şehzade Mehmet'in Öldürülmesi

Osmanlı tarihinde şehzadelerin öldürülmesinin ardından, ileride çıkabilecek herhangi bir isyana sebebiyet vermemek için erkek çocuklarının da öldürüldüğü bilinmektedir. Bundan dolayı, Şehzadenin Mustafa'nın bir cariyeden olan⁸ ve Bursa'da bulunan oğlunun da ortadan kaldırılması gerekiyordu. Kanunî Sultan Süleyman bu iş için İbrahim Paşa'yı Bursa'ya göndermiştir.

Olayı Busbecq tüm detayları ile anlatmaktadır. Entrikaların Bursa'da da sürdüğü görülmektedir. İbrahim Paşa, Şehzade Mehmet'in annesinin yanına giderek, Kanunî Sultan Süleyman'ın ona ve çocuğuna karşı bir saygı nişanesi olarak kendisini gönderdiğini, oğlunu öldürmekle hata yaptığını anladığını ve bu durumu telafi için torununa karşı iyi

⁷ Turan, a.g.e. , s. 46.

⁸ Dernschwam, a.g.e. , s. 82.

davranmak istediğini söyleyerek, onu kandırmıştı. Rüstem Paşa'nın azledilmesi kadının tüm bunlara inanmasını kolaylaştırdı. Geçen birkaç günün sonrasında İbrahim Paşa, kadını çocuğu ile birlikte şehir dışına gezmeye davet etti. İbrahim Paşa'nın hadım olması, kadının teklifi kolaylıkla kabul etmesine sebep oldu. Bu gezide kadın arabada bulunacak, paşa ile çocuk onları arkadan at ile takip edeceklerdi. Arabanın dingili şiddetli bir sarsıntıda kırılacak şekilde ayarlanmış, böylece kadının geride kalması planlanmıştı. Gerçekten de tekerleğin taşa çarpması sonucunda dingil kırılmış, ancak kadın bu durumu uğursuzluk sayarak, hemen arabadan inmiş ve hizmetçileriyle beraber oğlunun arkasından koşmaya başlamış, fakat yetişememişti.

İbrahim Paşa, daha önceden hazırlanan eve geldiğinde Şehzade Mehmet'i boğmuş ve işini bitirdikten sonra hızla evden uzaklaşmıştı. Arkadan yetişen annesi çocuğunun cesediyle karşılaşmıştı. Bursa'ya geri dönen kadın feryat ve figan ederek, bütün şehri başına topladı. Halk da kadının duygularını paylaşarak, İbrahim Paşa'ya lanet yağdırdı.⁹

Busbecq, Şehzade Mehmet'in öldürülmesini böyle dramatize ederken, yaşanan durumdan Hürrem Sultan'ı sorumlu tutmuştur. Busbecq'e göre;

“Mustafa'nın ortadan kaldırılışı Roxalana'yı tamamen tatmin etmemiştir, Mustafa'nın çocuğu hayatta oldukça kendisinin ve evlatlarının emniyet ve selametini tam edilmiş addetmiyordu. Bunun da çaresini çok geçmeden buldu. Süleyman'a torunu ve Mustafa'nın oğlu olan bu çocuğun Bursa'ya gelişinde, Bursa halkının kalabalık heyetler halinde onun ziyaretine gittiklerini, ona saadetler dileyerek babasından daha uzun ömürlü olması için dua ettiklerini söyledi. Roxolana'ya göre bu ziyaret ve temenniler, onu tahta çıkarmak ve babasının öcünü almak niyeti ve arzusuna işaret etti. Yeniçerilerin de onların yanında yer alacaklarına şüphe yoktu. Bu bakımdan, Mustafa'nın ölümü ile memleketin sulh ve sükûneti tam olarak gerçekleşmeyecekti.”¹⁰

Şehzade Mehmet'in öldürülmesinde her ne kadar Hürrem Sultan'ın etkisi olduğu düşünülse de, Osmanlı Devleti'nde öldürülen şehzadenin ardından erkek çocuklarının öldürülmesinin gelenek haline geldiği unutulmamalıdır.

Şehzade Mustafa'nın ve oğlunun öldürülmesinden sonra Bursa'da sıkıntılı günler geçiren zevcesiyle ilgili, mühimme defterlerinde iki kayıt bulunmaktadır. Biri Sultan Mustafa'nın müteallikatına (yakınlarına, akrabalarına) yiyecek satılmasına dair olup, diğeri Sultan Mustafa'nın zevcesine parasıyla et satılmasına dairdir.

⁹ Busbecq, a.g.e. , s.43-44. Ayrıca bkz. M. Çağatay Uluçay, **Taht Uğruna Baş Veren Sultanlar**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1961, s. 76 – 78.

¹⁰ Busbecq, a.g.e. , s. 41 – 42.

Mustafa'nın müteallikatına (yakınlarına, akrabalarına) yiyecek satılmasına dair belge şöyledir:

“Bursa kadısına hüküm ki, merhum ammim Mustafa'nın müteallikatı dergâhı muallâma âdem gönderip mekulât ve sair maişetlerine müteallik havayicin ehli suk vermeyip teallül ve muhalefet ettiğin bildirmeğin buyurdum ki vusul buldukta mezkûrların zehair ve havayiclerine müteallik olan umure daima mukayyed olub her yedikleri narhicari üzre akçaları ile aliverib kimesneyi fermanı şerifime muhalif teallül ve iza' ettirmeyib ve lazımlüvası hususların yazıb bildiresin. (Hızır Ağa Hizmetkârı Hacı Hasan'a)”¹¹

Sultan Mustafa'nın zevcesine parasıyla et satılmasıyla ilgili diğer belgede ise şöyle denilmektedir:

“Bursa kadısına hüküm ki, merhum ammim Mustafa'nın oğulcuğu Mehmed validesi süddei saadetime âdem gönderip bundan akdem merhumu müşarünileyhin validesine olduğu üzre kenduye dahi bir kasab tayin olunub akçası ile kifayet mikdarı et alub mîrî simidciler ve yasakçuların açıcıları dahi tearruz eylememek babında hükmü hümayunum taleb etmeğin buyurdum ki vusul buldukta merhumu müşarünileyhin validesine tayin olduğu üzre müşarünileyhumaya dahi bir kasab tayin eyleyüb lazım oldukta akçası ile kifayet mikdarı aldırub veçhi meşruh üzre mîrî simidcilerin ve yasakçuların ahcılarına dehl ve tearruz ettirmeyüb men' ve def' eylesin. Memnun olmayanları bildiresin. (Kapucu Hasan'a)”¹²

B. Annesi Mâhidevran'ın Durumu

Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinden sonra annesi Mâhidevran, sekiz on kişilik maiyetiyle birlikte 1553 (H.960) senesinin Recep ayında oğlunun gömüldüğü yer olan Bursa'ya sürgün edildi.¹³ Mahidevran Sultan'ın, Bursa'da zor ve azaplı günler geçirdiği, İstanbul'a birbiri ardına gönderilen fermanlardan anlaşılmaktadır. Bursa Şer'iyye Sicilleri'nde bulunan kayıtlarda yine konuyla ilgili ayrıntılar bulmak mümkündür.

Mâhidevran'ın Bursa'da yaşaması, Bursa Şer'iyye Sicillerinde onunla ilgili bazı kayıtların yer almasına sebep olmuştur. Mesela, 23.7.1562 tarihli bir belgede şöyle denilmektedir;

“Bursa Sultan Mustafa validesinin adamları pazardan akçe ile et, ekmek, bal, yağ vesair havâic almak dilediklerinde çarşı esnafı sairlerini bunlara takdim edip ve şehirliden bazı kimseler ihanet edip riayet ve ihtiramda kusur ettikleri haber alındığından Bursa kadısı tarafından kasaplara, bakkallara sair pazarcılara muhkem tenbih ile bunların havâic ve mühimmatlarını akçeleriyle kolaylıkla gördürülüp ve havâicin iyisini ve seçmesini aliverip başkalarına tercih ettirilmesi ve şehirliden ve başkalarından ihanet kasdedenlerin gereği gibi haklarından geldirip kendisine ve adamlarına vechen mine'l-

¹¹ Hikmet Turhan Dağlıoğlu, **On Altıncı Asırda Bursa (1558 – 1589)**, Bursa Vilayet Matbaası, Bursa, 1940, s. 102.

¹² A.g.e. , s. 107.

¹³ Kepecioğlu, a.g.m. , s. 405.

vücûh kimseye dahl ettirilmemesi ve riayet ve himâyet ve tazim ve ihtirâmda dakika fevt ettirilmemesi' emrolundu.”¹⁴

1563 Ağustos'unun 20. günü gelen bir emirde ise şu ifadeler yer almaktadır:

“Merhum oğlum Sultan Mustafa müteallikâtının sakin oldukları evlerin sahipleri divân-ı hümayuna müracaat ederek 10 yıllık kira verilmedi diye bildirdiklerinden bu evlerin kirası neye mütehammil ise fiyat takdir olunarak ve ne kadar zamandan beri kirası verilmemiş ise hesap edilip hassa harc eminden alınıp sahiplerine verilmesi fermanımdır”

Bu emir üzerine Bursa âyânından Hoca Mehmed oğlu Ahmed Çelebi ve Dede Bâlî oğlu Memi Çelebi ve Abdullah oğlu Kubad Çavuş gibi kimseler bu evlere gidip fiyat tahmininde bulunmuş ve bu evlerin bahçeleriyle birlikte 30 akçeye kiraya verilebileceğine karar vermişlerdi. Ayrıca bu evlere 13.6.1553 tarihinde girdikleri anlaşılmış olduğundan 20.8.1563 tarihine kadar geçen dokuz yıl altı aylık kira bedelinin günde onar akçeden toplam 34.200 akçe tuttuğunu bildirmişlerdi. Bu meblağ evlerin sahipleri olan Ahmed ve Mehmed Çelebilerin vekili Abdullah oğlu Rıdvan'a Hassa Harc Emini Mehmed Çavuş tarafından tamamen teslim edilmişti.¹⁵

Mâhıdevran ve yakınlarının ikamet problemlerinin daha sonraki yıllarda da sürdüğü anlaşılıyor. Zira 9.6.1564 tarihli başka bir sicil kaydından bunlar için yeni evler alındığı anlaşılıyor. Belgeye göre, İmâret-i İsa Bey Mahallesi'nde Merhum Leyszâde evlerinin veya başka bir yerde kendilerine uygun bir başka evin satın alınması ve bedelinin *“Bursa'daki havâss-ı hümayundan hâsıl olan maldan hassa harc emini Mehmed Bey tarafından verilmesinin”* emredilmiş ve bu emir mucibince de aynı mahalledeki, pek çok odası, hamamı ve daha başka kullanım alanları bulunan, suları, bahçesi olan, ihata duvarıyla kuşatılmış, her yıl 148 akçe mukâtaası olup güney ve kuzeyi yol ve doğusunun bir kısmı yol bir kısmı Leyszâde Zâviyesi ve batısı Abdi Çelebi mülküyle sınırlı ev, sahibi Müderris Pîr Ahmed Çelebi tarafından, ehl-i vukûfca takdir olunan 120.000 akçeye mahkemede Mâhıdevran ve yakınlarının oturmaları için satılmıştır.¹⁶

Kepecioğlu'nun tespitlerine göre Mâhıdevran Sultan, üvey oğlu Sultan Selim'in kendisine yardım etmesinden sonra, hayır işleriyle meşgul olmuş ve 30.5.1574'te 6.000

¹⁴ Bursa Şer'iyye Sicili, A 79/92, 240 (Kamil Kepecioğlu, Bursa Kütüğü, (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel No: 4519 – 4522), III, 165'ten).

¹⁵ Bursa Şer'iyye Sicili A 81/95, 28 (Kamil Kepecioğlu, a.yer).

¹⁶ Bursa Şer'iyye Sicili A 80/93, 179 (Kamil Kepecioğlu, a.yer).

gümüş akçe vakfeylemiştir.¹⁷ 31.1.1575'te Ramazan kızı Halime'nin kızına ve Muharrem kızı Ayşe'ye 760 akçe hibe ve temlik etmiştir.¹⁸ 22.4.1575'te Hisar'da, İmâret-i İsa Bey mahallesindeki evini, 100.000 dirhem gümüş râyic akçesini ve Eski Kaplıca civarında Karaoğlan ve Çınarsuyu'yla dönen Kara Kethüda ve Nasuh değirmenlerini vakıf ve vezirlerden Abdurrahman oğlu Mehmed Paşa'yı nazır tayin etmiştir. Halil oğlu Mahmud'un oğlu Yusuf'u mütevellî kaymakamı ve Abdullah oğlu Hızır Ağa adındaki harem ağasını dahi mütevellî tayin etmiştir.¹⁹

Bu hayırsever kadın birçok acı günler, felâketli zamanlar geçirerek sıkıntı ve ıstırap çekmiş ve Zilhicce 987'de (Ocak/Şubat 1580) vefat etmiştir.²⁰ Muradiye'de oğlu Şehzade Mustafa'nın türbesine gömülmüştür.

III. ŞAİRLERİN TEPKİSİ

A. Şehzade Mustafa Hakkında Yazılan Mersiyeler

Ölen birinin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek, o kişinin iyi taraflarını anlatmak ve ölene karşı şairin alakasını ifade etmek üzere yazılan lirik şiirlere mersiye denmektedir. Bu tür şiirlerin genelde dünyanın geçiciliği, gaddarlığı ve zalimliği, feleğe sitem, yas, övgü, olayın tasviri ve dua, temenni gibi beş bölümden meydana geldiği görülmektedir.²¹

Türk Edebiyatında şehzadeler için yazılan mersiyeler kısa bir dönemin ürünüdür. Eldeki bilgilere göre, Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Şehzade Mustafa için Ahmed Paşa'nın terakib-i bend şeklinde yazdığı şiir, ilk mersiyedir. Şehzade Mustafa ile ilgili on beş mersiye yazılmıştır ve o, hakkında en çok mersiye yazılmış şehzade unvanını taşımaktadır.²² Ancak Osmanlı şiir geleneğinde Şehzade Mustafa'ya gelinceye kadar taht kavgasında hayatını kaybeden şehzadeler için mersiye yazılmamıştır. Ölene karşı besledikleri duygu

¹⁷ Bursa Şer'îye Sicili A 100/117, 143 (Kamil Kepecioğlu, a.yer).

¹⁸ Bursa Şer'îye Sicili A 100/117, 216, 228, 234 (Kamil Kepecioğlu, a.yer)

¹⁹ Kamil Kepecioğlu, **Bursa Kütüğü**, Haz. Asım Yediyıldız, Hüseyin Algül, Mefail Hızlı, Mustafa Kara, Osman Çetin, Bursa Büyükşehir Belediyesi, C. 3, Bursa, 2010, s. 86 – 87.

²⁰ Ahmed Refik Altınay, **Onuncu Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayatı (1495 – 1591)**, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1988, s. 8.

²¹ Mustafa İsen, **Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye**, Akçay Yayınları, Ankara, 1994, s. 32.

²² A.g.e. , s. 84.

ne olursa olsun, padişahın emrine karşı gelmemek adına böyle olaylara mersiye yazmaktan kaçınmışlardır.²³ Şehzade Mustafa olayında ise birçok dönem şairi korkusuzca duygularını dile getirmiştir. Bunun sebebi, Şehzade Mustafa'nın halk ve ordu tarafından sevilen adil, cömert, âlimleri ve şairleri himaye eden bir şehzade olmasıdır.

Yazılan mersiyeler arasında en meşhuru, en cesurca yazılanı ve etkisini hala koruyanı kuşkusuz Taşlıcalı Yahya Bey'in mersiyesidir. Yahya Bey'in bu cesaretli tavrı, diğer şairlere öncülük etmiş ve onları yüreklendirmiştir. Bu mersiye ayrı bir bölümde ele alınacaktır. Diğer mersiyelere gelince:

Samî Bey'in mersiyesi de doğrudan doğruya padişahı hedef alan söylemler içermesi bakımından Yahya Bey'in mersiyesi kadar cüretkârdır. Mersiyenin ikinci bendindeki bir mısradaki *“Sana oğlunu katlettirmek için bir yığın yalan dolan düzdüler. Onun masumiyetini, yalancuların niyetini hala anlamadın mı? Onları niçin cezalandırmıyorsun?”*²⁴ diye padişaha adeta serzenişte bulunmaktadır. Altıncı bendde şehzadenin boğularak öldürüldüğüne işaret ederken, sonuncu bendde de şehzadenin suçsuzluğundan, babasına olan sadakatinden bahsetmektedir. Ayrıca, *‘Senin tahtına göz dikerek kılıç kuvvetiyle ele geçirmek isteyen, yanına iki asker dahi almadan mı huzuruna gelir?’* diyerek, Şehzade Mustafa'nın Şah Tahmasb'ın yardımıyla tahtı ele geçirme istediği dedikodusunu da cevap vermektedir.²⁵

Fünûnî'nin mersiyesi ise, diğer iki mersiyeden farklı olarak feleğe hitaben yazılmıştır. Bu mersiyede, şehzadenin askerleriyle Karaman'a yöneldiği, düşmanların hilesiyle oraya geldiği, vezirler tarafından karşılanıp elinin öpüldüğü ve sonra padişahın otağına girdiği, padişahın ona yüz vermeyip yerinden kalktığı, kapısında bekçisi dahi olamayacak kötü niyetli biriyle – Zal Mahmut'u kastediyor – boğuştuğu ve sonunda öldüğü anlatılmaktadır.²⁶

Rahmî mersiyesinde yalnızca üzüntüsünü belirtmiş ve başını derde sokacak ifadelerden kaçınmıştır. Şehzade Mustafa'nın çevresinde bulunan âlim ve şairlerden olan Fazlî, şehzadenin ölümü karşısında etrafındakilerin hislerine tercüman olmuş, ancak

²³ Mehmet Çavuşoğlu, “Şehzade Mustafa Mersiyeleri”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul, 1982, C.12, s. 642.

²⁴ A.g.m. , s. 649.

²⁵ A.g.m. , s. 650.

²⁶ A.g.m. , s. 651.

mersiyesinde olayla ilgili suçu olanları imâ yoluyla dahi konu etmemiştir. Müdamî'nin mersiyesi de yine aynı şekilde şairin duygularını yansıtmasının ötesine geçmemiştir.²⁷

Kanunî Sultan Süleyman dönemi kadın şairlerinden Nisâyî', Şehzade Mustafa için iki ayrı mersiye yazmıştır. Nisâyî'nin mersiyeleri de Yahya Bey ve Samî'nin mersiyeleri gibi korkusuzca yazılmıştır.²⁸

Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi olmadığı için Şehzade Mustafa ile arasındaki ilişki tam olarak bilinemeyen Edirneli Nazmî'nin mersiyesinde kullandığı ifadelerin dikkatle seçilmiş olmasından ve kimseyi suçlamadan şehzadeyi övüp kaybına üzülmekten, bu sırada kaybetmek istemediği bir görevde bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁹

Mersiye ya da ağıt geleneğinde eskiden beri bazen ölenin ağzından da mersiye yazılmıştır. Şehzade Mustafa mersiyelerinde böyle iki örnek bulunmaktadır. Bunlardan ilkinin, Gülşenî tarikatının kurucusu Şeyh İbrahim-i Gülşenî'nin oğlu ve halifesi Hayalî mahlaslı Şeyh Ahmed Efendi kaleme almıştır. Bu mersiyede baştan sona şehzadenin suçsuzluğu ve yok yere öldürülüşü dile getirilmektedir. İkinci örnek ise, kim tarafından yazıldığı belli olmayan, muhtemelen Hayalî'nin şiiriyle birbirlerine nazire olan eserdir. Vezni, şekli, hatta tekrarlanan dördüncü beyitleri de ilkinin benzeyen bu mersiyede de benzer duygular dile getirilmiştir.³⁰

Tespit edilen on iki mersiyeden sonra, Mustafa İsen tarafından Şehzade Mustafa hakkında yazılan üç yeni mersiye daha bulunmuştur. Millet Kütüphanesi Ali Emirî Efendi yazmaları arasındaki bir mecmuada bulunan iki mersiyenin de aynı müstensihin elinden çıktığı anlaşılmaktadır. Selimî'nin mersiyesi murabba, Kadirî'nin mersiyesi ise müsemmen şeklinde başlayıp, murabba tarzında devam etmektedir. Selimî ve Kadirî'nin isimlerine devir tezkirelerinde rastlanmaktadır. Üslup açısından bakıldığında bu şairlerin Yahya Bey gibi orduda bulunan ve olayı sığağı sığağına nazma geçiren asker şairlerden oldukları düşünülmektedir.³¹

²⁷ A.g.m. , s. 652.

²⁸ Nisâyî'nin mersiyesi ayrı bir bölümde ele alınacaktır.

²⁹ İsen, a.g.e. , s. 104.

³⁰ A.g.e. , s. 107.

³¹ Mustafa İsen, “Şehzade Mustafa İçin Yazılmış Üç Yeni Mersiye”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, N. Akdemir Armağanı, Ankara, 1984, s. 104 – 105.

Padişahlara yazılan mersiyelerde yeni padişahın devletinin devamı ve ömrünün uzun olması gibi dileklere, şehzadelere yazılan mersiyelerde de rastlanılmaktadır. Ancak Şehzade Mustafa için yazılan mersiyelerin bir kısmında bu bölümlere yer verilmemiştir. Yahya Bey, Hayâli Bey, Samî ve Kadirî, mersiyelerinde bu bölüme yer vermeyen şairlerdir.³²

Sonuç itibariye yazılan tüm bu mersiyeler, Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi olayının şairler arasında da büyük yankılar uyandırdığını göstermektedir. Bugüne kadar kayda geçen Şehzade Mustafa mersiyelerinin sayısı, tüm şehzadeler için kaleme alınanlardan fazladır ve toplumun değişik kesimlerindeki şairler (asker şairler, kadın şair, tarikat şeyhi gibi) tarafından yazılan mersiyeler, Şehzade Mustafa'nın toplumun çok geniş kesimlerince sevildiğini göstermektedir. Yahya Bey, Samî, Fünûnî, Nisâyî gibi şairlerin zaman zaman hayatlarına mal olacak kadar tehlikeli ifadeler kullanmaktan çekinmemeleri, şairlerin akıbetlerinden endişe etmediği izlenimi uyandırmaktadır. Yazılan mersiyelerin edebî açıdan taşıdıkları önem bir tarafa, verdikleri bilgiler açısından tarihi belge olmaları açısından dikkate değerdir. Mersiyelerde olayın iç yüzü ile ilgili ayrıntıları bulurken, Şehzade Mustafa'nın kişiliği hakkında da bilgiler edinilmektedir. Şehzade Mustafa'nın filozof tabiatlı bir şair ve dünya nimetlerinde gözü olmayan, tahtın tacının geçiciliğinin bilincinde olan bir yapıya sahip olduğu vurgulanmaktadır. Şehzade Mustafa'nın kendi yazdığı şiirlerde kullandığı dilin sadeliği ve akıcılığı, şiirlerinin estetik yapı mükemmelliğine sahip olması, dönem şairlerinin bir meslektaş olarak onu beğenip bağlandıklarını da göstermektedir.³³

B. Taşlıcalı Yahya Bey'in Şehzade Mustafa Mersiyesi

1. Yahya Bey'in Hayatı ve Şairliği

Yahya Bey, on altıncı yüzyılda yaşamış, dört padişah devrini görmüş, divan ve hamse sahibi bir şair olup, klasik divan şairlerinin önde gelen temsilcilerindendir. Arnavutluk'un soylu Dukagin ailesindedir. Divanında ve hamsesinde '*sengistandan, taşlıktan, taşlı yerden*' koştüğünü söylemesinden olsa gerek, '*Taşlıcalı*' diye anılmaktadır. Devşirme olan

³² İsen, a.g.e. , s. 85.

³³ Çavuşoğlu, a.g.m. , s. 653.

Yahya Bey'in Çaldıran ve Mısır seferlerine katıldığı anlaşılmaktadır. Kanunî Sultan Süleyman'ın tahta geçişinden itibaren âlimlerin meclislerine ve şairlerin sohbetlerine dâhil olmasıyla şöhreti yayılmaya başlamıştır.³⁴

Şah Tahmasb'ın 1548 yılında Osmanlı Devleti'ne sığınan kardeşi Elkas Miraz İstanbul'da büyük itibar görmüş, şerefine devrin ileri gelenleri tarafından ziyafetler verilmiştir. Yahya Bey bu sırada sadaret makamında bulunan Rüstem Paşa'ya bir kaside sunmuştur. Bunun üzerine Rüstem Paşa, Yahya Bey'e Orhangazi, Bolayır, Kaplıca ve İstanbul'daki Bayezid tevliyetlerini vermiştir. Rüstem Paşa'nın bu görülmemiş ilgisi, padişah tarafından kasidesi pek beğenilmiş olan Yahya Bey'i, Kanunî'nin yanında iyi bir mevkide bulunan ve Rüstem Paşa ile arası iyi olmayan Hayalî'nin yerine geçirme çabasıyla açıklanabilir.³⁵ Rüstem Paşa ile Yahya Bey arasındaki bu ilişki, Yahya Bey'in Şehzade Mustafa'nın idamı üzerine yazdığı ve Rüstem Paşa'yı ağır bir dille suçladığı mersiyeden sonra bozulmuştur.

Yahya Bey, Şehzade Mustafa için yazdığı mersiyeden sonra maddi olarak sıkıntılı günler geçirmiş ve hayatının 1557 yılından sonraki devresini Gülşenî tarikatı şeyhi Uryânî Mehmed Dede'ye mürid olarak geçirmiş, kendini tasavvufa vermiştir. Şair, 1582 yılında vefat etmiştir.

Yahya Bey'in divanı, hamsesi, *Şâh u Gedâ*, *Gencîne-i Râz*, *Yusuf ve Zeliha*, *Kitâb-ı Usûl*, *Gülşen-i Envâr* isimli eserleri vardır. Yahya Bey, Kanunî Sultan Süleyman'ın doğu ve batı seferlerinin hemen hepsine katılmıştır. Onun şairliğinin yanı sıra asker olması şiirlerine de yansımıştır. Şairin ilk şiirlerinde âşıkane bir üslup göze çarparken, Uryânî Mehmed Dede'ye intisab ettikten sonra tasavvufi etkiler görülmektedir.

Gelibolulu Mustafa Âlî, Yahya Bey'den bahsederken onun kılık kıyafeti itibarıyla koyun tüccarına benzediğini, fakat bu görünüşün altında gizli bir hazine gibi örtündüğünü ve başkalarına benzemeyen görülmemiş ve duyulmamış yapıda bir şahsiyet olduğunu belirtmektedir.³⁶

³⁴ Mehmet Çavuşoğlu, **Yahya Bey ve Divanından Örnekler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 7.

³⁵ A.g.e. , s. 10. Yahya Bey ile ilgili ayrıca bkz. Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyat Tarihi**, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 2004, s. 598 – 601.

³⁶ Mustafa İsen, **Kühü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısım**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1994, s. 287.

2. Mersiyenin Yazılışı

Askerlerin dua ve sevgi gösterileriyle babasının çadırına giren Şehzade Mustafa'nın kısa bir zaman sonra çadırın önünde teşhir edilen cesediyle karşılaşan herkesin büyük bir şaşkınlık ve üzüntü yaşadığı aşikârdır. Hassas bir ruh haline sahip Yahya Bey de bu duruma kayıtsız kalmayarak, Şehzade Mustafa'ya olan muhabbetini ve şehzadenin idamını hazırlayan sebepleri, suçluları korkusuzca mersiyesinde dile getirmiştir.

Mersiyenin telifi konusunda en geniş bilgi, kendisiyle 1574 yılında (H. 982) Bosna hudut boylarında görüşen Mustafa Âli'den öğrenilmektedir. Mustafa Âli, Yahya Bey'e '*Padişahın gazabından korkmayıp böyle bir mersiyenin nâzımına nasıl cesaret ettiniz?*' diye sormuş, Yahya Bey de şehzadenin matemini kendisini böyle bir şiir yazmaya zorladığı, padişahın ve tekrar sadarete geçeceği aşikâr olan Rüstem Paşa'dan ne gelirse gelsin deyip yazdığı yolunda bir cevap vermiştir.³⁷ Bazı kaynaklarda geçtiği ve Mustafa Âli'nin de aktardığına göre, aslında Yahya Bey mersiyeyi ölümünden sonra ortaya çıkması niyetiyle yazmış, fakat bir gün çadırında öğlen uykusuna yatmışken çok yakın bir arkadaşı şairin dosyasını karıştırıp mersiyeyi kopya etmiştir. Daha sonra ordugâha vardığında her yerde şiiri okunur gördüğünü, kendisinin yazdığını inkâr etmesine rağmen kimseyi inandıramadığını ve sonunda gerçeği itiraf etmek zorunda kaldığını anlatmıştır. Ancak bu hikâye, şairin ilk verdiği cevapla çelişmektedir. Çünkü şair mersiyeyi yazarken kimseden korkmadığını ifade etmiştir ancak hikâyede şiirin ortaya çıkmasından sonra inkâr yoluna gidilmesi düşündürücüdür.

Mersiyenin yazılış tarihiyle ilgili, tarihçi ve edebiyatçılar, eserin idamın hemen akabinde yazıldığını bildirmektedirler. Mesela, Mehmet Çavuşoğlu bu hususu, '*Yahya Bey'in bu mersiyeyi hadisenin vuku bulduğu sırada kaleme aldığını biliyoruz*'³⁸ şeklinde ifade eder. Çağatay Uluçay ise şehzadenin katledilmesini duyan yeniçerilerin galeyana gelmelerini anlattıktan sonra '*Şair Taşlıcalı Yahya Bey'in şiiri galeyanı arttırmış; nihayet padişah damadını kurtarmak için, onu sadareten azletmiştir*'³⁹ sözleriyle, hiçbir delil göstermeden mersiyenin yazılış zamanını Rüstem Paşa'nın azledilişinden hemen önce

³⁷ Aynı yer.

³⁸ Çavuşoğlu, a.g.m. , s. 647.

³⁹ Uluçay, "Mustafa Sultan", İslam Ansiklopedisi, s. 691.

olduğunu söylemektedir. Ancak Atilla Şentürk ise bu görüşlere ihtiyatlı yaklaşır, böylesine ciddi ve hayatî riskler taşıyan mersiye'nin üzerinde titizlenmeden bu kadar kısa zamanda yazılamayacağını düşünmektedir.⁴⁰

3. Rüstem Paşa'nın Yahya Bey'e Karşı Tavrı

Rüstem Paşa, Kanunî Sultan Süleyman'dan Yahya Bey hakkında '*Nizam-ı âlem için katledilmesi gerekir*' diye talepte bulunmuş, fakat kendisi de bir şair olan ve şairlere değer veren Kanunî, Rüstem Paşa'nın bu teklifini kabul etmemiştir. Mustafa Âlî'nin Yahya Bey'in ağzından naklettiğine göre, Rüstem Paşa padişah'tan idam izni alamayınca, Yahya Bey'i huzuruna çağırmıştır. Sorduğu sorularla Yahya Bey'in açığını bulmaya çalışan paşa bu konuda başarılı olamamıştır. Ancak onu bir bahane ile Beyazıt Evkafı mütevellîliğinden azlederek ardı ardına teftiş ve sorgulamalarla sıkıştırmış, yapılan araştırmalar sonucunda Yahya Bey aklanmasına rağmen tevliyetler kendisine iade edilmemiştir.⁴¹

Bütün teftişlerden temize çıkması üzerine Yahya Bey, Rüstem Paşa'ya bir kaside yazarak fesatçıların kurbanı olduğunu, mansıplarının elinden alınmasıyla fakir düşerek, bir kale harbinde de yara aldığı için savaşıcak hali kalmadığını belirttikten sonra kendisine bir zeamet verilmesini talep etmiştir. Âşık Çelebi'ye göre 27.000, Mustafa Âlî'ye göre ise 30.000 akçe ile İzvornik Sancağı'na sürülmüştür.⁴²

Tevliyetlerin elinden gitmesiyle sıkıntılı bir hayata düşen Yahya Bey, Süleymaniye Camii'nin ibadete açılması sebebiyle bir kaside yazarak padişaha sunmuş, belki de şairlikteki kudretini padişaha bir kere daha göstermek istemiştir. Padişah'tan beklediğini alamayan Yahya Bey, bir kaside daha yazmış ve bu vesileyle maddi olarak sıkıntıya düştüğünü, çoluk çocuğunun zor durumda olduğunu bildirmiştir. Ancak, yine bir sonuç alamamıştır. Yahya Bey gibi cesur bir karaktere sahip olan birinin padişah'tan ısrarla yardım istemesi, onun gerçekten çok zor durumda olduğunu göstermektedir. Kanunî Sultan Süleyman'ın da böyle bir duruma kayıtsız kalması, şairin mersiyesindeki ağır ithamlara öfkelenmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

⁴⁰ Şentürk, a.g.e. , s. 92.

⁴¹ A.g.e. , s. 96.

⁴² Çavuşoğlu, a.g.e. , s. 12.

Rüstem Paşa'nın 1561 yılında vefat etmesi üzerine, Yahya Bey yine bir mersiye yazarak Rüstem Paşa'yı hicvetmiştir. '*Rüstem'in ölüm haberi beni bir hayli zaman kederlendirdi. Bu mutluluk haberi yalan olabilir mi diye endişe ediyordum*' mısrasıyla ona karşı olan hislerini kinayeli bir üslupla dile getirmiştir.⁴³

4. Mersiyenin Işığında Şehzade Mustafa Olayı

1. Bend

Mersiyenin birinci bendinde; Yahya Bey, şehzadenin ölümünü, öldürülüş sebebini, çevirilen entrikaları ve bundan duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Şehzade Mustafa hakkında yazılan mersiyelerin - Nisayî ve Samî'nin mersiyesi hariç - hiçbirinde görülmeyen cesaretle Kanunî Sultan Süleyman, Hürrem Sultan ve Rüstem Paşa suçlanmıştır. Bendi oluşturan ilk mısralarda şair şehzadenin ölümüne feryat ederken, sona doğru sanki kendi kendine söyleniyormuş hissi uyandırmaktadır.

1.

Meded meded bu cihânın yıkıldı bir yanı

Ecel celalîleri aldı Mustafa Han'ı

(İmdat! Bu cihanın bir yanı yıkıldı; ölüm eşkıyaları Şehzade Mustafa'yı yok ettiler)⁴⁴

Bütün şairler, eserlerine başlarken ilk beyitlerinin çarpıcı bir üslup taşımasına dikkat ederler. Yahya Bey de şehzadenin ölümüyle dünyanın yıkıldığını ifade etmiştir.

2.

Tulundu mihr-i cemâli bozuldu divânı

Vebâle koydılar âl ile Âl-i Osmânı

(Yüzünün güneşi battı, divanı dağıldı. Osmanlı sultanını hile ile günaha soktular.)

Şair bu sözleriyle, hakkındaki iftiralar sebebiyle Kanunî Sultan Süleyman'ın, şehzadesine duyduğu şefkat ve merhametin tamamen kaybolduğuna işaret etmektedir.

⁴³ Şentürk, a.g.e. , s.97.

⁴⁴ Mersiyenin tercümesi Ahmet Atilla Şentürk'ün Yahya Beg'in Şehzade Mustafa Mersiyesi yahut Kanunî Hicviyesi isimli kitabından alınmıştır.

3.

Geçerler idi geçende o merd-i meydânı

Felek o cânibe döndürdi şâh-ı devrânı

(O savaş meydanlarının yiğidini, adı geçtikçe çekiştirirlerdi. Felek, zamanın padişahını o (iftiracılardan yana döndürdü.)

Şair, geçerler idi ifadesiyle Şehzade Mustafa aleyhinde sürekli Kanunî Sultan Süleyman'a sözler sarf eden Hürrem Sultan ile Rüstem Paşa'yı kastetmektedir.

4.

Yalancının kuru bühtânı bugz-ı pinhânı

Akıtdı yaşumuzu yakdı nâr-ı hicrânı

(Yalancının kuru iftirası ve gizli kini gözyaşımızı akıttı, ayrılık ateşini yaktı.)

Bir önceki beyitte, Hürrem Sultan, Rüstem Paşa ve Mihrimah Sultan gibi birkaç kişi suçlanırken, bu beyitte bir tek 'yalancı'dan bahsedilmesi, beyitin esas muhatabının komployu düzenleyen Rüstem Paşa olduğu intibasını uyandırmaktadır.

5.

Cinayet itmedi cânî gibi anın cânı

Boguldu seyl-i belâya tagıldı erkânı

(O cani gibi cinayet işlemedi; (fakat kendi) canı bela selinde boğuldu, erkânı dağıldı.)

Bu beyitte, Şehzade Mustafa öldürüldükten sonra dışarıda bekleyen mirahurunun ve ailemlerinin de öldürülmesini, bu nedenle erkânın dağıldığını söylemektedir.

6.

N'olaydı görmeye idi bu macerayı gözüm

Yazuklar ona reva görmedi bu rayı gözüm

(Keşke gözüm bu olup biteni görmeseydi... Yazıklar olsun! Gözüm bu hükmü ona layık görmedi.)

Burada şair bu durumu görmemeyi tercih ederek, olayın ne boyutta dehşet verici olduğunu anlatmaktadır.

2. Bend

İkinci bentte idamın nasıl işlendiği anlatılmaktadır. Şehzadenin sevinçle babasının çadırına girişi ve bir daha çıkmayışı, ilk bende nazaran daha sakin ve durumu kabullenmiş bir üslupla dile getirmektedir. İlk beyitlerde şair, şehzadenin babasının çadırına girişinin olumlu duygularla tasvir ederek, ardından yaşanacak olayın okuyucuda çarpıcı bir etki uyandırmasını amaçlamış ve bir anlamda da okuyucuyu Şehzade Mustafa'nın yerine koymuştur.

7.

*Tonandı aklar ile nurdan menâre dönüp
Küşâde-hâtır idi şevk ile nehâre dönüp*

(Nurdan bir minare gibi ak giysilerle donandı; gönlü şevk ile gündüz gibi (aydınlık) idi.)

Kaynaklarda geçen, Şehzade Mustafa'nın babasının otağına giderken suçsuzluğunu göstermek için beyaz ipekli bir elbise giydiği bilgisi bu beyitle örtüşmektedir. 'Küşâde-hâtır' (gönlü ferah) ifadesi az sonra gerçekleşecek tehlikeden habersiz yola çıkan şehzadenin iç dünyasını yansıtmaya açısından önemlidir. Sarayda dönen entrikalardan haberdar olan Şehzade Mustafa, bazı ihbarlar almasına rağmen suçsuzluğa olan inancı ve babasına kendini anlatma imkânı doğduğu için babasının otağına girmiştir.

8.

*Göründi halka dıraht-ı şükûfe-dâre
Yürürdi kulları önince lâle-zare dönüp*

(Çiçek açmış bir ağaç gibi halka göründü; kulları bir gelincik tarlası⁴⁵ gibi önünde yürüyorlardı.)

Şehzadenin babasının çadırına doğru devlet erkânıyla birlikte gidişi bu beyitte tasvir edilmiştir. Devlet erkânı teşrifat gereği, şehzadenin önünden gitmektedir.

9.

Tururdu şâh-ı cihân hiddetiyle nâre dönüp

⁴⁵ Ahmet Atilla Şentürk, 'lâle-zar' kelimesini gelincik tarlası olarak tercüme etmiş, fakat bu kelimenin karşılığı lale bahçesi olmalıdır.

Otağı haymeleri karlı kûh-sâre dönüp

(Cihan Sultanı kızgınlığından ateşe dönmüş halde duruyordu; otağının çadırları karlı dağlara benziyordu.)

İlk iki beyitte, otağın dışında yaşanan heyecan tasvir edilirken, bu beyitte otağın içinde padişahın ruh hali anlatılmaktadır. Kanunî devri Osmanlı devlet geleneğinde, padişah otağının rengi kırmızıydı ve şehzade, vezir ve beylerbeyinden başka hiç kimse kırmızı çadır kullanamazdı.⁴⁶ Şair, otağın kırmızılığı ile padişahın öfkeden ateşe dönmesi arasında bir bağ kurmuştur.

10.

Müzeyyen idi bedenlerle ak hisâre dönüp

El öpmeye yürüdi mihr-i bî-karâre dönüp

(Bedenlerle süslenmiş beyaz bir hisara benziyordu. Yerinde duramayan güneş gibi el öpmeye yürüdü.)

11.

Tutuldu gelmedi çünkim o mâh-pâre dönüp

Görenler akladılar ebr-i nev-bahâre dönüp

(O ay parçası tutuldu; dönüp gelmeyince (bu durumu) görenler ilkbahar bulutu gibi akladılar.)

12.

Bir ejderhâ-yı dü-serdür bu hayme-i dünya

Dehanına düşen olur hemîşe nâ-peydâ

(Bu dünya çadırı iki başlı bir ejderhadır. Onun ağızına düşen elbette görünmez olur.)

Yukarıdaki üç beyitte, halkın ve askerlerin sevgi göstergeleri arasında padişahın huzuruna giden şehzadenin, biraz sonra cesedinin otağ önüne bırakılmasının tam bir infial uyandırması anlatılmıştır.

⁴⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 271.

3. Bend

Mersiyenin üçüncü bendinde, şehzadenin ölümüne insanların ve tabiatın matem tutması üzerinde durulmuştur. Şehzadenin babasına itaat uğruna canını vermesinden dolayı şehitlik mertebesine erdiği ve ruhunun sevinçle Allah'ın huzuruna ulaştığı vurgulanmıştır.

13.

O bedr-i kâmil ü ol âşinâ-yı bahr-i 'ulûm

Fenâya vardı telef itdi anı tâli'-i şûm

(O olgun dolunay (gibi kemâle ermiş şehzade), o ilimler denizinin âşinâsı yok olup gitti; onu uğursuz talih telef etti.)

Henüz gençliğin yahut çocukluğun sembolü olan hilâle karşılık dolunay, kemâl ve olgunluğun işaretidir ve beyitte, Şehzade Mustafa'nın öldürüldüğünde 40 yaşına yaklaşmış olması, bu yaşın insan hayatının olgunluk dönemi olarak görülmesine gönderme yapılmaktadır.

14.

Dögündi kaldı hemân dâg-ı hasretiyle nücûm

Göyüncü şâm-ı firâkıdan toldı yaş ile Rûm

(Yıldızlar döğünüp, tamamen (şehzadenin) hasreti yarasıyla kaldı. Anadolu onun ayrılığı akşamında yandı, yaşla doldu.)

15.

Kara geyürdi Karamana gussa itdi hüçûm

O mâhı ince hayâl ile kıldılar ma'dûm

(Gam Karaman'a hücum etti, karalar giydirdi. O ayı ustaca hilelerle yok ettiler.)

Bu iki beyitte olayın yaşandığı yer olan Anadolu'nun Karaman mevkiindeki atmosfer anlatılmaktadır.

16.

Tolandı gerdenine hâle gibi mâr-ı semûm

Rızâ-yı hak ne ise râzî oldu ol merhûm

(Zehirli yılan (gibi kement) boynuna hâle gibi dolandı; o merhum şehzade, Allah'ın takdiri ne ise razı oldu.)

Şehzade Mustafa'nın cellâtlar tarafından boğdurulması ve olay karşısındaki mütevekkil duruşu anlatılmaktadır. Tarihî kaynaklarda Şehzade Mustafa olayının anlatıldığı bölümlerde kullanılan ve Şehzade Mustafa'nın idam edildiği anı gösteren N. Hallê'nin resminde,⁴⁷ Şehzade Mustafa bıçakla öldürülürken gösterilmiştir. Ancak, Türklerde hükümdar soyundan gelenlerin kanları yere akıtılmaz, bir yay kirişi veya kement ile boğularak idam edilirlerdi.⁴⁸

17.

Hatâsı gayr-i mu'ayyen günâhı nâ-ma'lûm

Zihî şehîd sa'id ü zihî şeh-i mazlûm

(Suçu belirsiz, günahı malum değil. Ne kutlu bir şehit ve ne zulme uğramış bir şah...)

18.

Yüz urdı hâke o meh aslına rücû itdi

Sa'adet ile hemân kurb-i Hazrete gitdi

(O ay (gibi parlak şehzade) yüzünü toprağa koydu, aslına döndü. Mutlulukla çabucak Allah'ın huzuruna gitti.)

Son iki beyitte, şehzadenin hem suçsuz olmasından hem de babaya itaatin Allah'ın hoşnut olacağı bir davranış olacağına inanan şehzadenin şehitlik mertebesine ererek Allah'ın huzuruna gideceğinden bahsedilmektedir.

⁴⁷ Bkz. Ekler 7.

⁴⁸ Şentürk, a.g.e. , s. 61.

4. Bend

Dördüncü bentte Yahya Bey, Şehzade Mustafa için herkesin gözyaşı döktüğünü, buna ise Rüstem Paşa'nın sebep olduğunu vurgulayarak, adeta padişahı kıskırtmaya çalışmaktadır. Rüstem Paşa'nın yaptığını itiraf etmesini ve tüm bunlara sebep olduğu için de öldürülmesi gerektiğini dile getirmiştir.

19.

Getürdi arkasını yire Zâl-i devr ü zemân

Vücûdına sitem-i Rüstem ile irdi ziyân

(Zamanın Zal'ı, (şehzadenin) arkasını yere getirdi, vücuduna Rüstem'in zulmü ile zarar geldi.)

Burada, cellâtların elinden kurtulan Şehzade Mustafa'yı yere düşürüp boğan Zal Mahmud Ağa kastedilmektedir. Aynı zamanda Şeh-nâme kahramanları olan ve baba-oğul konumunda bulunan Zal ile Rüstem'i şair burada birlikte kullanmıştır. Şair hem bir tenasüp teşkil etmek, hem de mısralarında sanki İran kahramanlarından bahsediyormuş gibi ikisini birlikte zikretmiş ve ilk mısradaki nasıl Mahmud Ağa'yı kastetmişse, ikinci mısradaki da Rüstem Paşa'yı kastetmiştir.⁴⁹

20.

Döküldi gözyaşı yıldızları çoğaldı figân

Dem-i memâtu kıyâmet gününden oldu nişân

(Gözyaşı yıldızları döküldü, feryat çoğaldı; onun ölüm saati kıyamet gününü andırdı.)

21.

Girîv ü nâle vü zâr ile toldı kevn ü mekân

Akarsu gibi müdâm ağlamakda pîr ü cüvân

(Kâinat feryat, figân ve inilti ile doldu. Genç ihtiyar (herkes) akarsu gibi durmadan ağlamakta.)

⁴⁹ A.g.e. , s. 149.

İki beyitte, Yahya Bey şehzadenin ölümünden sonra yaşanan üzüntüyü anlatmakta ve Şehzade Mustafa'ya ümit bağlayan asker, şair, sanatkâr gibi toplumun her kesiminden binlerce insanın hayallerinin yıkılmasıyla o günü adeta kıyamet günü olarak görmektedir.

22.

Vücûd iline akın saldı akdî eşk-i revân

Eyâ serîr sa'adetde pâdişâh-ı cihân

(Ey saadet tahtında (oturup duran) cihan padişahı! Dökülen gözyaşları vücut ülkesine akın salıp aktılar.)

Kendisi de bir asker olan ve padişahla birlikte seferlere çıktığından, padişahı yakından tanıyan Yahya Bey, bu beyitte tüm bu yaşananlardan sonra Kanunî Sultan Süleyman'ı tahtında rahatça oturmasından dolayı açıkça suçlamaktadır.

23.

O cân-ı âdemiyân oldı hâk ile yeksân

Diri kala ne revâdur fesâd iden şeytân

(İnsanların canı (gibi sevdiği o şehzade) toprak ile bir oldu. Fitne çıkarıcı şeytanın diri kalması reva mıdır?)

24.

Nesîm-i subh gibi yirde koma âhumuzı

Hakâret eylediler nesl-i pâdişâhumuzı

(Padişahımızın soyunu tahkir ettiler. Âhımızı sabah rüzgârı gibi yerde bırakma.)

O devirde dünyanın en güçlü devletine sadrazamlık yapan ve aynı zamanda padişahın damadı olan bir şahsa, üstelik orduya mensup asker bir şair tarafından böylesine açıkça hakarete bulunması ve intikam talep edilmesi, Yahya Bey'in cesaretinin sınırlarını göstermesi açısından düşündürücüdür. Şairin intikam talebi bir önceki beyitte seslendiği padişahın kendisinedir. Şair, şehzadenin ölümünden dolayı insanlar arasında oluşan infialî tasvir edip ardından padişaha hitaben, bunca insanı kedere boğan bu olayın sorumlusu olan Rüstem Paşa'nın öldürülmesini istemektedir.

5. Bend

Beşinci bendin başında cinayetin nasıl işlendiğini aktaran şair, diğer beyitlerde ölüm temasını işlemiştir. Son iki beyitte ise Kanunî Sultan Süleyman'ı suçlayan ve böyle bir cinayeti nasıl işleyebildiğini anlayamadığını belirten ifadeler kullanmıştır.

25.

Bir iki eğri fesâd ehli nitekim şemşîr

Bir iki nâme-i tezvîri kaldı katline tîr

(Kılıç gibi eğri birkaç fesatçı, birkaç sahte mektubu (şehzadeyi) öldürmeğe ok gibi kullandılar.)

Bu beyitte, Rüstem Paşa'nın Şehzade Mustafa adına İran Şahı'na gönderdiği sahte mektuplardan bahsedilmektedir. Birkaç fesatçı ile kastedilen Rüstem Paşa ile Hürrem Sultan ve Mihrimah Sultan'dır.

26.

Gelür ezelde mukadder olan kalîl ü kesîr

Hezâr kayserün oldı leyâl-i 'ömri kasîr

(Ezelde az veya çok olarak takdir edilen (her şey başa) gelir. Binlerce kayserin ömür geceleri kısa oldu.)

27.

Eceldür âdeme derbend-i teng ü târ-ı 'asîr

Zarûrîdür bu ki ugrar ana cüvân ile pîr

(Ölüm, insan için, dar ve karanlık olan zorlu bir geçittir. Genç ve ihtiyar (herkesin) ona uğraması kaçınılmazdır.)

28.

Yirini zîr-i zemîn eyledi o mihr-i münîr

Yirini gitdi cihândan nite ki merd-i fakîr

(O parlak güneş yer altına yerleşti. Dünyadan fakir bir kimse gibi yerinerek gitti.)

Şairin kadere teslimiyeti, ölümün kaçınılmaz olduğuna dair ifadeleri yer alırken, son beyitte bu durumun sonucu olarak Şehzade Mustafa'nın da toprak olduğunu dile getirmiş, ancak fakîr kelimesiyle olayı biraz daha dramatize etmiştir.

29.

*Bu vâkı 'a olamaz halka kâbil-i ta 'bîr
Ki Erdişîr-i velâyetde ola 'âdet-i şîr*

(Velâyetin Erdişîr'inde arslan âdeti bulunsun... Bu rüyanın halka yorumlanması mümkün olamaz.)

Erdişîr kelimesinin Pehlevîce'deki anlamı 'mukaddes hükümdar' demek olup, şîr (aslan) kelimesiyle de ahenk oluşturmaktadır. Velâyet ibaresi de velilik, evlialık makamı demek olduğundan, Erdişîr-i velayet terkiibini, evlialık makamının mukaddes hükümdarı olarak yorumlanabilir. Arslan huyu demek olan âdet-i şîr terkiibiyle, Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlunu öldürmesi kastedilerek, arslanların bazen kendi yavrularını öldürüp yemelerine gönderme yapılmıştır.⁵⁰

İkinci mısradaki halkın bu duruma tepkisine dikkat çekilmiştir. Oğlunu öldürdükten sonra halkın Kanunî Sultan Süleyman'a izafe ettiği kudsîyetin nasıl kaybolduğunu Danişmend şöyle ifade etmiştir;

*"Hatta eski Osmanlı menbâlarından bazılarında bile Sultan Süleyman'ın bu faciaya kadar 'Ricalullah zümresinden' yani büyük zaferleriyle gazâlarından ve bilhassa bütün dünyada bir kanun ve adalet timsali olmasından dolayı evliyadan sayıldığı halde, bu cinayetinden sonra artık o mertebeyi kaybetmiş olduğundan bahsedilerek dinî bir ifadeyle onun o büyük ve parlak şahsiyeti işte bu yüzden sönüp kararmış gibi gösterir."*⁵¹

30.

*Bunun gibi işi kim gördi kim işitdi 'aceb
Ki oğluna kıya bir server-i Ömer-meşreb*

(Ömer tabiatlı bir hükümdar oğluna kıysın... Acaba böyle bir işi kim görmüş, kim işitmiştir?)

Bilindiği üzere, Hz. Ömer adaletiyle tanınan bir halifeydi. Sultan Süleyman'a da kanun koyucu ve nizam tesis edici anlamındaki Kanunî unvanı verilmiştir. Yahya Bey

⁵⁰ A.g.e. , s. 163.

⁵¹ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, C. 2, s. 282.

burada Kanunî Sultan Süleyman'ı bu yönüyle Hz. Ömer'e benzetmiştir. Ancak şair arka planda Hz. Ömer'in cahiliye döneminde çocuğunu diri diri toprağa gömmesine gönderme yapmaktadır.⁵²

6. Bend

Altıncı bentte, Yahya Bey Şehzade Mustafa'nın kişiliği ve fiziği hakkında fikir sahibi olunacak bilgiler vermiştir.

31.

Ferîd-i 'âlem idi 'âlim idi a'lem idi

Muhammed ümmetine mevti mevt-i 'âlem idi

(Âlemde biricik idi, âlim idi (hatta) çok âlim idi. Onun ölümü, Muhammed ümmetine âlemin ölümü gibi oldu.)

32.

Ziyâde mâtem idi haylî emr-i mu'zam idi

Salâh ü Zühdi kavî i 'tikâdı muhkem idi

(Şehzadenin ölümü) büyük bir yas, pek büyük bir hadisedi. Onun iyiliği, zühdü ve takvası kuvvetli, inancı sağladı.)

33.

Meşayih ile musâhib ricale hem-dem idi

Kerametiyle kerîmü'l-hisâl âdem idi.

(Şeyhlerle sohbet eder, rical ile bir arada olurdu. Kerem ve ihsanıyla yüce hasletlere sahip bir kimse idi.)

34.

Nücûm gibi cihân-dîde vü mükerrem idi

Vücûdı muhteşem ü şevketi mu'azzam idi

⁵² Şentürk, a.g.e. , s. 165.

(Yıldızlar gibi dünya görmüş ve mükerrem idi. Vücudu ihtişamlı ve heybeti azametli idi.)

35.

Tevâzu' ile selâmında hód müselleme idi

'Aceb o bedr-i temâmun ne 'âdeti kem idi

(Onun tevazu ile selam alıp verişi de (herkesçe) bilinirdi. Acaba o tam dolunay (gibi olgun zat)ın hangi huyu kusurluydu?

Bu beyitlerde şehzadenin kişiliğe dair detaylar bulunmaktadır. Şeyhlerle sohbet eden ve herkesle iyi geçinen şehzadenin acaba hangi huyu kusurluydu diye, onun ölümüne sebep olanlara sormaktadır. Ayrıca, Şehzade Mustafa'nın fiziksel olarak güçlü ve heybetli olduğuna dair bilgiler de Yahya Bey'in mısralarıyla örtüşmektedir.

36.

Hayflar oldu ana iftirâ ile gitdi

Huzûr-ı Hakka dü'â vü senâ ile gitdi

(Ona çok yazık oldu, iftira ile gitti. Allah'ın huzuruna dua ve övgülerle gitti.)

Şair, şehzadenin iftiraya kurban gittiğini hatırlatarak, onu dua ve güzel temennilerle ahrete uğurlamaktadır.

7. Bend

Mersiye'nin son bendinde, Yahya Bey artık suçlamaları bırakmış, bu yaşanan kötü olayın Şehzade Mustafa'nın yücelmesine vesile olduğunu belirterek, dualarla mersiyesini tamamlamıştır.

37.

Sipihrûn âyesinde Göründi rûy-i fenâ

Kodı bu kesret-i dünyâyı kıldı 'azm-i bekâ

(Feleğin aynasında yokluğun yüzü görüldü; (bunun üzerine şehzade) bu dünya kesretini bırakarak bekâ âlemine yöneldi.)

38.

*Garîbler gibi gitdi o yollara tenhâ
Çekildi 'âlem-i bâlâyâ hemçü mürğ-i Hümâ*

(Kimsesizler gibi o yollara yalnız başına gitti. Hüma kuşu gibi yüce âlemlere çekildi.)

39.

*Hakîkaten sebeb-i rif'at oldu düşmen ana
Nasîbi olmasa tan mı bu cîfe-i dünyâ*

(Gerçekte düşman onun yücelmesini sağladı. Bu dünya leşi onun kısmeti olmasa buna şaşılır mı?)

40.

*Hayât-ı bâkîye irişdi rûhı ey Yahyâ
Şefîkî rûh-ı Muhammed refîkî zât-ı Hüdüâ*

(Ey Yahyâ! (Şehzadenin) ruhu sonsuz hayata kavuştu. Şefkatçisi Muhammed'in ruhu, yoldaşı ise Allah'ın zatıdır)

41.

*Enîsi gâyb erenler celîsi ehl-i safâ
Ziyâde ide yaşum gibi rahmetin Mevlâ*

(Dostu gayb erenleri, oturup kalktığı kimseler safâ ehli(dır). Allah rahmetini yaşım gibi çok eylesin.)

42.

*Îlâhî cennet-i Firdevs ana durag olsun
Nizâm-ı 'âlem olan pâdişâh sag olsun*

(Allah'ım! Firdevs cenneti ona mesken olsun. Âleme nizam veren padişah sağ olsun.)

Mersiyenin başından beri türlü hakaretlerle yerilen padişahın sonunda bu şekilde dua ile zikredilmesi, şairin mersiye boyunca sergilediği tavırla ve öfkeli ruh haliyle hiç

uyuşmamaktadır. Ancak, Ahmet Atilla Şentürk bu durumu şöyle yorumlamıştır; Kanunî Sultan Süleyman, Şehzade Mustafa'yı idam etmekle ekberiyet esasını, yani yaşça en büyük olan oğlun tahtın varisi olması şeklinde süregelen nizamını bozmuştur. Öyleyse, kahrolmalı ve yerine âleme nizam getirecek bir padişah gelmelidir.⁵³

C. Nisayî'nin Şehzade Mustafa Mersiyesi

1. Nisayî'nin Şairliği

Klasik Türk Edebiyatında kadın şairlere pek rastlanmaz. 16. yüzyıl şairlerinden Nisayî de şuarâ tezkirelerinde ve belli başlı kaynaklarda ismine rastlanmamış bir kadın şairdir. Kanunî Sultan Süleyman'a hitaben yazdığı Şehzade Mustafa mersiyelerden, şairin şehzadenin veya annesinin çevresinden olduğu düşüncesini doğurur.⁵⁴

Şehzade Mustafa için yazdığı mersiyelerden birinde Mâhidevran Sultan'ın yaşanan olay karşısındaki durumunu ve duygularını dile getirmiştir. Aynı mersiyede padişahın gençlik günlerinden bahsediyor olması, şehzadenin öldürüldüğü tarihte şairin yaşlı olduğu fikrini uyandırır. Nisayî, Hürrem Sultan'dan da Rus Cadısı olarak bahseder, şehzadenin ölümüyle ilgili Rüstem Paşa ve Şeyhülislamı da suçlar.⁵⁵

Mehmet Çavuşoğlu makalesinde, Nisayî'nin şiirlerindeki '*bağışlanmaz yanlıklar*'dan dolayı onun hemcinsi Zeyneb Hanım, Mihrî Hâtun gibi tahsil görmemiş olduğu kanaatini uyandırdığı belirtmiştir.⁵⁶

⁵³ A.g.e. , s. 180. Yahya Bey'in Şehzade Mustafa Mersiyesi ile ilgili ayrıca bkz. Gencay Zavotçu, "Bir Ölümün Yankıları ve Yahya Bey Mersiyesi", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 33, Erzurum, 2007, s. 69–80.

⁵⁴ Ayrıca bkz. Amil Çelebioğlu, **Kanunî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1994, s. 76.

⁵⁵ Mehmet Çavuşoğlu, "16. Yüzyılda Yaşamış Bir Kadın Şair Nisayî", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, C. 9, 1978, s. 407.

⁵⁶ A.g.m. , s. 408.

2. Nisayî'nin Şehzade Mustafa Mersiyesi

1. Bend⁵⁷

Hâsıl-ı 'ömrün iken ol hâna çün kıldın cefâ

Da 'vet itdi hân peder diyü umup geldi şafâ

Bir iş itdün ana kim söylendi ta Kâfdan Kâfa

Ey şeh-i bî-şefka n'itdi sana Sultan Mustafa

İlk bentte Nisayî Kanunî Sultan Süleyman'ı muhatab alan sözler sarf ederek yaptığı için herkesi üzdüğünü söyleyerek, son beyitte onu şefkatsizlikle suçlayıp Sultan Mustafa'nın suçunun ne olduğunu sormaktadır. Bu beyit, bütün bentlerin sonunda tekrarlanarak şehzadenin suçsuzluğu vurgulanır.

2. Bend

Anı bu halk-ı cihân severdi dil ü cân ile

Kamusın kul kılmış idi lutf ile ihsân ile

Hüsni ile hem-tâ idi ol Yûsuf-ı Ken'an ile

Ey şeh-i bî-şefka n'itdi sana Sultan Mustafa

İkinci bentte, Şehzade Mustafa'nın ne kadar sevildiği, lütuf ve ihsanları sonucunda herkesi kendine köle kıldığı ve güzelliği ile de Yusuf'a benzediği dile getirilmiştir.

3. Bend

Cümle 'alem reşk iderken merdüm-i âzâdene

Zehr-i kâtil katasın kendü elünle bâdene

⁵⁷ Nisayî, Yahya Bey'e nazaran daha sade ve anlaşılır bir üslup kullandığından, mersiye tercüme edilmeye gerek duyulmamıştır.

Nice kıydın şâh-ı 'alem ol güzel şehzadene

Ey şeh-i bî-şefka n'itdi sana Sultan Mustafa

Şair Nisayî bu beyitte yeniden Kanunî Sultan Süleyman'a herkes şehzadeyi çok severken, kendisinin şehzadeye nasıl kıydığını sorarak serzenişte bulunur.

4. Bend

Hak Te'ala Hazreti kaynatmadı mı kanunı

Kendinle alasın cism ü benden canunı

Kayd u bend idüp boğasın ol güzel mihmanunı

Ey şeh-i bî-şefka n'itdi sana Sultan Mustafa

Dördüncü bentte şair, canı veren Allah iken nasıl padişahın şehzadenin canını aldığı sorarak, padişaha suçlamalarını sürdürür

5. Bend

Yakdı 'alem bağrını derd ile anun fûrkati

Yandılar dutuşdılar mâtem dutunup gey katı

Yok mıdı ey şâh-ı 'alem sende ata şefkati

Ey şeh-i bî-şefka n'itdi sana Sultan Mustafa

Şehzadenin katl edilmesinin yarattığı etki ve üzüntünden bahsedildikten sonra padişaha baba şefkatin yok muydu senin diye sorarak Kanunî'nin şefkatsizliği iyice pekiştirilir.

6. Bend

Âl ile anı getirüp hışm ile kıldun şehid

Ana kısmet eylemiş Rabbüm makam-ı müctehîd

Gicesi Kadr oldu anun gündizi 'îdi sa 'îd

Ey şeh-i bî-şefka n'itdi sana Sultan Mustafa

Bu bentte şehzadenin hile sonucunda öldürüldüğünü belirtilir ve Nisayî de Yahya Bey gibi şehzadeyi şehitlik mertebesine yükseltir.

7. Bend

Kaddümi katl eylesen şâhâ eger Mansur gibi

Ol bana mi'râc olurMûsî-i 'Amr-i Tûr gibi

Yazıla akan kanum yire ene'l-hak hû gibi

Ey şeh-i bî-şefka n'itdi sana Sultan Mustafa

Yedinci bentte, şair şehzadeyi Hallac-ı Mansur'a benzeterek, onun gibi suçsuz yere öldürüldüğü ve şehzadenin ölümüyle de Musa'nın Tur Dağı'ndaki miracına telmih yapar. Üçüncü mısradan yine Hallac-ı Mansur olayına dönen şair, akan kanın 'Ene'l Hak Hû' yazdığını belirtir.

8. Bend

Mustafayı Mustafa ile görürsen n'idesin

Yüzüne bakmaz ise sen kime feryâd idesin

Bir gün ola dünyadan sen dahi hasret gidesin

Ey şeh-i bî-şefka n'itdi sana Sultan Mustafa

Şehzadeyi şehitlik mertebesine taşıyan Nisayî, padişahın ahirette Şehzade Mustafa'yı Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) ile görünce ve onun yüzüne bakmayınca ne yapacağını sorarak, padişahın yaptığının büyük bir günah olduğunu ve bir gün bu yaptığından pişman olacağını ileri sürmektedir.

9. Bend

Bu Nisayî derdmend feryâd idüp kan ağladı

Derd-i hasretden anun cismindeki can ağladı

Yidi kat gökde melekler yerde insan ağladı

Ey şeh-i bî-şefka n'itdi sana Sultan Mustafa

Son beyitte şair yine şehzadenin ölümünün yarattığı üzüntüyü vurgular. Hem kendisinin, hem insanların hem de yedi kat gökte meleklerin ağladığı belirtir ve mersiyesini her bendin sonunda yinelediği mısrasıyla tamamlar.

Nisayî'nin mersiyesi, şairin kadın olmasından kaynaklanan duygusal öğeler içerir. Yahya Bey'in mersiyesi ile içerik olarak benzerlikler taşır. Her iki mersiye de şehzadenin ölümünün toplumda yarattığı etkiyi vurgular. Şehzadenin suçsuzluğunu ortaya koyarak, ona şehitlik mertebesi verirler. Yahya Bey'in mersiyesinde Kanunî Sultan Süleyman'la birlikte Rüstem Paşa ve Hürrem Sultan hedef alınırken, Nisayî sadece şehzadenin hile ile öldürüldüğünü söyleyerek isim zikretmeden, hedefine padişahı aldığı görülür. Nisayî de Yahya Bey gibi dinî şahsiyetlerle mersiyesini güçlendirir.

IV. MİNYATÜRLERDE ŞEHZADE MUSTAFA OLAYI

Kanunî Sultan Süleyman dönemi, Osmanlı minyatür sanatında birçok yeniliğin denendiği bir dönemdir. Tarihi olayların minyatürlere yansımaları '*Şehnamecilik*' adıyla resmi bir görev haline almış, bu anlayış içerisinde tarihi olaylar yazma halinde kayda geçerken bir yandan da resmedilmiştir. İmparatorluğun doğu ve batısındaki savaşlar, fetihler ve seferler, tahta geçişler, yabancı elçilerin kabulü, bayram kutlamaları gibi önemli olayların yanı sıra, bazen sultanın yalnızca tek bir seferi minyatürlere konu olmuştur. Şehzade Mustafa olayı da bu dönemin önemli eserlerinde karşımıza çıkmaktadır.

İran şehzadesi Elkas Mirza, İstanbul'a geldiğinde yanında iki şairi ve aynı zamanda nişancısı olan Arif Çelebi'yi de getirmiştir. Şair olarak Kanunî Sultan Süleyman tarafından beğenilen Arifî, saray şehnameciliğine atanmış ve kendisinden Osmanlı Devleti'nin başlangıcından itibaren gelişen olayları manzum bir şekilde yazması istenir. Emrine kâtipler, ressamı verilen Arifî, Kanunî Sultan Süleyman'ın 1558 yılına kadar olan

olaylarını anlatır. Arifi'nin hemşerisi Kâtip Şirvanlı Ali'nin hattıyla yazılan '*Süleymânnâme*' isimli bu eser, bugün Topkapı Sarayı'ndadır.⁵⁸ Bu eserdeki minyatürlerden birinde Şehzade Mustafa'nın babasını ziyaret ettiği resmedilmiştir.⁵⁹ Topkapı Sarayı'nın bir bölümünü gördüğümüz bu minyatürde, sarayın o dönemdeki durumu yansıtması açısından bir belge niteliğindedir. Minyatürde, Şehzade Mustafa, yüzü babasına dönük ve babasının önünde diz çökmüş bir vaziyette verilmiştir. Kanunî Sultan Süleyman ise elinde bir ok ve yay ile balkondan aşağıya sazanelere bakarken resmedilmiştir. Minyatürde dikkat çeken diğer bir nokta Kanunî Sultan Süleyman ile Şehzade Mustafa'nın yüzlerinin ve kıyafetlerinin aynı olmasıdır. Bu şekilde şehzadenin fiziksel olarak babasına benzediği belirtilmek istenmiştir. Kırmızı iç serpuşlu beyaz sarık, kırmızı iç ve lacivert kolsuz, desenli dış kaftan ile bu benzerlik iyice vurgulanmıştır. Ayrıca, kullanılan renkler ve oluşturulan kompozisyon sanatçının ustalığını ortaya koymaktadır.

16. yüzyıl Osmanlı tezhip ve minyatür sanatının en güzel örnekleri ile tezyin edilmiş Seyid Lokman'ın Hünernâme-i Âli Osman adlı eseri III. Murat dönemi nakkaşlığının klasik devresine rast gelmektedir. Bu eserde Şehzade Mustafa ile ilgili iki minyatür görülmektedir. Birincisinde,⁶⁰ Şehzade Mustafa'nın cesedinin idamdan sonra otağ önündeki bir çadırda teşhiri resmedilmiştir. Şehzadenin hemen ayak ucunda, mirahuru ve alemdarının başları gövdelerinden ayrılmış cesetleri görülmektedir. Resme göre Kanunî Sultan Süleyman, otağı önünde kurulu tahtında oturmakta ve az önce işlerini bitiren cellâtlardan dördü (kaynaklarda yedi olarak geçiyor), yüzleri padişaha dönük olarak beklemektedir. Ellerinde asa olan iki kapıcı ise henüz öldürülmüş olan şehzadenin başında durmaktadır. Şehzade Mustafa'nın tarihi kaynaklarda da belirtildiği üzere, üzerinde beyaz bir elbise bulunduğu görülmektedir. Diğerinde ise,⁶¹ Şehzade Mustafa'nın oğlu Şehzade Mehmet'in cesedi tasvir edilmiştir. Oldukça kalabalık bir kompozisyon oluşturulan minyatürde, cesedin başında bir figürün ağladığı, başka bir figürün de onu teselli ettiği görülmektedir. Figürlerin Bursa kemeri altına yerleştirilmeleri ilgi çekicidir. Bunların kim olduklarına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Minyatürde, bir Türk geleneği olarak

⁵⁸ Zeren Tanındı, **Türk Minyatür Sanatı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1996, s. 25 – 26.

⁵⁹ Topkapı Sarayı Kütüphanesi H. 1517, 477b. Bkz. Ekler 8.

⁶⁰ Topkapı Sarayı Kütüphanesi H. 1524, 168b. Bkz. Ekler 9.

⁶¹ Topkapı Sarayı Kütüphanesi H. 1524, 171a. Bkz. Ekler 10.

tabut üzerine kaftan ve kemer⁶², tabutun baş tarafına ise ölen kişiye ait olan kavuğun konulduğu görülmektedir.

V. ŞEHZADE MUSTAFA OLAYININ BATI VE DOĞUDAKİ YANKILARI

Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi sadece Türkleri değil, Hıristiyan olan Osmanlı vatandaşlarını da üzmüş, o dönem daha çok Hıristiyanların oturduğu bölge olan Pera'da (Beyoğlu) Rüstem Paşa aleyhine sözler duyulmuştur. İran Şahı Tahmasb bu katli, Kanunî Sultan Süleyman'ın '*medhul ve nâmakul*' (ayıplanacak ve akla uygun olmayan) bir hareketi olarak nitelendirmiştir. Şehzade Mustafa ile iyi ilişkiler içerisinde olan Venedik ise, onun tahta geçmesiyle baş gösterecek kardeş kavgasından yararlanarak Mora'daki üslerini geri alma umudunu kaybetmiştir. Venedik balyosu Trevisano'nun olay ile ilgili yorumu ilginçtir. Ona göre; Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi, Avrupa Hıristiyan dünyasının yararına olmuştur. Çünkü halkın gözdesi haline gelen şehzade, eğer padişah olsaydı, arkasından bütün bir imparatorluk tebaasını sürükleyerek, Hıristiyanlara saldırmaktan zevk alacaktı.⁶³

Bizim tarihçilerimiz tarafından Nahçıvan Seferi sırasında gelişen olaylardan biri olarak kayda geçen Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi olayı Batı'da Osmanlı ülkesine dair kaleme alınan kitaplarda ve özellikle tarih, seyahatname türü eserlerde çok geniş yer tutup, olayın tüm detayları anlatılmaktadır. Ancak, onların da olayı dramatikleştirdiği gerçeği unutulmamalıdır. Batı'da şaşkınlık uyandıran bu idam, çok trajik oyunlar yazılıp sahnelenmesi şeklinde yankı bulmuştur.

İtalyan yazarı Prospero Bonarelli, *II. Solimano* adlı eserinde İran Şahı'nın kızının Mustafa'ya âşık olmasını ve şehzadenin, Hürrem Sultan ile Rüstem Paşa'nın entrikaları sonucunda öldürülmesini oyunlaştırmıştır. Bu tragedya, 1618 yılında Ancona'da sahneye koyulmuş ve 1620'de kitap olarak basılmıştır. Jean Mairet de, bu eserden esinlenerek *Le Grand Et Dernier Solyman Ou La Mort De Moustapha* adlı bir trajedi yazmıştır. 1637'de sahnelenen bu yapıt, 1639'da basılmıştır. Ünlü İtalyan şair ve oyun yazarı Torquato

⁶² Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlı Devleti'nde XVI. Yüzyıl Cülûs ve Cenaze Törenleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 136.

⁶³ Turan, a.g.e. , s. 42.

Tasso'nun *II. Solimano* isimli eseri Vion d'Alibray tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir. Şehzade Mustafa'nın katli operaların librettosuna da konu olmuş, İtalyan Giovanni Ambrogio'nun yazdığı ve Michel Angelo Valentini'nin müziğini yaptığı Solimano operası 1756'da oynanmıştır.⁶⁴

G. Bounin tarafından 1561 yılında yazılan *La Soltane* adlı oyun, Fransa'da Türkler hakkında yazılan ilk tiyatro eseri olarak bilinmektedir. Oyunun idamdan sadece sekiz yıl sonra yazılıp, sahnelenmesi dikkat çekicidir. İngiltere'de Şehzade Mustafa'nın idamını konu edinen ilk eser, 1582'de Latince yazılmış *Solymanidae Tragoedia* adlı üniversite oyunudur.⁶⁵

Daha sonra XVI. ve XVII. yüzyıllarda Fulke Greville'in *The Tragedy Of Mustapha* (1609), Roger Boyle'un *The Tragedy Of Mustapha, The Sun Of Solyman The Magnificent* (1665) ve David Mallet'in *Mustapha A Tragedy* (1739) adlı eserleri yazılıp oynanmıştır.⁶⁶ Batıda bu eserler görülürken, bu olay bizim tiyatro oyunlarımıza da esin kaynağı olmuştur.⁶⁷

Bütün bu eserler Batı'nın bu olaya kayıtsız kalmadığını ve olayın trajedisinden etkilendiğini göstermektedir. Ancak, bu eserlerin önemli bir kısmında gerçekte hiçbir alakası olmayan ve tamamen hayal mahsulü olup ilgi çekme amacıyla geliştirildiği anlaşılan pek çok ilave ve yorumlar yapıldığı görülmektedir. İdam hadisesine zemin teşkil etmek üzere, Cihangir ile Mustafa'nın aynı kadına âşık olmalarından dolayı aralarında düşmanlık oluşması şeklinde geliştirilen bir kurgu, bu noktaya örnek oluşturması açısından önemlidir.⁶⁸

Batıda yazılan Osmanlı tarihiyle ilgili ipuçları veren seyahatnameler, tarihi bilgiler ışığında gözden geçirilerek okunduğu takdirde her konuda olduğu gibi Şehzade Mustafa olayında da önemli birer belge değeri taşıdıklarını belirtmek ve unutmamak gerekir.

⁶⁴ A.g.e. , s. 43.

⁶⁵ Şentürk, a.g.e. , s. 84.

⁶⁶ Piyeslerle ilgili detaylı bilgi için Bkz. Türkay Lenger, İngiliz Edebiyatında Şehzade Mustafa Hakkında Piyesler, İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Bitirme Tezi), 1958.

⁶⁷ Bkz. Mustafa Özcan, "Hürrem Sultan'ı Anlatan Oyunlar", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1, 1992, s. 1-24.

⁶⁸ Şentürk, a.g.e. , s. 85.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEHZADE MUSTAFA TÜRBESİ

I. MURADIYE TÜRBELERİ

II. Murat'ın emriyle 1426'da inşasına başlanılan Bursa Muradiye Külliyesi, ilk etapta cami, medrese, imarethane, hazire, padişah türbesi gibi yapılar kompleksinden oluşurken zamanla, külliye bahçesi Osmanlı hanedan üyelerinin türbelerinin bulunduğu bir nekropol halini almıştır. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle Bursa'da 1930'lu yıllardan sonra birçok mezarlık ve hazire yok edilmiştir. Buralardan getirilen mezar taşları Muradiye bahçesinde toplanmıştır, ancak bu taşların Muradiye Külliyesi haziresiyle bir ilgisi yoktur.¹

Türk-İslam medeniyetinde bu türden türbeler topluluğuna rastlanmaktadır. Bunların çoğunda merkez yapı, bir sahabe veya bir velinin medfun bulunduğu türbedir. İnanışa göre, böyle manevi bir şahsiyetin yanında veya yakınında bulunmak onun şefaatine nail olmak imkânını sağlayacaktır. Mesela, İstanbul'da Eyüp Sultan'ın etrafı mezarlar ve türbelerle dolmuştur. Konya Mevlana Türbesi etrafındaki türbeler ile Bursa Emir Sultan Türbesi'nin etrafındaki mezarları da aynı kategoride değerlendirmek mümkündür. Muradiye'deki türbeler, manevi bir şahsiyet etrafında toplanmış türbeler topluluğu olarak değerlendirilemez. Bununla birlikte, Osmanlı hanedan mensuplarına ait türbelerin bir arada toplanması geleneğinin mevcut olduğu da söylenemez. Çünkü Osmanlı sultanları genellikle adlarına inşa edilen camilerin mihrap önünde (Bursa Yeşil Cami örneğinde olduğu gibi) veya yakınındaki türbelere (Bursa Yıldırım Bayezid Türbesi gibi)

¹ Bedri Mermutlu - Hasan Basri Öcalan, **Tarihi Bursa Mezar Taşları -1 Bursa Hazireleri**, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa, 2011, s. 526.

defnedilmişlerdir. O halde, türbelerin kimlere ait olduğu ve yapılış tarihleri incelendiğinde, Muradiye türbeler topluluğu için başka bir durumun ortaya çıktığı fark edilmektedir.

Muradiye türbeler topluluğunun ilk yapıları, 1449'da inşa edilmiş olan Fatih Sultan Mehmed'in annesi Hatuniye'ye ve 1451 yılında yapılan II. Murat'a ait türbelerdir. Geleneğe uygun olarak caminin mihrap duvarı önüne inşa edildikleri görülmektedir. Bu uygulama, Fatih ve Süleymaniye camilerinin mihrapları önündeki türbelerin erken bir örneği olarak kabul edilebilir. Fatih Sultan Mehmed'in zevcesi Gülşah Hatun, oğlu ve ebesi için yapılmış türbelerin Muradiye'de bulunmaları Fatih Sultan Mehmed'in kendisi hayatta iken, vefat eden bu yakınlarını anne ve babasının yakınına defnetmek istemesi ile izah edilebilir. Bundan sonraki dönemde türbelere baktığımızda daha çok Osmanlı hanedanlığında taht ve iktidar mücadelesini kaybederek, büyük dramlar yaşamış olan şehzadeler ve onların yakınlarına ait mezarların bulunduğu türbelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in oğulları Bayezid ve Cem Sultan arasında geçen taht mücadelesi Cem Sultan'ın ölümüyle sonuçlanmış ve Cem Sultan buraya gömülmüştür. Şehzade Ahmet de bu uygulama çevresinde Muradiye'ye defnedilmiştir. Yine Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa devlete ihanet ettiği gerekçesiyle türlü entrikalar sonucunda babası tarafından boğdurulmuş ve Muradiye'deki bu türbeler topluluğunda kendisine yer bulabilmiştir.² Bir şekilde taht ve iktidar mücadelesi kaybeden bu şehzadelerin mezar ve türbeleri için dahi olsa İstanbul'a getirilmeleri önlenmiş ve İstanbul'a yakınlığı sebebiyle Bursa'ya gönderilmeleri tercih edilmiştir.

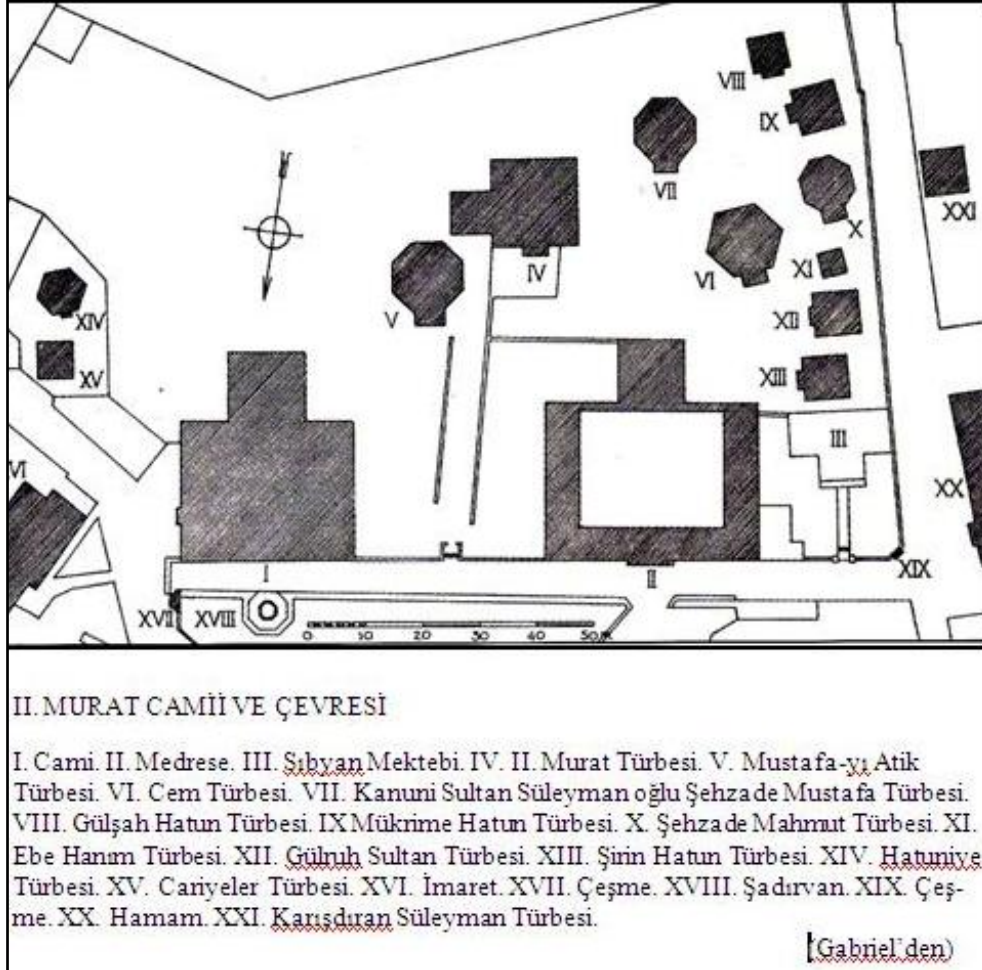
Muradiye Külliyesi haziresinde 13 türbe yer almaktadır. Bu türbeler, genel olarak 'Muradiye Türbeleri' olarak anılır ve 1449 ile 1573 yılları arasında yaklaşık 125 yıllık bir zaman diliminde inşa edilmişlerdir. Bu nedenle, Osmanlı Devleti'nin hem Erken Dönem'inin hem de Klasik Dönem'inin mimari ve süsleme özelliklerini yansıtmaktadırlar.³

İlk örnekleri Bursa Muradiye Türbeleri'nde görülen ve renkleri nedeniyle mavi-beyaz grubu olarak adlandırılan çiniler, Çin'de Ming ve Yuan Hanedanı dönemi porselen-

² Konuyla ilgili bkz. Hikmet Turhan Dağlıoğlu, "Bursa'da Medfun Olan Osmanlı Padişah ve Şehzadeleri", **Uludağ Dergisi**, S. 24, 1939, s. 58 – 60.

³ Bkz. Bozkurt Ersoy, "Bursa Muradiye Türbeleri", **Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi**, Sayı 7, 1990, s. 29 – 33.

lerinin etkisini yansıtan çok kaliteli örneklerdir. Bu porselenler önce Osmanlı sarayı tarafından satın alınmış, daha sonra da taklit edilerek üretilmeye başlanmıştır.⁴

Albert Gabriel'in 'Bir Türk Başkenti Bursa' isimli kitabından alınan ve Muradiye Külliyesi'ni gösteren bu planda, Roma rakamıyla I'de cami, II'de medrese, III'te sıbyan mektebi, IV'te II. Murat Türbesi, V'te Şehzade Ahmet, VI'da Cem Sultan, VII'de Şehzade Mustafa (Mustafa-i Cedid), VIII'de Gülşah Hatun, IX'da Mükrimme Hatun, X'da Şehzade Mahmut, XI'de Ebe Hanım, XII'de Gülruh Sultan, XIII'te Şirin Hatun, XIV'te Hatuniye,

⁴ Gönül Öney, "Erken Osmanlı Mimarisinde Çini (XV. Yüzyıl Başı İznik – Bursa – Edirne)", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 210.

XV'te Cariyeler Türbesi, XVI'da İmaret, XVII ve XIX'da çeşme, XVIII'de şadırvan, XX'de hamam işaretlendirilmiştir.

Muradiye'deki bu türbelere kısaca değinmek gerekirse, türbeleri şu şekilde sıralayabiliriz:⁵

- 1- II. Murat Türbesi, oğlu Fatih Sultan Mehmet tarafından caminin mihrap yönüne yaptırılmıştır. II. Murat vasiyetnamesinde yapının yeri, planı ve masrafların nasıl karşılanacağını belirtmiştir.⁶ Bu vasiyet gereğince, sandukanın üzeri padişahın üzerinden rahmet eksik olmaması için açık bir şekilde bırakılmıştır. Sekizgen plana sahip türbenin en dikkat çekici ve özgün kısmı ahşap işçiliğinin en güzel örneklerinden olan kapı saçağıdır.
- 2- Şehzade Alaaddin Türbesi'ne giriş II. Murat Türbesi'nin doğu duvarındaki açıklıktan sağlanmaktadır. Şehzade Alaaddin, II. Murat'ın çocuklarındanıdır.
- 3- Şehzade Ahmet Türbesi, II. Murat Türbesi'nin yanında yer almaktadır. II. Bayezid'in oğlu Şehzade Ahmet'in ismiyle anılan türbenin duvarları, pencerelerin sonlandığı yerlere kadar altıgen firuze renkli çinilerle kaplanmıştır.
- 4- Cem Sultan Türbesi, aslında Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Mustafa adına inşa edilmiş bir türbedir. Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Mustafa ile karıştırılmaması için buraya '*Mustafa-i Atik*' denmektedir. Türbe, içindeki çini süslemeler ve kalemişleriyle oldukça dikkat çekicidir. Kubbe göbeğinde, rumi ve hatayiler arasında altı ayrı kartuş içinde '*Sultan Mustafa*' yazısı tekrar edilmiştir. '*Sultan Mustafa*' yazılı kartuşlar hariç, içteki yazılarda ayetler görülmektedir.⁷
- 5- Şehzade Mahmut Türbesi, II. Bayezid'in oğlu Mahmut için yapılmıştır. Mimarı Yakub'tur. Sekizgen planlı türbede lacivert ve turkuaz renkli altıgen çiniler mevcuttur.

⁵ Türbelerle ilgili bkz. Doğan Yavaş, "Bursa Muradiye Külliyesi", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, C. 31, İstanbul, 2006, s. 196–198.

⁶ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Çelebi ve II. Sultan Murat Devri 806–855 (1403–1451)**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1972, s. 299–300.

⁷ Ertan Daş, **Erken Osmanlı Türbeleri**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2007, s. 170.

- 6- Ebe Hatun Türbesi, Fatih Sultan Mehmet'in ebesine aittir. Kare planlı yapının üstü kubbe ile kapatılmışken, yanları açık bırakılmıştır.
- 7- Gülruh Sultan Türbesi'nde II. Bayezid'in eşi ve Alemşah'ın annesi Gülruh Sultan medfundur. Kare planlı türbe tamamen sıvanmış olduğundan dönemin kalemişleri büyük ölçüde kapanmıştır.
- 8- Şirin Hatun Türbesi'nde, II. Bayezid'in eşi Şehzade Abdullah'ın annesi Şirin Hatun yatmaktadır. Türbenin içi kalemişleriyle süslenmiştir.
- 9- Gülşah Hatun Türbesi, Fatih'in eşlerinden Şehzade Mustafa'nın annesine aittir. Basit kare ve dikdörtgenlerle bezenmiş ahşap kapı kanatları kündeкарî tekniğinde yapılmıştır.
- 10- Mükreme Hatun Türbesi, II. Bayezid'in oğlu Şehinşah'ın eşi için yaptırılmıştır. Kalemişi süslemeler açısından oldukça zengin olan türbenin tromplara kadar duvarları, pencere alınlıkları, mihrap ve kubbesi kalemişleriyle bezenmiştir.
- 11- Saraylılar (Cariyeler) Türbesi içinde bulunan iki sandukada cariyelerin yattığı söylenmektedir. Baldaken planlı türbe, içte ve dışta pramidal bir külahla örtülüdür.
- 12- Hüma Hatun (Hatuniye) Türbesi, Fatih Sultan Mehmet'in annesi için yaptırdığı türbedir. Son dönem kalemişleri ile süslenmiştir.

II. ŞEHZADE MUSTAFA TÜRBESİ

Kimi kaynaklarda Kanunî Sultan Süleyman'ın, oğlu Şehzade Mustafa'yı boğdurtuktan sonra çok üzülüp pişman olduğu geçse de, onun Şehzade Mustafa'nın ihanetine olan inancının değişmediği, onun adına türbe yaptırmamasından anlaşılmaktadır. Hâlbuki 1543 yılında vefat eden Şehzade Mehmed'in adına görkemli bir cami ve türbe, Halep'te ölen bir diğer oğlu Cihangir adına cami yaptırarak, iki oğlunun isimlerini ölümsüzleştirmişti. İran'a sığınarak, kendisine isyan eden Şehzade Bayezid ve oğulları ise Sivas'ta sur dışında bulunan Melik-i Acem Türbesi'ne defnedilmişler, fakat bu türbe günümüze kadar gelememiştir.

Oğlunun öldürülmesinin ardından Bursa'ya sürgün edilen ve burada zor günler geçiren Mâhidevran Sultan'ın maktûl Şehzade Mustafa için bir türbe yaptırma arzusu II. Selim tarafından gerçekleştirilmiştir.

Muradiye'ye defnedilen Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Şehzade Mustafa Türbesi'nden ayırt etmek için, Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa Türbesi'ne '*Mustafa-i Cedid Türbesi*' denilmiştir. Türbe, II. Murat Türbesi'nin güneybatısında yer almaktadır.

Türbede, kaideler üzerinde yan yana sıralı dört sanduka vardır. Bunlar; Şehzade Mustafa⁸, annesi Mâhidevran Sultan⁹, Şehzade Bayezid'in oğlu ve kimliği belli olmayan bir çocuğa aittir. Bu çocuğun Şehzade Mustafa'nın öldürülen oğlu Şehzade Mehmet olabileceğine dair görüşler bulunmaktadır. Kaynaklarda ve türbenin içindeki bilgilendirme levhasında¹⁰, türbede medfun olanlar sıralanırken Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Orhan'ın da ismi zikredilir, ancak mühimme defterlerinde Şehzade Mustafa Türbesi'ne Şehzade Bayezid'in oğlunun konulmasına dair bir vesika vardır. Şu bilgileri içermektedir:

'Bursa'da karındaşım Mustafa merhumun türbesi kurbünde Bayezid merhumun bir oğlu medfun olub bina olunacak türbeye idhal olunmak emredüb buyurdum ki müşarieleyhin üzerine bina olunacak türbesine mumaileyhin oğlun dahi bile idhal edüb ikisini dahi türbeye aldırısın. (Merhum Mustafa'nın Ağasına verildi)

M. 12 S. 490

Fi 16 Rebiülevvel 979 (1571)' ¹¹

Üstü açık ve doğal görünüşlü mermer sandukalar Bursa Muradiye Türbelerinin karakteristik unsurudur. Şehzade Mustafa Türbesi'nde de aynı uygulama vardır. Kendinden önceki İstanbul türbelerinde sandukalar ahşaptan yapılmışken, burada Bursa geleneğine uyulduğu görülür.¹²

⁸ Bkz. R. 11, 12.

⁹ Bkz. R. 13.

¹⁰ Bkz. R. 14.

¹¹ Dağlıoğlu, a.g.e. , s. 64.

¹² Hakkı Önkal, **Osmanlı Hanedan Türbeleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 23. Ayrıca Bkz. R. 10.

A. İnşası

Mühimme defterinde bulunan bir kayıta Şehzade Mustafa'nın türbesinin yapılmasına dair 1571 yılında Sultan Selim tarafından Mehmed Çavuş'un görevlendirildiği Bursa kadısına bildirilmiştir. Şöyle ki:

“Mevlâna Burusa Kadısına hüküm ki:

Hassa mimarlarım başı Sinan dergâhı muallâma mektub gönderüb karındaşım merhum Mustafanın mahrusei mezburede bina olunan türbesine yarar üstad halife lazım olub ve merhum babam hüdevendigâr tabeserahunun türbesi binasında halife olub dergâhı muallâm çavuşlarında ilhak olunan Mehmed çavuş için yarar üstad ve hizmetin uhdesinden Gelür deyu bildirmeğin hükmi şerifim müşariileyhe vusul buldukda binası emrolunan türbe-i mezbure istikametle

Mehmed Çavuşa verildi.

M. 12 S. 350

Fi. Sefer (1571)”¹³

Mehmed Çavuş, Mimar Sinan'ın kalfalarındandır ve Mimar Sinan'ın tavsiyesi üzerine Şehzade Mustafa'nın türbesini yapmak üzere görevlendirilmiştir. İstanbul Sultan Ahmed Camii mimarı olan Mehmed Ağa'nın bu kişi olduğu iddia edilmektedir.¹⁴

Türbenin kapısı üzerinde bulunan kitabenin sathı girift nebatî süslerle doldurulmuştur. Talik tarzda yazılan iki satır halindeki beyit, dört kartuşa hakk edilmiştir. Taşın boyu 45x100, yazıların boyu 15x30 cm'dir.¹⁵ Kitabe şöyledir:

“ 1- Şeh Selim bin Han Süleyman emr edüp Oldu hoş bu ravza cennetnüma
2- Dedi tarihin Edayı bendesi Merkad-i gülzar-i Sultan Mustafa”¹⁶

Kitabenin ikinci satırının ikinci kısmı, ebced hesabı ile H. 963 tarihini işaret etmekte ve 1571 yılında inşasına başlanan türbenin 1573 yılında tamamlandığını göstermektedir.

¹³ Dağlıoğlu, a.g.e. , s. 64.

¹⁴ Kamil Kepecioğlu, a.g.e. , C. 3, s. 133. Kamil Kepecioğlu, Mehmed Çavuş ile Mehmed Ağa'nın aynı kişi olduğu konusunda şüphelidir ve “tetkike değer” diye yazmaktadır. Hakkı Önkal ise, Osmanlı Hanedan Türbeleri adlı kitabının 33. sayfasında Mehmed Çavuş ile Mehmed Ağa'yı ayrı kişiler olarak maddelendirirken, sayfa 162'de Mehmed Çavuş'un sonradan Sultan Ahmed Camii'ni yapan meşhur mimar Mehmed Ağa olduğunu kaydederek, çelişkili ifadeler kullanmıştır.

¹⁵ Kazım Baykal, **Bursa ve Anıtları**, Aysan Matbaası, Bursa, 1950, s. 168.

¹⁶ Bkz. R. 4.

Türbenin 1573 yılında tamamlandığı mühimme defterindeki şu kayıttan da anlaşılmaktadır:

“ Bursa kadısına hüküm ki:

Hâliyâ mahruse-i mezburede medfun olan karındaşım Mustafa merhumun müceddeden bina olunan türbesinde her gün kıraat olunmag için on beş aded cüzü şerif Sultan Murad evkafi zevaidinden yevmi ikişer akça ile ilave bir türbedar yevmi üç akça ile ferman olunub ve zikrolunan eczayı şerifin birisi türbedar olanlara meşrut olub bilfiil zikrolunan türbedarlık Muradiye evkafi zevaidinden yevmi üç akça ile mezkûr eczayı şerifeden bir cüzü şerif yevmi iki akça ile Yusuf nam kimesne tavsiye olunub türbedar nasbolunmuştur. Buyurdum ki emrim mucibince tayin olunan on beş aded eczayı şerifin türbedara meşrut olandan maadasın merhumu müşarünileyhin validesi marifetiyle kıraate kadir kimesnelere Muradiye evkafi zevaidinden yevmi ikişer akça ile tevcih edüb arzeyesin. Ve minbaid dahi bir cüzü şerif mahlul olub arzolunmak lazım geldikte mumaileyin marifeti olmadın fuzuli arzeyesin.

M. 22 S. 90

Fi Ramazan 981 (1573)”¹⁷

Şehzade Mustafa Türbesi, şehzadenin defnedildiği bir türbenin değiştirilmiş hali mi yoksa şehzade için yeni inşâ edilmiş bir türbe mi olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Kazım Baykal ve Albert Gabriel Bursa sicillerine göre, bu türbenin Yavuz Sultan Selim tarafından kardeşleri Ahmed, Korkud, Şehinşah ve oğlu Mehmed için yaptırıldığını ve Şehzade Mustafa'nın cenazesinin buraya nakledildiğini ileri sürerler.¹⁸ Ayrıca Albert Gabriel, türbenin Şehzade Ahmed'in vefatından (1513) kısa süre önce inşa edildiğini kabul eder, fakat iç mekânın çini lambrisini kesinlikle daha yenidir diye belirtir.¹⁹ Hakkı Önkal ise, yapılan araştırmaların Yavuz Sultan Selim'in kardeşleri için yaptırdığı türbenin Muradiye Camii ile II. Murat Türbesi arasında sekizgen gövdeli bir yapı olduğunu ortaya koyduğunu, bu nedenle Şehzade Mustafa'nın Şehzade Ahmed Türbesi'ne defnedilerek sonra bu türbede değişiklik yapıldığı iddiasını reddeder.²⁰ Makalenin devamında Hakkı Önkal, türbe içinde medfun bulunanları, yapının kitabesini, süsleme ve teknik özelliklerini göz önünde bulundurup bir değerlendirme yaparak, bu iddiasını kuvvetlendirir.

¹⁷ Dağlıoğlu, a.g.e. , s. 75 – 76.

¹⁸ A.g.e. , s. 41. Albert Gabriel, **Bir Türk Başkenti Bursa**, Haz. Neslihan Er, Hamit Er, Aykut Kazancıgil, Osmangazi Belediyesi, C. 1, Bursa, 2008, s. 122. Ayrıca bkz. **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, C. 3, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1983, s. 289.

¹⁹ Gabriel, a.g.e. , s. 123.

²⁰ Hakkı Önkal, “Şehzade Mustafa Türbesi'nin Düşündürdükleri”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, S. 2, 1998, s. 117.

Mühimme defterinde yer alan ve türbeye konulmak istenen dört mermer direk ile ilgili bir hüküm şöyledir;

“Bursa kadısına hüküm ki:

Mektub gönderüb ferman olunan merhum karındaşım Mustafa'nın türbesine mermer direkler lazım olup eski sarayda bazı yıkılmış mermerler ve dört kıt'a direkler olup anlar alınub sarfolunmak münasibdir deyu bildirmişsin. Buyurdum ki göresin, ol mermerler ve dört direk binaya muttasıl olmayub alındığı takdirde yerinde kalan binaya zarar gelmez ise kifayet mikdarı mermerler ve direk alınub türbe-i mezbure sarfedesin. Amma sarayın bir duvarı veya bir mahalli yıkılmadan ve bu sebep ile ziyade mermer ihracından hazer üzere olasın.

M. 18 S. 11

Fi 6 Şaban 979 (1571)”²¹

Sonuç olarak kitabe ve mühimme defterleri göz önünde bulundurulduğunda, türbenin 1571 yılında yapıldığı, fakat Şehzade Mustafa'nın medfun bulunduğu eski bir türbenin de mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte bu eski türbe Kazım Baykal ve Albert Gabriel'in yazdığı gibi Yavuz Sultan Selim'in kardeşleri için yapılan türbe olamaz. Şehzade Mustafa Türbesi'yle ilgili bu dört vesikada hiçbir şekilde bu türbeden bahsedilmediği düşünülürse, Şehzade Mustafa Türbesi'nin, şehzadenin ölümünden 20 yıl sonra annesi Mâhidevran Sultan'ın gayretleriyle onun adına inşâ edildiği sonucu çıkarılabilir.

B. Plan Özellikleri

Türbe, plan olarak sekizgen gövdenin kubbe ile örtülmesinden müteşekkildir. Girişi kuzey kenarından sağlanmıştır. Yapının revak kısmı yoktur. Ancak, kuzey kenarın iki yanında yer alan ve gövdeden 1,60 m taşarak dönen 0,40 m genişlikli 'L' şeklindeki iki kolun²² revak için hazırlık yapıldığı ve mühimme defterinde türbeye dört sütun konulmasına dair kayıtta bahsedilen sütunların buraya konmak istendiği düşüncesini akla getirmektedir. Planı ve şekli belli olan yapıda, dört direk ancak revakta kullanılabilirdi. Ancak, revağın yapılmaması Sultanın mermer israfından kaçınılması ve saraya zarar verilmemesi konusundaki kesin talimatının sonucu olabilir. 1,35 x 13 m²³ ölçülerindeki iki

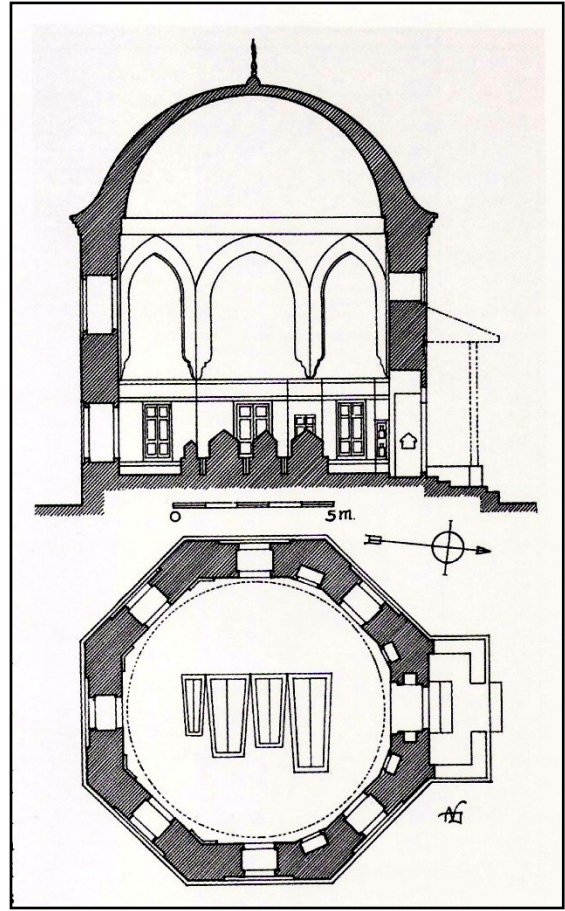
²¹ Dağlıoğlu, a. g. e. , s. 66 – 67.

²² Bkz. R. 5, 6.

²³ Önkal, a.g.e. , s. 160.

renkli mermerden geçme tarzında örülmüş basık kemerli kapı²⁴ dikdörtgen çerçeve içine alınmış ve kemer üzerine kitabe yerleştirilmiştir.

Dıştan sekizgen plan şeması, içeri girince düzgün olmayan on iki kenarlı plana dönüşür. Yapının gövde kısmı zeminden itibaren 3 m yüksekliğindeki çiniler ile kaplıdır. Çini kaplı gövdenin bittiği yerde yapı yeniden düzgün sekizgen halini alır. Çini kaplamanın üzerinde başlayan köşe plastırları birer sivri kemerle birbirine bağlanmıştır. Salon altta ve üstte yedişer pencere ile aydınlatılmıştır. Alttakiler ahşap kapaklı iken, üsttekiler sivri kemerli alçı pencerelerdir. Giriş sağ ve solundaki dar kenarların ortasında mermer söveli birer niş yer alır. İki katlı olan bu nişlerden alttakiler Bursa kemerli, üsttekiler ise kaş kemerlidir.²⁵ Kuzeydoğu ve kuzeybatı

kenarındaki alt pencerelerin iki yanında ahşap kapaklı dolaplar bulunur. İçten kapı boşluğu sivri bir kemere sahiptir. Çift renkli mermerin burada da kullanıldığı görülür. Türbenin mihrap kısmı yoktur. Yapıya dışarıdan bakıldığında, taştan sekizgen bir kaide üzerinde yükseldiği görülür. Cephelerde alt ve üstte pencereler vardır. Üst pencereler içte olduğu gibi dışta da sivri kemerlidir. Alttaki pencerelerin üzerinde satırları boş bırakılmış taştan kartuşlar mevcuttur. Gövde taştan bir sıra mukarnasla birlikte tamamlanarak, kubbeye geçilmiştir. Kubbenin tepesinde madeni bir âlem yer alır.

Türbenin, Albert Gabriel'in '*Bir Türk Başkenti Bursa*' isimli kitabından alınan planı ve kesiti yan tarafta gösterilmiştir.

²⁴ Bkz. R. 2,3.

²⁵ Bkz. R. 17.

C. İnşâ Malzemesi ve Teknik

Şehzade Mustafa Türbesi'nin inşâsında kesme taş, tuğla, mermer ve ahşap malzeme kullanıldığı görülür.

Yapının beden duvarlarında üç sıra tuğla, bir sıra kesme taş dönüşümlü olarak uygulanmıştır.²⁶ Devletin giderek zenginleşmesi mimarîde malzeme kullanımı etkilemiş ve Klasik Dönem olarak adlandırılan dönemde türbeler mermerle kaplanmıştır. Ancak, Şehzade Mustafa Türbesi'nde taş ve tuğla sıralarının tercih edilmesini Hakkı Önkal bu tarzın Bursa'da sevilip benimsendiğine bir işaret olarak yorumlasa da,²⁷ türbenin bu şekilde yapılması diğer Muradiye Türbeleri ile bütünlük sağlanmak istenmesi olarak da düşünülebilir.

Yapının giriş kapısının basık kemerinde iki renkli mermer malzeme kullanılırken, kapının ve türbenin beden duvarlarında alt sıradaki pencerelerin de söveleri mermerdendir.²⁸

Giriş kapının kanatlarında, ayrıca iç mekândaki alt pencerelerin kanatlarında ahşap malzeme görülür.²⁹

Türbenin zemini tuğla ile kaplıdır. Kubbe de dıştan kurşun levhalarla örtülüdür.

D. Süslemeler

1. Çini Süslemeler

Şehzade Mustafa Türbesi çini süslemelerine geçmeden önce, 16. yüzyılın çini sanatının genel özellikleri ve yapım tekniğine kısaca değinmek gerekir. Sıraltı tekniğinde yapılan çiniler 16. yüzyılda mercan kırmızısı renginin de bulunmasıyla daha da geliştirilir. Sıraltı tekniğinde yedi rengi birden toplama imkânı bulunur. İstanbul Piyale Paşa Camii (1561), Kılıç Ali Paşa Camii (1578), Süleymaniye Camii (1550–1557), Rüstem Paşa Camii (1561), Edirne Selimiye Camii (1571- 1574) ve Sokullu Mehmed Paşa Camii (1571) ile birlikte bu dönemde yapılmış bütün eserlerde İznik'te imal edilmiş bu çiniler

²⁶ Bkz. 1, 7, 8.

²⁷ A.g.e. , s. 12 – 13.

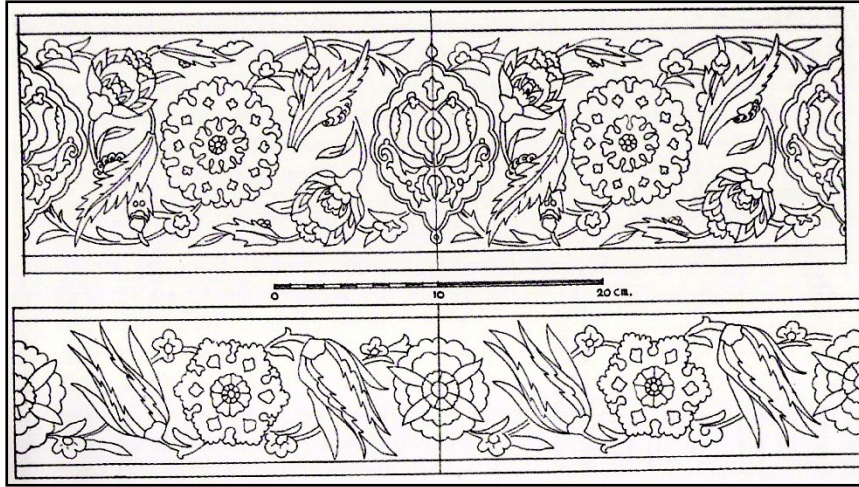
²⁸ Bkz. R. 9.

²⁹ Bkz. R. 18.

kullanılmıştır. Türk çini sanatının doruğuna erişmiş olan İznik çinilerindeki hafif kabartmalı mercan kırmızısı, 17. yüzyılın sonlarına doğru kaybolmaya başlamış ve bu renk 16. yüzyılın en belirgin çini özelliği olarak kalmıştır.³⁰

Duvarları kaplayan 0,22 – 0,25 m³¹ ölçülerindeki mercan kırmızısı, mavi, yeşil renkli çiniler beyaz zemin üzerine sıraltı tekniği ile yapılmıştır. Çinilerde lale, sümbül, narçiçeği, karanfil gibi natüralist çiçekler görülür.³² 16. yüzyıl dönem süsleme üslubunu ve yapım tekniğinin en kaliteli örneklerinden olan bu çiniler, İznik yapımıdır. Bordür çinileri ise koyu mavi zeminli ve beyaz çiçeklidir. Kaplamanın üzerinde, kapının bulunduğu kısım hariç, mekânı çepeçevre dolaşan sülüs tarzda yazılmış yazı kuşağı görülür. Yazılar lacivert bir zemine yazılmış ve bazı harflerin içi kırmızıya boyanmıştır. Besmele ile başlayan yazı kuşağı, Ayet’l Kürsî, Haşr suresinin 23. ayetinin bir bölümü, Esmâü’l Hüsna ile devam ederken hadislerle son bulmaktadır.³³ Kartuş içine yerleştirilmiş olan hadisler şunlardır:

“Peygamber (s.a.v.) buyurdu: Dünya ahretin tarlasıdır. Peygamber (s.a.v.) buyurdu: Müminler ölmez, fena âleminden beka âlemine intikal ederler. Ölüm bir kâsedir ve herkes ondan içecektir. Kabir bir kapıdır, herkes ondan geçecektir.”³⁴

³⁰ Şerare Yetkin, **Çini Sanatının Gelişmesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1986, s. 203.

³¹ Önkal, a.g.e. , s. 160.

³² Bkz. R. 19, 20.

³³ Bkz. R. 22, 23.

³⁴ Önkal, a.g.e. , s. 162.

(Çini süslemelerin çizimleri Albert Gabriel'in kitabından alınmıştır.)

2. Kalemşeleri

Şehzade Mustafa Türbesi'ndeki kubbe ve duvar yüzeyleri kalemşi ile süslenmiştir. Sekizgen plana sahip türbenin sekiz duvarına da aynı kompozisyon, sivri kemer içine yerleştirilmiştir.³⁵ Restorasyonda yenilendikleri anlaşılan kalemşelerinin bir duvarda orijinal haliyle bırakıldığı görülür.³⁶ Üst pencerelerin iki yanına vazodan çıkan servi ağacı motifleri yerleştirilirken, pencerelerin altında çinilerin bittiği yerden başlayan bitkisel bezemeli yatay bir kartuş vardır. Kartuşun üzerinde yer alan palmet içi kıvrık dallar ve çiçeklerle bezelidir. Türbenin kuzey duvarında bu kompozisyon, burada yuvarlak pencere yerleştirilmesinden kaynaklanan bazı farklılıklar gösterir. Yuvarlak pencere, altında madalyon ve en alttaki palmet örneği birbirine zincirle bağlanmıştır. Yatay kartuşu kapı girişi keserken, madalyonun iki yanında yine servi ağacı motifi mevcuttur.

Kubbedeki kalemşi süslemeler, 19. yüzyılda yapılmıştır. Bu dönem batı etkilerinin görüldüğü ve Türk sanatına 'Barok' üslubun yansıdığı bir dönemdir. 18. yüzyılın ilk yıllarında başlayan bu etkilenme süreci, 19. yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir. 'Türk Baroğu' olarak adlandırılan bu sanat üslubu mimari ve süsleme alanlarında kendini göstermiştir. Türkler süsleme sanatında kullandıkları motifleri, batıdan aldıkları motiflerle birleştirerek kendine özgü bir bezeme meydana getirmişlerdir.³⁷ Şehzade Mustafa Türbesi kubbesindeki kalemşelerine bakıldığında, merkeze sekiz köşeli yıldızın kademelenerek daha büyük bir yıldızla dönüştüğü görülür. Siyah, beyaz ve gri renklerin kullanıldığı kompozisyonda üç boyut görümünü kazandırılmaya çalışılmıştır. On altı parçalı zeminde, püsküllü kumaş sekiz köşe oluşturur. Her bir parça içerisinde siyah ve beyaz rumiler dönüşümlü olarak yerleştirilmiştir. Kompozisyonun çevresinde iki gri çember arasında kıvrık dallar, ortada bulunan şamdanların etrafındaki çemberden geçerler ve kıvrık dalları hareketli bir kurdele bağlamıştır.³⁸ Kubbe kasmağında da görülen kalemşelerinde gri renkli kurdelalarla bağlanmış bitkiler işlenmiştir.³⁹

³⁵ Bkz. R. 24, 25, 26.

³⁶ Bkz. R. 27.

³⁷ Bkz. Eser Çalığıuşu, **Bursa Dinî Mimarisinde Türk Barok Bezemeleri**, Bursa İl Özel İdaresi, Ankara, 2010.

³⁸ Bkz. R. 29.

³⁹ Bkz. R. 30.

E. Son Dönemde Türbe ile İlgili Yapılan Çalışmalar

2004 yılında Bursa Valiliği önderliğinde 'Bursa Anıtları Muradiye Türbeleri Onarımı' projesi kapsamında bir takım çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda türbelerin kapı ve pencere bozulmalarının görsel analizi çıkarılmıştır. Bu analize göre, Şehzade Mustafa Türbesi içlik tavanındaki ahşap kaplamada çatlak ve kırık, içlik ahşap kasa elemanlarında kâgir duvardan ayrılma, mekanik aşınma, kırık, oyuk, karbon birikimi, içlik ahşap pencere kenarlarında kurt etkisi, ahşap pencere eleman yüzeylerinde boya kabarması, ahşap giriş kapı elemanlarında mekanik aşınma etkisi, karbon birikimi ve boya kabarması, pencere dış mermer sövesi alt başlığında 5 cm'den fazla yüzey kaybı, söve birleşimlerinde ayrılma, nem etkisi, sararma, pencere önündeki metal elemanlarda oksitlenme tespit edilmiştir.⁴⁰

Muradiye Türbeleri, Bursa Büyükşehir Belediyesi himayesindedir ve restorasyon faaliyetleri Belediye tarafından yürütülmektedir. Ancak, 2010 yılında Bursa İl Özel İdaresi İmar ve Yapı İşleri Daire Başkanlığı'nca Muradiye Türbeleri'nin rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmış ve rapor haline getirilmiştir. Ayrıca, Şehzade Mustafa Türbesi süslemeleri kapsamında kalemişleri ve çinilerin mevcut durumları ortaya konarak, türbe cephelerinin bozulma paftaları hazırlanmıştır.⁴¹

F. Türbenin Bugünkü Durumu

Şehzade Mustafa Türbesi bugün genel olarak sağlam durumdadır, ancak ziyarete açık değildir. Türbenin farklı dönemlerde restorasyondan geçtiği anlaşılmaktadır. Kalemişi süslemeler ve çinilerdeki orijinal bölümler dikkat çekicidir. Çini levhaların bazı bölümlerinin çalındığı görülmektedir.⁴² Kubbe kasnağındaki kalemişlerinde de bozulmalar vardır.

Türbenin içinde yer alan bilgilendirme levhalarında yazılanlar çelişkili ve yanlıştır. Bayezid'in oğlunun sandukası önünde 'Kanunî Sultan Süleyman'ın Oğlu Orhan' yazılıdır. Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı tarafından hazırlanan ayaklı levhada ise, türbede medfun

⁴⁰ Z. Sevgen Perker, Yasemin Erbil, "Muradiye Külliyesi Türbelerinde Kapı ve Pencere Bozulmalarının Görsel Analizi", **Ahşap Dergisi**, S. 37, İstanbul, 2008, s. 29.

⁴¹ Bkz. Şehzade Mustafa Türbesi Bozulma Paftaları.

⁴² Bkz. R. 21.

kişiler sıralanırken Bayezid'in oğlundan bahsedilir. Yani sanduka önündeki bilgilendirme ile çelişkili bir durum oluşturur. Bunların kontrol edilip, düzeltilmesi gerekmektedir.

G. Türbenin Sanat Tarihindeki Yeri

Şehzade Mustafa Türbesi, bulunduğu çevre olarak genellikle Erken Dönem Osmanlı türbelerinin⁴³ bulunduğu bir mekânda yer almasına rağmen, yapım tarihine baktığımızda Klasik Osmanlı olarak adlandırılan bir dönemin ürünüdür. Türbenin yapımında her iki dönemin etkileri farklı unsurlarda görülmektedir.

Plan olarak bakıldığında, Şehzade Mustafa Türbesi dıştan sekizgen iken, içten on ikigene dönüşmesiyle Klasik Dönem eseri Hürrem Sultan'ın plan şemasıyla benzerlik gösterir. Hürrem Sultan Türbesi de dıştan sekizgen, içten on altıgendir.

Osmanlı türbelerinde ilk olarak Gülçiçek Hatun ve Yıldırım Bayezid türbelerinde görülen revaklı giriş uygulaması, İstanbul türbelerinde geliştirilerek devam etmiştir.⁴⁴ Hatta türbe önünde birer ziyaret mekânı teşkil eden ve daha çoğunlukla dört sütundan oluşan üç kemer gözlü revaklar klasik devir türbe mimarisinin vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir.⁴⁵ Mühimme defterlerindeki Şehzade Mustafa Türbesi'ne konulacak dört sütun, muhtemelen bu revak bölümü için istenmiştir. Her ne kadar revak kısmı tamamlanmamış da olsa, bu yönüyle türbe Klasik dönem türbe özelliklerini taşır.

Erken Dönem Bursa türbelerinin hemen hepsinde görülen ve Klasik dönemde de devam eden mihrap uygulamasının, Şehzade Mustafa Türbesi'nde tercih edilmediği görülür.

Malzeme olarak Klasik devirde yoğunlaşan mermer kullanımı, Şehzade Mustafa Türbesi'nde görülmez. Tuğla ve kesme taş dizilimiyle diğer Muradiye Türbeleriyle uyum sağlanmıştır.

Çini süslemeler, Klasik Osmanlı çini sanatının en güzel örneklerini teşkil eder ve Sultan Selim'in kardeşi için yaptırdığı türbe için masraftan kaçınmadığı düşüncesini uyandırır. Kalemîşi süslemeler ise, 19. yüzyıl etkilerinin yansımasıdır.

⁴³ Erken Dönem Osmanlı Türbeleri ile ilgili bkz. Aziz Doğanay, Erken Devir Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyinat, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1993.

⁴⁴ Aziz Doğanay, **Osmanlı Tezyinatı Klasik Devir İstanbul Hanedan Türbeleri (1522 – 1604)**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2009, s. 36.

⁴⁵ A.g.e. , s. 42.

Sonuç olarak, Şehzade Mustafa Türbesi Klasik Osmanlı mimari ve süsleme özelliklerini taşımasına rağmen, türbe yapılırken Muradiye Türbe'leri bütünlüğünü bozacak unsurlardan da kaçınıldığı görülmektedir.

SONUÇ

Şehzade Mustafa'nın hayatından yola çıkarak, Osmanlı Devleti'nde bir şehzadenin küçük yaşlardan itibaren disiplinli ve itinalı bir şekilde, devrin ileri gelen âlimleri tarafından nasıl özenle yetiştirildiği görme şansını elde edebiliriz. Bu tespit bize sanatsal duyarlılıkları da yüksek olan şehzadelerin şair, hattat, âlim olmalarının tesadüflere değil, aldıkları eğitime bağlı olduğunu düşündürecektir. Belirli bir yaştan itibaren sancakbeyliğine gönderilen şehzadelerin askeri eğitimden de uzak kalmadıkları görülür. Bütün bunlar Şehzade Mustafa için de geçerlidir. Ne var ki böylesine özenle yetiştirilen ve ekber evlat olma vasfıyla Kanunî Sultan Süleyman'dan sonra tahta geçmesine kesin gözüyle bakılan Şehzade Mustafa, asker, halk ve ulema sınıfının tüm desteğine rağmen, kendisini bekleyen hazin sondan kaçamamıştır.

Kanunî Sultan Süleyman'ın Şehzade Mustafa'yı idam ettirmesi söz konusu olunca ilk akla gelen isimler kuşkusuz Hürrem Sultan ile Rüstem Paşa'dır. Hürrem Sultan'ın kendi oğlunu tahta geçirme hırsı, Rüstem Paşa'nın entrikaları tüm tarihçilerin kabul ettiği bir gerçektir. Ancak, Şehzade Mustafa'nın hayatındaki her olayın arkasında Hürrem Sultan'ın olduğunu düşünmek de doğru değildir. Mesela, Şehzade Mustafa'nın Manisa'ya sancakbeyi olarak atanmasında Hürrem Sultan'ın onu saraydan uzaklaştırmaya çalıştığını ya da sancakbeyliği sırasında babasıyla görüşmek isteyen şehzadeyi Hürrem Sultan'ın engellediğini yazan tarihçiler, Osmanlı devlet teşkilatındaki bazı gelenekleri göz ardı etmişlerdir.

Şehzade Mustafa'nın idamına zemin hazırlayan Hürrem Sultan ile entrikaları uygulama safhalarını başarıyla sonuçlandıran Rüstem Paşa'nın, Şehzade Mustafa'nın tahta geçmesi durumunda kendilerinin düşeceği durumu engelleme adına tüm bu yaptıkları bir ölçüde izah edilebilir. Fakat böylesine donanımlı yetiştirilen bir şehzadenin kaybı Osmanlı tarihinin kaderini değiştiren bir olaydır.

Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi sonrasında taht mücadelesi Hürrem Sultan'ın oğulları Bayezid ve Selim ile devam etmiştir. Bayezid ve çocuklarının öldürülmesiyle sonuçlanan bu mücadele ile Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi olayında bir takım benzerlikler kurulabilir. Şöyle ki; her iki olayda da Kanunî Sultan Süleyman, çocuklarının kendi tahtına göz diktiğini düşünmüş ve devletin bekası için, oğullarının öldürülmesine

karar vermiştir. Her iki olayda da İran için içindedir. Yalnız, Şehzade Mustafa İran ile işbirliği yaptığı konusunda asılsız yere suçlanırken, Şehzade Bayezid'in İran'a sığındığı, hatta İran Şahı'nın Kanunî Sultan Süleyman'a oğlunu affetmesi konusunda mektuplar yazdığı görülmektedir. Kanunî Sultan Süleyman, oğulları Şehzade Mehmet ve Cihangir için başkent İstanbul'da görkemli türbeler yaptırırken, kendi tahtına göz diktiğine inandığı oğlu Şehzade Mustafa'yı Bursa'ya, Şehzade Bayezid'ı ise Sivas'a defnettirmiştir.

Bursa Muradiye Türbeleri bölgesinde bulunan Şehzade Mustafa'nın türbesi, ölümünden tam 20 yıl sonra annesinin çabalarıyla kardeşi Sultan Selim tarafından yaptırılmıştır. Şehzade Mustafa Türbesi'nin yapılışıyla ilgili farklı görüşler vardır. Kimi yazarlara göre türbe, daha önceden yapılmış bir türbenin değiştirilmiş hali, kimilerine göre ise yeniden inşâ edilmiş bir türbedir. Ancak, mühimme defterlerindeki kayıtlar türbenin Şehzade Mustafa için yapıldığını göstermektedir.

Dönemin ağırlıklı olarak başkent İstanbul'a yapılması tercih edilen türbeleriyle karşılaştırıldığında, plan ve tezyinat özellikleri açısından 16. yüzyıl etkisi taşır. Türbenin yapım malzemesinde mermer yerine taş ve tuğla diziliminin tercih edilmesi, diğer türbeler arasında bir uyumsuzluk teşkil etmesini engelleme adına yapılmış olabileceği fikrini uyandırır.

KAYNAKLAR

ABDULKADİROĞLU Abdulkerim, **İsmail Belig Gldeste-i Riyaz-ı İrfan ve Vefeyat-ı Danışveran-ı Nadiredan**, Anıl Matbaa, Ankara, 1998.

AFYONCU Erhan, “Rüstem Paşa”, **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2008.

AHMED Refik, **Kadınlr Saltanatı (699 – 1027)**, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1332 (1914).

ALTINAY Ahmed Refik, **On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553 – 1593)**, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1988.

ALTUNDAĞ Şehabettin - TURAN Şerafettin, “Rüstem Paşa”, **M.E.B. İslam Ansiklopedisi**, C. 9, y.y. , ts.

AKSUN Ziya Nur, **Osmanlı Devleti'nin Tahlilli, Tenkidli Siyasi Tarihi**, Cilt 1, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994.

AKMAN Mehmet, **Osmanlı Devleti'nde Kardeş Katli**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1997.

AYVERDİ Ekrem Hakkı, **Çelebi ve II. Sultan Murat Devri 806–855 (1403–1451)**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1972.

BANARLI Nihad Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, MEB Yayınları, İstanbul, 2004.

BAYKAL Kazım, **Bursa ve Anıtları**, Aysan Matbaası, Bursa, 1950.

BUSBECQ Oiger Ghiselin, **Türkiye'yi Böyle Gördüm**, Çev. Aysel KURTOĞLU, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, tarihsiz.

ÇALIKUŞU Eser, **Bursa Dini Mimarisinde Türk Barok Bezemeleri**, Bursa İl Özel İdaresi, Bursa, 2010.

ÇAVUŞOĞLU Mehmet, “16. Yüzyılda Yaşamış Bir Kadın Şair Nisayî”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, C. 9, 1978, s. 405 – 416.
ÇAVUŞOĞLU Mehmet, “Şehzade Mustafa Mersiyeleri”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul, 1982, Cilt 12, s.641 – 686.

-----, **Yahya Bey ve Divanından Örnekler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.

ÇELEBİOĞLU Amil, **Kanunî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1994.

DAĞLIOĞLU Hikmet Turan, “Bursa’da Medfun Olan Osmanlı Padişah ve Şehzadeler”, **Uludağ Dergisi**, Sayı 7, 1939, s. 29 – 33.

-----, **Onaltıncı Asırda Bursa 1558 – 1589**, Bursa Vilayet Matbaası, 1943.

DANIŞMEND İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Cilt 2, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971.

DAŞ Ertan, **Erken Dönem Osmanlı Türbeleri**, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul, 2007.

Dizfulî Münşeati, Veliyuddin Efendi, Bayezit Devlet Kütüphanesi 2735.

DERNSCHWAM Hans, **İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü**, Ter. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

DOĞANAY Aziz, **Erken Devir Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyinat**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1993.

-----, **Osmanlı Tezyinatı Klasik Devir İstanbul Hanedan Türbeleri (1522 – 1604)**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2009.

DOWNEY Fairfax, **Kanuni Sultan Süleyman**, Çev. Enis Behiç Koryürek, Milli Eğitim Basımevi, 1975.

DÜZDAĞ M. Ertuğrul, **Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asırda Türk Hayatı**, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1972.

EMECEN Feridun, “I. Süleyman”, İslam Ansiklopedisi, Cilt 38, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.

ERSOY Bozkurt, “Muradiye Türbeleri”, **Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi**, Sayı 7, 1990, s.29 – 33.

ERTUĞ TARIM Zeynep, **Osmanlı Devleti’nde 16. Yüzyıl Culus ve Cenaze Törenleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

GABRİEL Albert, **Bir Türk Başkenti Bursa**, Tercüme Aykut Kazancıgil, Osmangazi Belediyesi, Bursa, 2008.

GÖKBİLGİN M.Tayyip, “Rüstem Paşa ve Hakkındaki İthamlar”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Cilt 8, 1955, s.11 – 50.

-----, “Hürrem Sultan”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 5, MEB Yayınları, İstanbul, 1977, s.593 – 596.

-----, “Süleyman I”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 11, MEB Yayınları, İstanbul, 1979, s.99 – 115.

GÖYÜNÇ Nejat, “Tarih Başlıklı Muhasebe Defterleri”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, C. 10, İstanbul, s. 1 – 37.

İPEKTEN Haluk, **Divan Edebiyatında Edebi Muhitler**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996.

İSEN Mustafa, “Şehzade Mustafa İçin Yazılmış Üç Yeni Mersiye”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, N. Akdemir Armağanı, Ankara, 1984, s. 104 – 109.

-----, **Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye**, Akçay Yayınları, Ankara, 1994.

-----, **Kühü’l-ahbâr’ın Tezkire Kısmı**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1994.

-----, “Osmanlı Şehzade Sancakları”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 123 – 132.

HAMMER, **Devlet-i Osmaniye Tarihi**, Terc. Mehmed Ata Bey, İstanbul, 1330 (1912).

HAMMER Purgstall, **Büyük Osmanlı Tarihi**, 3 Cilt, Üçdal Hikem Neşriyat, İstanbul, tarihsiz.

HIZLI Mefail, “Bursa Mahkeme Sicilleri Rehberi”, **U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 12/1, Bursa 2000, 367 – 426.

HÜSEYİN HÜSAMEDDİN, Abdizade, **Amasya Tarihi**, 3. Cilt, Necm-i İstanbul Matbaası, İstanbul, 1927.

KANTEMİR Dimitri, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi 2**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979.

KEPECİOĞLU Kamil, **Bursa Kütüğü I- IV**, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel No: 4519 – 4522.

-----, “Bursa’da Şer’i Mahkeme Sicillerinden ve Muhtelif Arşiv Kayıtlarından Toplanan Tarihi Bilgiler ve Vesikalar”, **Vakıflar Dergisi**, II, Ankara, 1942.

-----, **Bursa Kütüğü**, Haz. Asım Yediyıldız, Hüseyin Algül, Mefail Hızlı, Mustafa Kara, Osman Çetin, Bursa Büyükşehir Belediyesi, C. 3, Bursa, 2010.

KOYUNOĞLU Ahmet Memduh Turgut, **İznik ve Bursa Tarihi**, Bursa Vilayet Matbaası, 1935.

LENGER Türkay, **İngiliz Edebiyatında Şehzade Mustafa Hakkında Piyesler**, İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü (Bitirme Tezi), 1958.

MERMUTLU Bedri - ÖCALAN Hasan Basri, **Tarihi Bursa Mezar Taşları -1 Bursa Hazireleri**, Bursa, Büyükşehir Belediyesi, Bursa, 2011.

ÖZCAN Mustafa, “Hürrem Sultan’ı Anlatan Oyunlar”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1, 1992, s. 1 – 24.

ÖNEY Gönül, “Erken Osmanlı Mimarisinde Çini (XV. Yüzyıl Başı İznik – Bursa – Edirne)”, **Osmanlı Ansiklopedisi** Cilt 11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, sayfa 205–212.

ÖNKAL Hakkı, **Osmanlı Hanedan Türbeleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

-----, “Şehzade Mustafa Türbesi’nin Düşündürdükleri”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 2, 1998, s. 115 – 123.

ÖZTUNA Yılmaz, **Kanuni Sultan Süleyman**, Babiâli Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2006.

PEÇEVÎ İbrahim, **Peçevî Tarihi**, Dersaadet Sah. , C. 1, 1281 (1864).

-----, **Peçevî Tarihi**, Çev. Murat Uraz, Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1968.

PERKER Z. Sevgen - ERBİL Yasemin, “Muradiye Külliyesi Türbelerinde Kapı ve Pencere Bozulmalarının Görsel Analizi” , **Ahşap Dergisi**, S. 37, İstanbul, 2008, s. 25 – 29.

PIERCE Leslie P. , **Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu’nda Hükümranlık ve Kadınlar**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.

SALİS Renzo Sertoli, **Muhteşem Süleyman**, Çeviren Şerafettin TURAN, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.

SÜREYYA Mehmed, **Sicill-i Osmanî**, Haz. Nuri Akbayar, Cilt 5, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

ŞAHİN Aysel, **Şehzade Mustafa**, İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü, (Bitirme Tezi), 1969.

ŞENTÜRK Ahmet Atilla, **Yahya Beğ’in Şehzade Mustafa Mersiyesi yahut Kanuni Hicviyesi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

TANINDI Zeren, **Türk Minyatür Sanatı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1996.

TURAN Şerafettin, **Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997.

-----, “Mustafa Çelebi”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 31, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s.290 – 291.

Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Cilt 3, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1983.

ULUÇAY M. Çağatay, **Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları**, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1950.

-----, **Taht Uğruna Başveren Sultanlar**, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1961.

-----, “Kanuni Ailesi İle İlgili Bazı Vesikalar”, **Kanuni Armağanı**, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1970.

-----, “Mustafa”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 8, MEB Yayınları, İstanbul, 1979, s.690 – 691.

-----, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985.

-----, **Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları**, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, “Şehzade Mustafa’nın Ölümünde Medhali Olan Vezir-i Azam Rüstem Paşa’nın İkinci Sedaretinde Yeniçeri Ağalarından Şikâyeti Havi Kanuni Sultan Süleyman İle Rüstem Paşa’ya Mektuplar”, **Belleten**, XXXI, 122, 1967, s. 191 – 200.

-----, “Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri”, **Belleten**, 39, 156, Ankara, 1975, s.659 – 696.

-----, **Osmanlı Tarihi**, Cilt 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

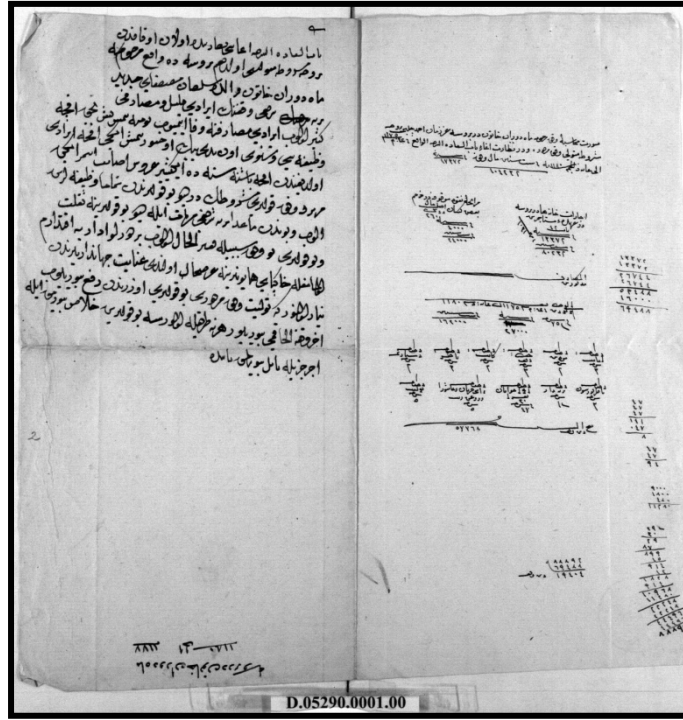
-----, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurum Basımevi, Ankara, 1988.

YAVAŞ Doğan, “Bursa Muradiye Külliyesi”, **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, C. 31, İstanbul, 2006, s. 196–198.

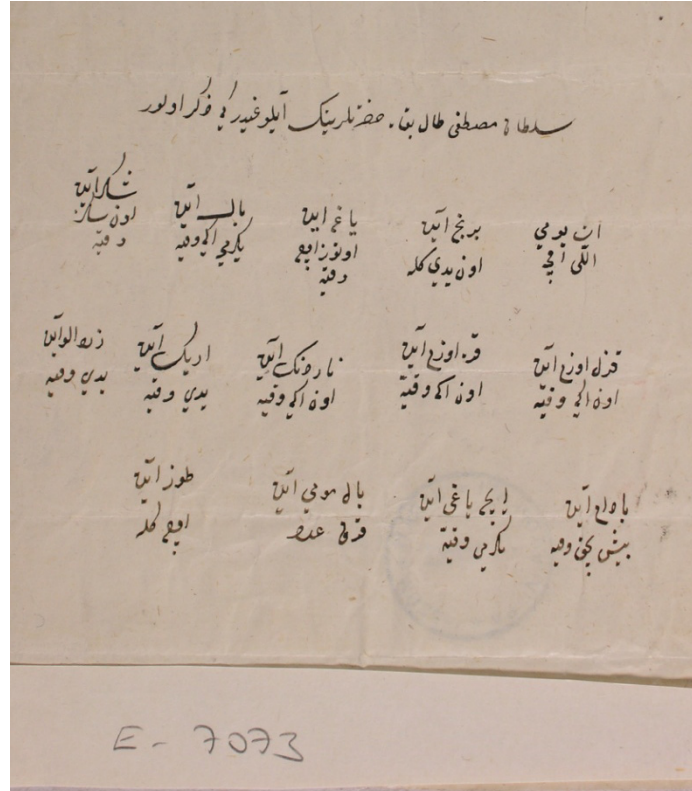
YETKİN Şerare, **Çini Sanatının Gelişmesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1986.

ZAVOTÇU Gencay, “Bir Ölümün Yankıları ve Yahya Bey Mersiyesi”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 33, Erzurum, 2007, s. 69 – 80.

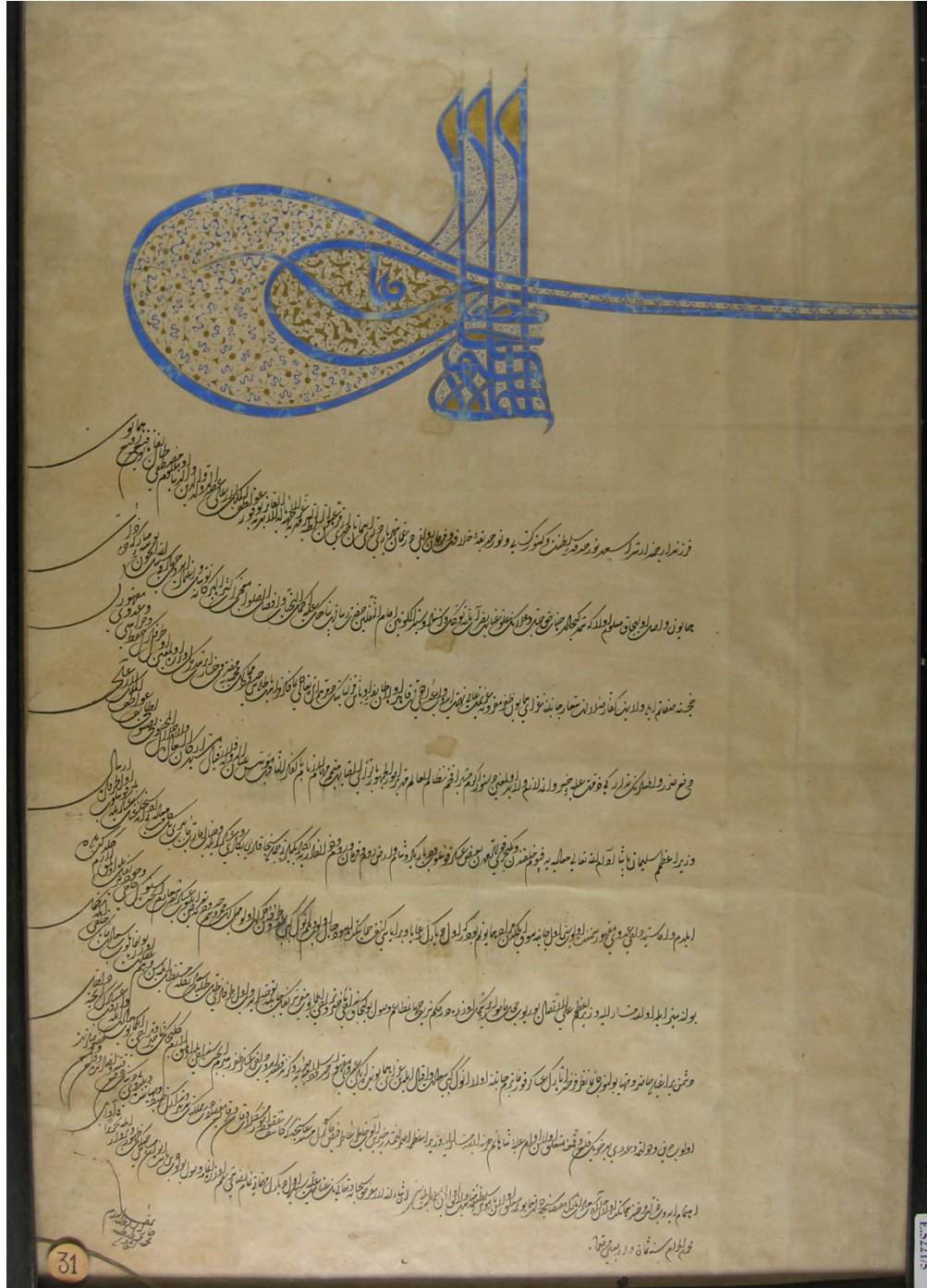
EKLER

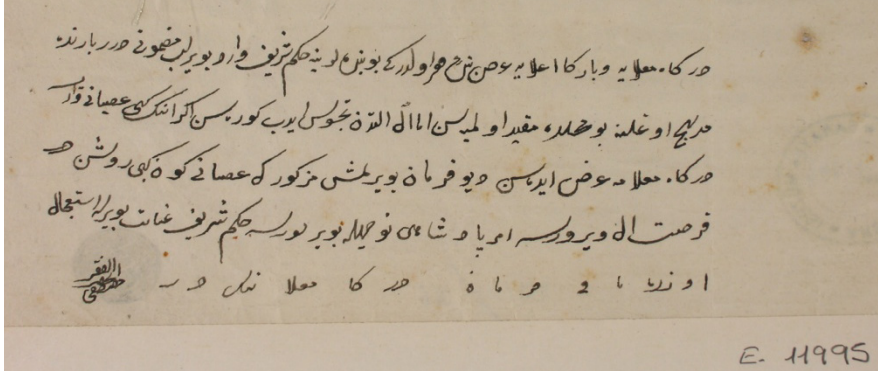
Ek 1 – Topkapı Sarayı Arşivi D. 5290
(Mahîdevran Sultan'ın İsmiinin Geçtiği Belge)

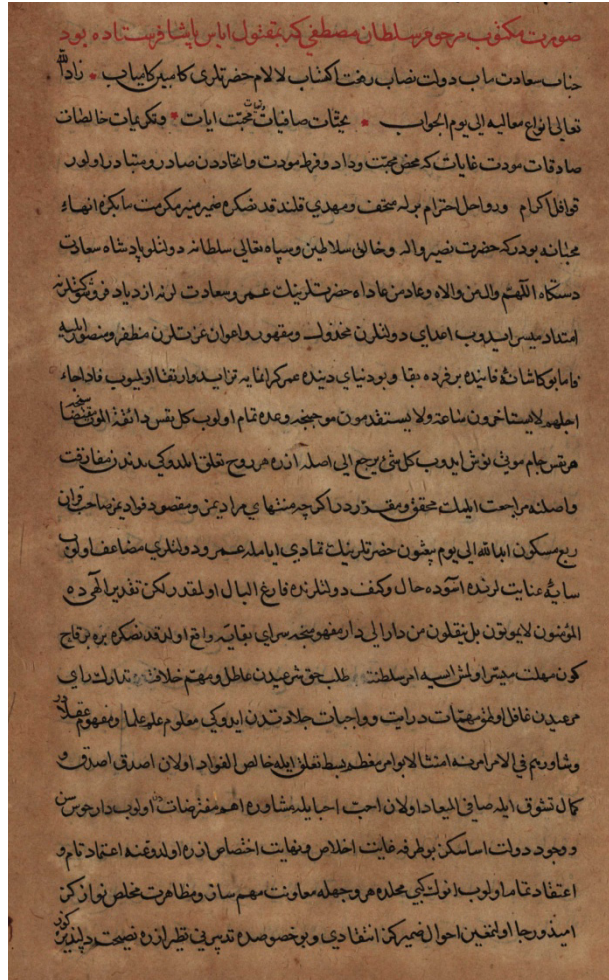
Ek 2 – Topkapı Sarayı Arşivi E. 7073
(Şehzade Mustafa'nın Manisa Sancakbeyliği Dönemine Ait Bir Belge)

Ek 4 – Topkapı Sarayı Arşivi E. 521–5
(Kanunî Sultan Süleyman'ın, Şehzade Mustafa'nın Amasya'ya Nakledilmesine Dair Fermanı)

Ek 5 – Topkapı Sarayı Arşivi E. 11195
(Şehzade Mustafa'nın Babasına Mektubu)

Ek 6 – Dizfulî Münşeâtı Velîyüddîn Efendi Kitaplığı
(Bayezid Kütüphanesi No. 2735)
(Şehzade Mustafa'nın Ayas Paşa'ya Mektubu)

Ek 8 – Topkapı Sarayı Kütüphanesi H. 1517, 477b
Arifi'nin 'Süleymânnâme' adlı eserinden

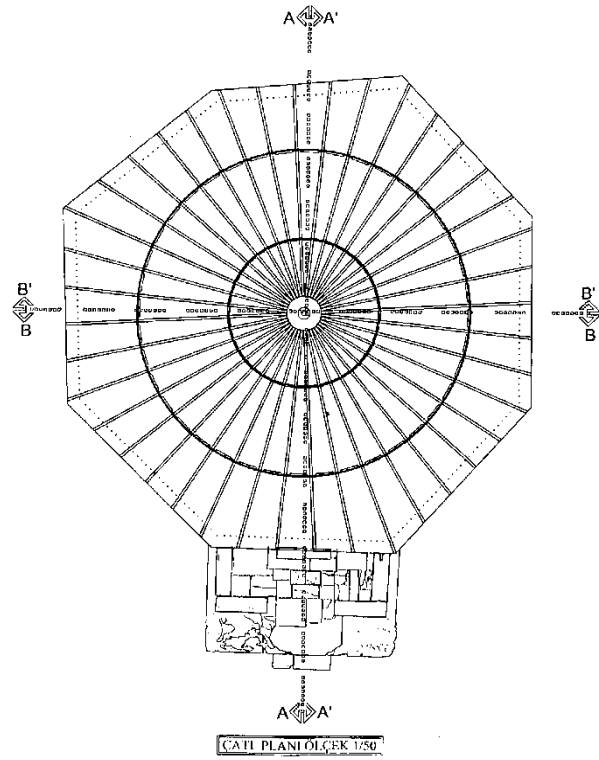
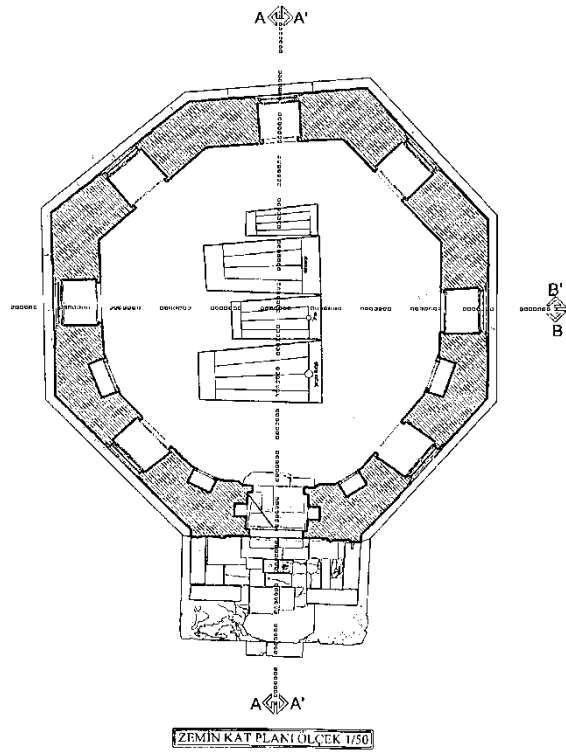

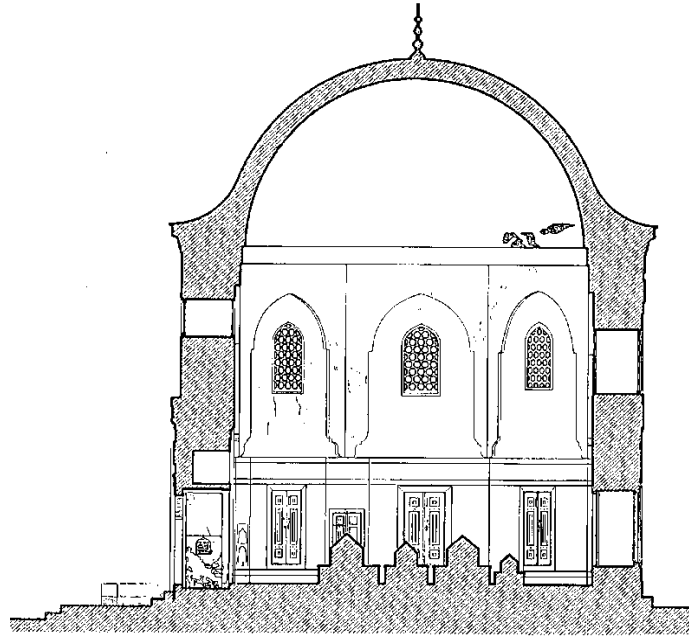
Ek 9 – Topkapı Sarayı Kütüphanesi H. 1524, 168b
Seyid Lokman'ın '*Hünernâme*' adlı eserinden

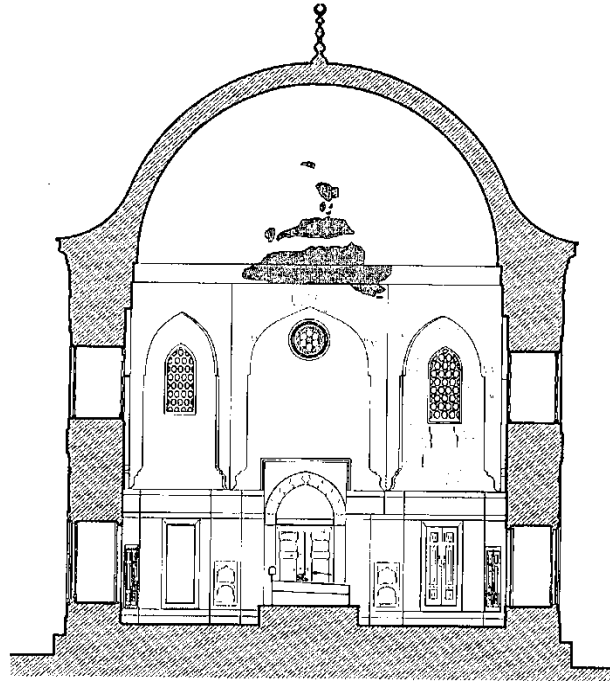
Ek 10 – Topkapı Sarayı Kütüphanesi H. 1524, 171a
Seyid Lokman'ın '*Hünernâme*' adlı eserinden

ŞEHZADE MUSTAFA TÜRBEŞİ BOZULMA PAFTALARI

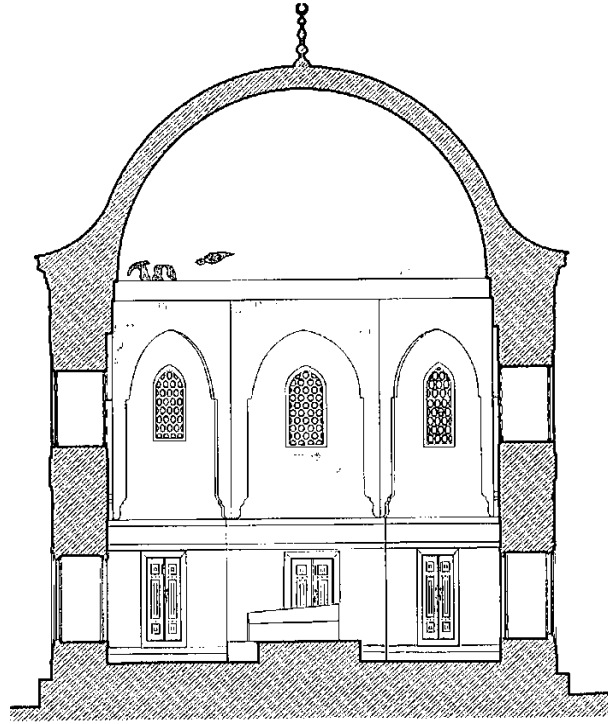

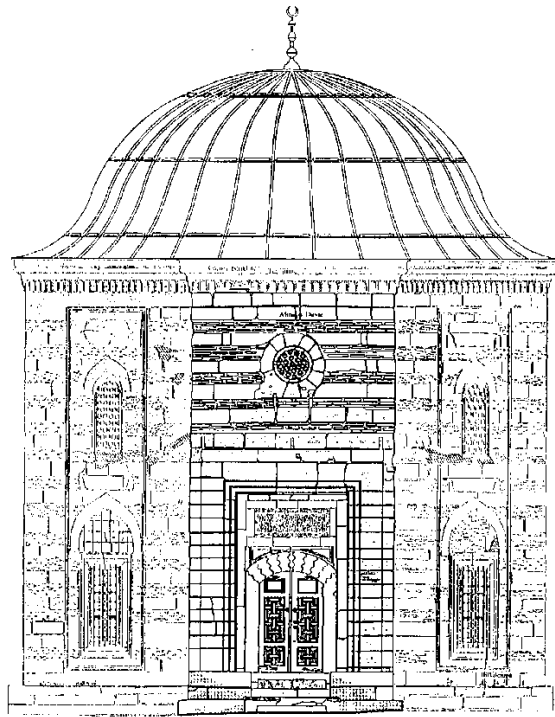
A-A KESİTİ ÖLÇEK 1/50

B-B KESİTİ ÖLÇEK 1/50

B'-B' KESİTİ ÖLÇEK 1/50

KUZEY CEPHESİ ÖLÇEK: 1/50

RESİMLER

Resim 1 – Şehzade Mustafa Türbesi

Resim 2 – Şehzade Mustafa Türbesi Kapısı

Resim 3 – Şehzade Mustafa Türbesi Kapı Kanatları ve Basık Kemer

Resim 4 – Kapı Üzerindeki Kitabe

Resim 5 – Türbe nnde Revak İçin Yapıldığı Tahmin Edilen Duvarlar (Doğu Tarafı)

Resim 6 – Türbe nnde Revak İçin Yapıldığı Tahmin Edilen Duvarlar (Batı Tarafı)

Resim 7 – Türbenin Cepheleri

Resim 8 – Türbenin Cepheleri

Resim 9 – Bir Pencerenin Dıştan Görünümü

Resim 10 – Türbenin içi

Resim 11 – Şehzade Mustafa'nın Sandukası

Resim 12 – Şehzade Mustafa Sandukası Bilgilendirme Levhası

Resim 13 – Mâhidevran Sultan'ın Bilgilendirme Levhası

Resim 14 – Kanunî Sultan Süleyman'ın Oğlu Orhan'a Ait Olduğu İddia Edilen Sandukanın Levhası

Resim 15 – Türbe Kapısının İçten Görünüşü

Resim 16 – Kapının Sivri Kemerini

Resim 17 – Etrafı Çini Kaplı Nişler

Resim 18 – Pencerenin Ahşap Kanatları

Resim 19 – Çini Süslemelerin Orijinal Bölümleri

Resim 20 – Çini Süslemeler

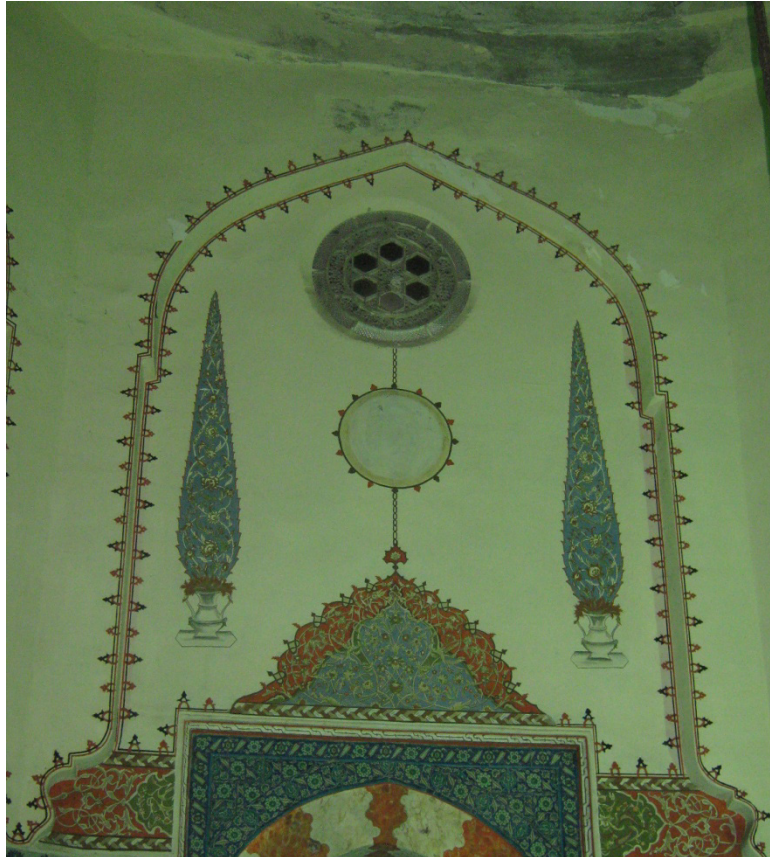
Resim 21 – Çalınan Çini Plakalar

Resim 22 – Sülüs Hattıyla Yazılmış Yazılar

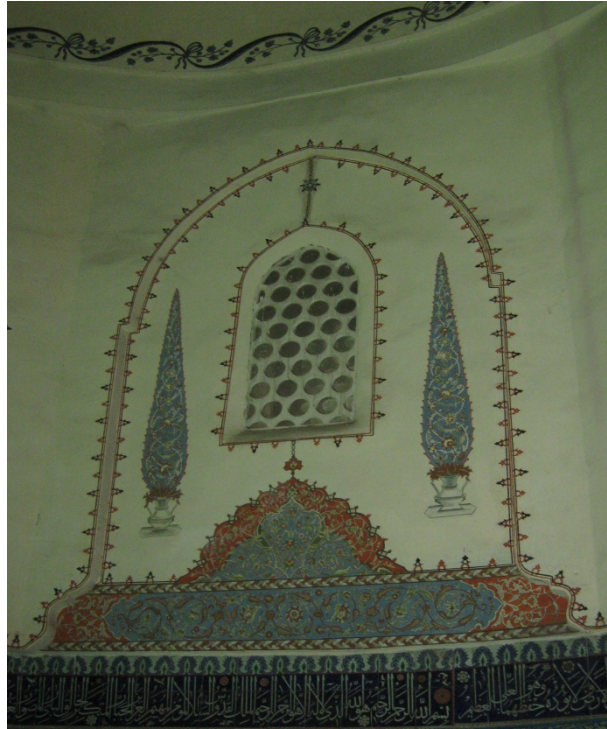
Resim 23 – Sülüs Hattıyla Yazılmış Yazılar

Resim 24 – Kapı Üzerindeki Kalemîşi Süslemeler

Resim 25 – Kalemîşi Süslemeler

Resim 26 – Kalemîşi Süslemeler

Resim 27 – Orijinal Kalemî Süslemeleri ve Yazı Kuşığı

Resim 28 – Kapı Kenarındaki Kalemî Süslemeler

Resim 29 – Kubbedeki Kalemışı Süslemeler

Resim 30 – Kubbe Eteğindeki Kalemışı Süslemeler

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	SEMRA	GÜLER
Doğum Yeri ve Yılı	BURSA	1982
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	İNGİLİZCE ALMANCA	İYİ AZ
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	1993 2000	Bursa Şükrü Şankaya Anadolu Lisesi
Lisans	2000 2004	Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

Yüksek Lisans

Doktora

Çalıştığı (lar)	Kurum	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı
1.		2007 Devam Ediyor	Bursa İl Özel İdaresi Kültür ve Turizm Daire Başkanlığı

2.

3.

Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar Katıldığı Proje ve Toplantılar Yayınlar:

Diğer:

İletişim (e-posta): garmes82@gmail.com

Tarih
İmza
Adı Soyadı